

OBSAH

Vybrané problémy právního procesu

The chosen problems of a legal process

Eduard Bruna

Model kvality na soukromé vysoké škole

Quality Model at private HEI

Vladimír Krajčík

Technologický profil ČR

The technological profile of CR

Pavel Švejda

Několik poznámek k rekodifikaci českého mezinárodního práva soukromého a práva rodinného v kontextu změny příjmení při uzavírání manželství v zahraničí

Some Remarks to the Re-Codification of the Czech Private International Law and the Czech Family Law in the Context of Changing of Surnames in Course of Marrying Abroad

Tomáš Mach

Kriminalistické a forenzní aspekty počítačové (kybernetické) kriminality

Criminalistic and forensic aspects of the computer (cyber) crime

Viktor Porada, Petr Šedivý

Postavenie sociálneho kurátora pri práci s delikventnou mládežou

The position of a probation officer within the work with young offenders

Štefánia Derevaníková, Eva Halušková

Koncepcia foriem prípravného konania

The concept of the forms of pre-trial proceedings

Sergej Romža

Význam obeti trestného činu v procese dokazovania trestnej činnosti

The importance of a victim of a crime in the process of proving of crime

Ivan Šimovček, Viktor Porada

Legislatívne opatrenia EÚ zamerané voči praniu špinavých peňazí

Legislative Anti-Money Laundering Measures of the EU

Libor Klimek

Riadenie preventívnych aktivít

Management of prevention activities

Libor Gašpierik, Josef Reitšpis, Lubomíra Pecková

Rozpoznávání úprav digitální fotografie s využitím SW ve forenzním inženýrství - pravost digitálního snímku

Recognizing of digital photo editing using „sw“ in the forensic engineering – authenticity of a digital photo

Radim Nedbal, Roman Rak

Recenze SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M. *Systém českého trestního práva*. Praha : Novatrix, 2009. 940 stran.

Book review SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M. *The system of the Czech criminal law*. Praha : Novatrix, 2009.

Monika Horáková

Vědec roku

Hana Víchová

Ze života školy

Doris Zelenková

Vybrané problémy právního procesu

Eduard Bruna¹

The chosen problems of a legal process

Anotace:

V odborném sdělení jsou předkládány historické přístupy ke zkoumání geneze právních procesů, filosofické aspekty poznávání a pravdy v právu, vybrané problémy současné podoby našeho právního procesu a kriminalistické aspekty teorie a praxe dokazování. Je to vlastně souhrn nejpodstatnějších poznatků, které byly vygenerovány na základě studia otázek právního procesu, tohoto významného právního fenoménu, který provází řešení právních věcí a s tím souvisejících vztahů prakticky již od počátku vzniku práva, jeho uplatňování a prosazování.

Klíčová slova:

Poznávání, právní proces, dokazování, důkazy, pravda, teorie odrazu, stopy.

Abstract:

In the expert statement are given historical approaches to examination of genesis of legal processes, philosophical aspects of experiencing and the truth in law, chosen problems of the present form of our legal process and criminalistic aspects of theory and practice of evidence. It is, actually, a set of the most important pieces of knowledge which were generated on the base of the study of legal process issues, this significant legal phenomenon accompanying legal issues solving and relations connecting with it practically from the beginning of formation of law, its application and enforcing.

Key words:

Experiencing, legal process, proving, evidence, the truth, the theory of reflection, traces.

Historické přístupy ke zkoumání geneze právních procesů

(1) Zkoumaný právní institut (právní proces a vlastně důkazy v něm) chápu jako určitý strukturovaný celek, který se skládá z více prvků, jejichž svorníkem (řčeno slovy Kanta) je jejich idea. Tou označuji a chápu požadavek na to, aby docházelo vždy ke zjištění pravdy o skutečnosti a projednávání právní věci. Proto jsem tento „právní institut“, který byl a je stále svým způsobem „problematický“, podrobil analýze, za pomoci určitých specifických prostředků, které mají svá pravidla, metody též způsoby a směřují k dosažení konkrétního výsledku, který je předem mnou suponován, tedy očekáván. Tím se mu dostává, jak se stále domnívám, základní zaměření a předpokládaná určitá smysluplnost, tedy společenský význam pro který byl vytvořen a v jehož prizmatu lze mimo jiné pak posuzovat jeho, např. jazykové a kompoziční podoby, které zjišťujeme z obsahu historických pramenů v práci uváděných. Tam lze i určitým způsobem poznávat a zkoumat dobové důvody jeho

¹ JUDr. Eduard BRUNA, Ph.D., Vysoká škola Karlovy Vary, email: bruna.eduard@IEX.cz

vzniku i geneze, a hledat smysl i pro jeho nynější význam. A obráceně. Z těchto jeho prvků lze nepochybně usuzovat na stav takto cíleně koncipovaného celku.

(2) Právní proces je společenský fenomén, který provází řešení právních věcí a s tím souvisejících vztahů prakticky již od počátku vzniku práva, jeho uplatňování a prosazování. Protože má své počátky zakotveny hluboko v historii, bylo nutné vyjít z této jeho historické podoby a sledovat další dějinný vývoj až do současnosti. Jelikož právní proces se týká jen lidí, jejich zájmů a činnosti, byl a je dán do podoby vždy závazných pravidel nejen pro prosazení hmotného práva do praxe, ale současně též slouží k řešení způsobů postupu toho, kdo v něm rozhodoval a rozhoduje, případně dalších osob na něm zúčastněných. Promítá se do něj další společenský fenomén, který představuje vůli zákonodárce a to čemu vůbec říkáme celkově právní politika. Proto je potřeba posuzovat konkrétní stav právního procesu nejen dobovými poměry, ve kterých vznikl, ale též současnými poměry ve kterých působí, neboť i pro něj platí, že tak jak je upraven a funguje, není výrazem vůle pouze právo tvůrce, který jej vytvořil, ale toho, lze říci současného, který jej takto působit nechá. To se právě týká obou zkoumaných procesních předpisů, které bez ohledu na jejich četné změny byly přijaty již v roce 1961 a 1963, přičemž ve své zásadní podobě jsou dosud platné a účinné.

(3) Pojem pravdy chápáný v historických souvislostech mnohdy různým způsobem provází právní proces od počátku jeho vzniku. Způsoby, prostředky a metody jakými byla pravda zjišťována, se v toku dějinného vývoje měnily. S rozvojem techniky a později vědy na přelomu 19. a 20. století se i možnosti člověka v právním procesu poznávat pravdu o věci a skutečnosti výrazně rozšířily. Také pojem důkaz a pojem důkazní řízení (též někdy teorie důkazů nebo dokazování) se nejen postupně v průběhu dějinného vývoje vytvářely, ale v souvislosti s pokrokem vědy a techniky se i rozšířily např. do oblastí, které člověk vůbec ve své prakticko-lidské činnosti na počátcích vzniku právního procesu vůbec neznal. V souvislosti s tím se v průběhu historického vývoje též měnil obsah, formy a způsoby dokazování konkrétní skutečností a pravdy o věci. Stále ale platí, že sebelepší technické a jiné prostředky, sebedokonalejší právní úprava nemohou samy o sobě zajistit tento mnou předpokládaný významný cíl právního řízení, poznání objektivní pravdy o skutečnosti a věci, dosažení pravdy, pokud právní politika nebude tento cíl prosazovat také, jako svůj prioritní zájem, do praxe.

Filosofické aspekty poznávání a pravdy v právu

(1) Filosofické aspekty, respektive jejich využití, pro posouzení stavu poznání a pravdy v právním procesu jsem považoval za velice zásadní. Vedlo mne k tomu několik důvodů. První a rozhodující nepochybně byl ten, že je to právě filosofie a především noetika, která má nejen ve svém předmětu a hlavním zaměření problém pravdy, ale též tato věda právě z důvodů svého obecného nadhledu nad „různým“ pojetím pravdy vůbec, ve všech oborech společensko lidské-činnosti, je schopna jí zkoumat v realitě světa jako celku a právě tak i v jeho jednotlivostech. To znamená, že je to právě tato věda, která je způsobilá se „autoritativně“, nikoliv však s apodiktickou jistotou vyjádřit nejen k pravdě v právním procesu, ale i ke způsobům jak k ní lze dospět. Filosofie totiž vždy zkoumá nejen cíl, ale předmětem jejího zkoumání jsou i metody, kterými se k němu poznávající subjekt dostává.

Považuji za mimořádně důležité zdůraznit, což si patrně řada právníků neuvědomuje, že:

- a) pokud poznávající a rozhodovací subjekt posuzuje jakoukoliv část společensko lidské skutečnosti, je i on sám vlastně její součástí. V tom je obtížnost jeho práce nebo činnosti, ale současně výhoda, pokud ji umí využít.
- b) tento subjekt měl by si být vědom toho, že jeho způsob poznávání věci, skutečnosti, světa, se ve svém základu nijak neliší od jiného lidského utilitaristického způsobu poznávání světa. V tom je ovšem další velká obtížnost a současně též jeho výhoda neboť vnějšímu světu má takto „schopnost“ rozumět a pochopit jej, vnímat ho, jako ostatní lidé.
- c) měl by si být vědom též toho a v tom je také jeho výhoda, že je totiž pro své poznávání světa navíc vybaven prostředky, které jiná osoba resp. subjekt nemají, nebo nemohou mít (možnost využití znalců, právo autoritativního rozhodování o postupu a řízení průběhu právního procesu včetně dokazování prováděném v něm apod.). Tato takzvaná výhoda je ovšem „vyvážená“ tím, že ve výsledku právního procesu on a jenom on je povinen převzít tíhu výsledného rozhodnutí. To se ale již ocitáme v oblasti morálky, etiky jednání, chování a ty pro právní proces jako takové na rozdíl od jeho procedurálních řádů upraveny zákonem nejsou a ani dost dobře být nemohou.

Vybrané problémy současné podoby našeho právního procesu

(1) Podoba našeho právního procesu, tak jak se vyvinul do současnosti, vcelku odpovídá ve svém normativní podobě požadavkům na úroveň tohoto právního institutu v moderním právním státě. Pokud jej ovšem uvažují jako celek. Výhrady, které jsem v práci uvedl, směřují k tomu, co považují za jedno z nejcennějších a co by mělo tvořit nedílnou součást jeho podstaty, jak idejí právního procesu, tak i spolehlivě zjištěného konkrétního skutkového stavu kterékoliv věci, tj., zjištění pravdy o věci a skutečnosti. Lze pochopit snahy mnohých procesualistů a především praktiků, kteří z důvodu takzvaného rychlého vyřizování právních věcí, mnohdy hledají způsob, jak obejít jasné hranice objektivní pravdy. Tím chtějí nejen „zkrátit“ délku určitého konkrétního řízení, ale současně se i mnohdy patrně vyhnout mnohdy velice složitému a komplikovanému provádění důkazních prostředků, které často označují bez řádného zdůvodnění za nadbytečné. Tato praxe, jak jsem již poukazoval, je též předmětem kritiky Ústavního soudu. Tím se stává a v teoretické oblasti je to určitým způsobem též podporováno, že pravda v právní věci jako taková, přestává být v mnoha případech věrným obrazem skutečnosti, přestává být tou shodou mezi poznáním a skutečností a začíná se alespoň zčásti její podoba, ačkoliv je podle mého názoru objektivně dána věcí samou, přesouvat svým těžištěm jinam. Totiž do podoby „tvorby“ vytváření pravdy o věci v myšlení poznávacího a rozhodovacího subjektu.

(2) Je potřeba korektně přiznat, že subjektivismu se při poznávací činnosti nelze ubránit nikdy, ale je možno přesto určit poměrně přesné hranice mezi subjektivismem pocházejícím z toho, jak člověk jakožto lidská bytost svými lidskými prostředky a způsoby věc poznává a způsobem, kdy již ve svém myšlení tuto takzvanou pravdu o věci tzv. sám vytváří. Při velmi vzdálené analogii musím konstatovat, že této způsobu mojí inference se dá dokumentovat na známém přirovnání a „kategorickém imperativu“ daném pro každý takový subjekt, který poznává a rozhoduje, totiž, že vůle není libovůle. Přes tyto poznámky musím konstatovat, že právní proces a důkazy v něm jsou právními instituty (mám tím na mysli jejich normativní podobu), které byly, jsou a budou prozatím naprosto nezbytné pro zajištění panství práva, důvěry v právo a formování právního vědomí lidí ve společnosti. Jak se osvědčily ve svém historickém vývoji i v současnosti, tak jsou pro tyto účely nejbezpečnějším prostředkem pro jejich zajištění též do současné praxe.

Kriminalistické aspekty teorie a praxe dokazování

(1) Rozvoj kriminalistických teorií souvisejících s dokazováním v civilním a trestním řízení má význam pro uplatňování funkce právního státu při ochraně a rozvíjení demokratické společnosti. Kriminalistika slouží k uplatnění objektivní právního procesu a zjištění objektivní (materiální) pravdy. V systému kriminalistických teorií zaujímají teorie o kriminalistických stopách a kriminalistické identifikaci významné místo a jsou spolu spojeny mnoha souvislostmi, vztahy a vzájemnými vazbami. V této části disertační práce jsme podrobily bližšímu rozboru pouze ty, které mají bezprostřední vztah k právním procesům a které jsou přímo nebo bezprostředně těsně spojeny s problémy dokazování a důkazy. Jsou to zejména tyto problémové okruhy:

- a) Podstata a význam teorie odrazu pro kriminalistické učení o stopách a kriminalistickou identifikaci;
- b) Pojem, klasifikace a substituční úloha materiálních stop trestného činu, pojem a klasifikace materiální stopy trestného činu. Stopa jako gnoseologický substitut odraženého objektu;
- c) Pojem a podstata kriminalistické identifikace;
- d) Typické případy znalecké individuální identifikace;
- e) Subjekty kriminalistické identifikace v trestním řízení;
- f) Posuzování pravdivosti závěrů při provádění důkazů znalcem;
- g) Poznámky k problematice využití výpočetní techniky v procesu znaleckého dokazování;
- h) Nové přístupy v teorii kriminalistických stop a identifikace v souvislosti s dokazováním v trestním řízení.

(2) Dialektika zkoumání objektů těchto speciálních kriminalistických teorií, dialektika přechodu od empirické k teoretické úrovni poznání je značně složitá. Předmětem těchto teorií jsou zákonitosti vzniku, uchování a zániku kriminalistických stop a jiných důkazů a tvorba důkazů nových.

Proces vědeckého rozpracování historických, ale zejména filosofických a právních aspektů speciálních kriminalistických teorií o stopách a identifikaci (prostředků a postupů práce s důkazy) je současně výsledkem odrazu objektivních zákonitostí dokazování ve vědě, v zákonech vědy, jak jsem se snažil vyjádřit v této kapitole disertační práce.

(3) Metodologickým základem zjišťování příčiny podle následku je tedy teorie odrazu. Proces odrazu zde vystupuje jako nutná objektivní souvislost všech stránek, sil a tendencí dané jevové okolnosti a proces vzniku stop a události trestného činu zde probíhá se vši nutností zákonitě. Údaje, fakta o trestném činu, získané během procesu vyšetřování, jsou fakta o příčinách čerpané z výsledků, z čehož pak vyplývá, že fakta a okolnosti o události trestného činu poznáváme jen zprostředkovaně, prostřednictvím zanechaných stop a jiných důkazů, informací. Tímto stopy (odrazy, změny) mají v procesu odhalování, vyšetřování a předcházení trestné činnosti zcela mimořádné postavení a místo, neboť slouží jako prostředek rekonstrukce, resp. modelování události, která se odehrála v minulosti, zjišťovat činnost a přítomnost osob na místě činu, mechanismus průběhu události atd., tj. zjistit a dokázat objektivní pravdu.

(4) Objektivní pravda, kterou je nutno v civilním a trestním řízení zjistit, je jedním z konečných cílů a současně i výsledkem veškeré činnosti v procesu dokazování. Z toho plyne,

že "v právním řízení musí být všechny okolnosti zjištěny v souladu s objektivní skutečností." Orgány v právním řízení jsou povinny zjistit "nepochybnou, úplnou a naprostou pravdu a nesmějí se spokojit se zjištěním pouhé pravděpodobnosti určitých skutečností případu." Z toho plyne, že "nestačí tedy jen zjištění pravděpodobnosti skutečnosti důležité pro rozhodnutí. Taková skutečnost musí být prokázána nepochybně. Rozhodnutí se musí tedy opírat výlučně jen o skutečnosti, které byly všestranně prověřeny a jejichž hodnověrnost nezbuzuje pochybnosti - tedy o skutečnosti pravdivé." Požadavek zjistit objektivní pravdu platí pro rozhodování kterékoli otázky, kterou je třeba v civilním a trestním řízení řešit a uplatňuje se přitom v každém stadiu právního řízení. Tento poznatek je opírán o teoretický rozbor problematiky právních procesů z mnou zkoumaných, výše uvedených aspektů.

(5) Otázkami pravděpodobných a věrohodných závěrů experta jsme se podrobně zabývali v jiných souvislostech. Poukázali jsme i na okolnost, že dosud v literatuře není jednotného názoru na hodnocení významu pravděpodobných závěrů. Myslíme si, že při zkoumání otázek teorie kriminalistické identifikace z hlediska dialektické logiky, by šlo celou řadu sporných otázek řešit naprosto jednoznačně. Např. je známo, že závěr o totožnosti materiálního objektu má z hlediska dialektické logiky různé podoby (formy) v závislosti na pravdivosti poznatků o faktu totožnosti. Tyto závěry mohou být jako problematické, pravděpodobné, relativně věrohodné a plně věrohodné. Analýza procesu identifikačního zkoumání ukazuje, že identifikace je výsledkem vyvozeného poznání ve formě relativně věrohodného závěru, neboť totožnost objektu lze prakticky určit buď věrohodně, anebo se známým stupněm pravděpodobnosti. Ale kvalitativně ani jiný závěr o totožnosti v podstatě není možný s ohledem na konečné množství vztahů objektu, které jsou v procesu identifikace zkoumány, k obklopujícím jej objektům a jevům.

Literatura:

ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. Praha : Portál, 2001. 377 s.

BĚLKIN, R. S. *Úvod do obecné teorie kriminalistiky*. Praha : Vysoká škola SNB, 1979.

BÍLÝ, J. *Právní dějiny na území ČR*. Praha : Linde,a.s., 2003. 474 s.

BLECHA, I. *Filosofie*. Studio nakladatelství Olomouc, 2004. 277 s.

DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*. Praha : J. Leichter, 1933.

DOROTÍKOVÁ, S. *Etika – příspěvek k etice jednání*. Praha : Pedagogická fakulta UK, 2005. 100 s.

FIALA, J. *Pojem důkazu ve smyslu procesním*. In *Stát a právo 13. Problémy dokazování*. Praha : Academia, 1967, s. 7 – 41.

FUCHS, J. *Filosofie – 2. kritický problém pravdy*. Praha : OP, 1995. 173 s.

GRAESER, A. *Dějiny filosofie, svazek 2. Řecká filosofie klasického období*. Praha : Oikúmene, 2000. 445 s.

- JASPERS, K. *Úvod do filosofie*. Praha : Oikúmene, 1996. 119 s.
- JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. Praha : Eurolex Bohemia, 2005. 774 s.
- JESTŘÁB, M. *Zásada objektivní pravdy v trestním řízení*. Acta Universitates Carolinae : Iuridica Monographia XXXV, Praha : UK, 1981.
- KANT, I. *Kritika praktického výzkumu*. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1996. 309 s.
- KANT, I. *Kritika čistého rozumu, novověké tradice*, sv. 26. Praha : Oikúmene, 2001. 567 s.
- KINDL, M.; ŠÍMA, A.; DAVID, D. *Občanské právo procesní*. Praha : C. H. Beck, 2005. 415 s.
- KLÍMA, K. a kol. *Komentář k Ústavě a Listině*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2005. 1019 s.
- KNAPP, V. a kol. *Tvorba práva a její současné problémy*. Praha : Line, a.s., 1998. 462 s.
- KOSÍK, K. *Didaktika konkrétního*. Praha : Nakladatelství ČSAV, 1965. 161 s.
- KOSÍK, K. *Poslední eseje*. Praha : Filosofie – nakladatelství FÚ AV, 2004. 190 s.
- KUBŮ, L. a kol. *Dějiny právní filosofie*. Olomouc : PF UP, 2003. 202 s.
- MADAR, Z. a kol. *Slovník českého práva*. I. díl. a II. díl. Praha : Linde, a.s., 2002. 1842 s.
- MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha : Linde, a.s., 2003. 673 s.
- MATHERN, V. Niektoré súčasné problémy znaleckého dokazovania. *Česko-slovenská kriminalistika*, 1981, č. 3.
- MITRIČEV, S. P.; SELIVANOV, N. A.; ŠALAMOV, M. P. *Kriminalistika*. Moskva : Izdatelstvo Juridičeskaja literatura, 1973.
- PORADA, V. *Teorie kriminalistických stop a identifikace (studie filosofických a právních, technických, přírodovědních a kybernetických aspektů)*. Praha : FMV, řada C, č. 3, 1983.
- RŮŽEK, A. a kol. *Československé trestní řízení*. Praha : Orbis, 1977.
- SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D. *Základy trestní odpovědnosti*. Praha : dokazatelstv. Sovetskoje gosudarstvo i pravo, 1966, č. 2.
- WINTEROVÁ, A. a kol. *Civilní právo procesní*. Praha : Linde, a.s., 2006. 729 s.
- Ústava ČR*
Listina základních práv a svobod

Recenzenti:

Doc. PhDr. Soňa Dorotíková, DrSc. Vysoká škola Karlovy Vary, email: sona.dorotikova@seznam.cz

Prof. JUDr. Vladimír Čechák, CSc. Vysoká škola finanční a správní, email: vladimir.cechak@vsfs.cz

Model kvality na soukromé vysoké škole

Vladimír Krajčík*

Quality Model at private HEI

Motto:

Není důležité, zda mám vysokoškolský diplom, ale na které vysoké škole jsem tento titul získal.

Abstrakt:

V současné době je pojem kvalita českého soukromého vysokého školství velmi diskutovanou oblastí. Kvalita vysokých škol je klíčovým pojmem nejen evropského - Boloňského procesu, ale především otázkou národního významu zabezpečení úrovně vysokoškolské vzdělanosti. Pochopení pojmu kvality soukromého vysokého školství vychází z uznání jejího významu, konkretizuje se forma a zvýrazňuje systém zajišťování kvality. V příspěvku prezentovaný model vychází z přístupu ke kvalitě jako excelenci procesu přeměny soukromé instituce cestou permanentního zlepšování všech funkcí soukromé vysoké školy. Vyvíjený model kvality soukromé vysoké školy byl sestaven s využitím obecně platného rámce pro vlastní hodnocení a zlepšování, tzv. Excellence Modelu, vypracovaného Evropskou nadací pro řízení kvality (EFQM). Model obsahuje jednak procesy s dobře definovanými předpoklady, vstupy a výsledky, ale i hodnotícími postupy s jasně definovanými měřitelnými metrikami. Model kvality má však i institucionální podporu prostřednictvím samostatného zajištění Centra excellence podnikání na Vysoké škole podnikání, a.s. Jeho význam a dopad je však použitelný nejen na konkrétní vysoké škole, ale i při zajištění procesu dosažení kvality dalších vysokých škol.

Klíčová slova:

Kvalita vzdělávání a přístup k jejímu zajištění, model kvality, Centrum excellence, proces a jeho měřitelnost, předpoklady, vstupy a výstupy procesu.

Motto:

To be graduated is not so important. It is important to be graduated from THE University.

Abstract:

Education provided by private HEI, and its quality is a discussed topic. Quality of HEI is the key concept of the European-Bologna process, and also the key concept at the national levels, so significant for ensuring the level of high education. Understanding of the private high education quality results from the recognition of its relevance, while the form is being concretised, and the quality system management is being emphasised. The designed and described model is based on the approach to the quality as the excellence, the result of the transformation process of the private HEI by means of permanent improvement of all private HEI functions. The model of the quality of private HEI, was developed. The framework for its own self evaluation and self improvement was utilised; the Excellence Model developed by

* Doc. RNDr. Vladimír KRAJČÍK, Ph.D., Vysoká škola podnikání Ostrava, e-mail: vladimir.krajcik@vsp.cz

European Fund for quality management (EFQM). The model includes processes with precisely defined pre requisites, inputs and outcomes, evaluation processes with precisely defined and measurable metrics. Quality model has been supported by institutional tools, the Excellence Centre at Business School Ostrava plc. Its importance and impact is relevant for Business School Ostrava plc and is also applicable for achieving the quality process at other HEIs.

Key words:

Quality of education, approach to its management, quality model, Excellence Centre, process and its measurability, prerequisites, inputs, outcomes.

Kvalita na soukromé vysoké škole

Kvalita soukromých vysokých škol je v současné době stále více diskutovanou oblastí ve společnosti. Často i mediální prezentace vytváří ve společnosti dojem, že soukromá vysoká škola je nekvalitní právě proto, že je soukromá. Tedy, že v organizaci a způsobu řízení těchto institucí nejsou aplikována pravidla a hodnocení kvality, že jde vlastníkům těchto společností pouze o krátkodobý zisk a nikoliv o dlouhodobý prospěch. A to vůbec neuvažujeme o kategoriích společenského prospěchu a užitku. Přičemž každý vlastník soukromé školy si velmi dobře uvědomuje, že vybudování soukromé vysoké školy je cesta velmi dlouhodobá a obtížná, že jakákoliv snaha a náznak „produkce titulů“ by znamenala v delším časovém horizontu omezení a odnětí státního souhlasu a akreditace studijních programů, tedy ukončení aktivit dané společnosti a vysoké školy. Udržení kvality soukromé vysoké školy je základní~~ím~~ vnitřní podmínkou dlouhodobého úspěšného působení na trhu služeb, kde jakákoliv pochybnost (i medializovaná) velmi narušuje důvěryhodnost této soukromé instituce a má v prostředí české společnosti téměř zničující následky. Pro soukromé vysoké školy, které chtějí dlouhodobě naplňovat své poslání, není jiná cesta než cesta kvality. To znamená poznání procesů zajišťujících jak vnitřní tak vnější hodnocení, tedy poznání zpětné vazby jak od zákazníků (studentů), tak akreditačních orgánů regulujících akreditační procesy. Pro soukromé školy je nutné zpracovat i znát kritéria hodnocení, která nastaví zpětné zrcadlo a objektivně poskytnou informaci o cestě, kterou vysoké školy již absolvovaly. Kvalita a její pojetí v životě soukromé vysoké školy znamená i kvalitu řízení akademických procesů, které garantují příslušnou akademickou úroveň vzdělání. Tedy jde o vytvoření modelu a způsobu řízení, jenž by zabezpečoval kvalitu všech výzkumných, tvůrčích a publikačních činností všech akademických pracovníků. Bez tohoto modelu a jeho praktického nasazení není pro soukromé vysoké školy možná cesta ke skutečné kvalitě, není možné přesvědčit a argumentačně obhájit strategii cesty od kvantity ke kvalitě.

Je pravda, že v poslední době došlo v českém vysokém školství k nárůstu počtu institucí terciárního vzdělávání, vysokých škol, především pak soukromých. Také velký nárůst počtu studentů na vysokých školách určitě ovlivňuje kvalitu a výkonnost jednotlivých vysokých škol. Vzniká tak logicky potřeba specifikovat poslání těchto institucí z hlediska celého vysokého školství, potřeba diverzifikace. Některé vysoké školy dosahují mimořádných výsledků ve vědecké a výzkumné nebo umělecké činnosti. Jsou vysoké školy, které charakterizuje vysoká úroveň vzdělávací činnosti a jejich experti jsou zapojeni do společenské praxe v národním i nadnárodním kontextu. Jsou vysoké školy, které excelentních výsledků v těchto oblastech nedosahují, ale přesto je jejich význam pro rozvoj vzdělanosti v konkrétním regionu velký a jejich společenské poslání nezanedbatelné. Je tak zřejmá potřeba vyjádřit poslání jednotlivých vysokých škol. Důsledná diverzifikace vysokých škol je

významná i pro soukromé vysoké školy. Je potřebná pro správné nastavení kritérií a cesty ke kvalitě, tedy k hodnocení výkonnosti soukromé vysoké školy. Vždyť jiné výstupy a hodnocení musí být použity u univerzit a jiné u profesně orientovaných vysokých škol, které v segmentu soukromých vysokých škol převažují. Hodnocení u odborných vysokých škol musí být v souladu s posláním tohoto typu vysokých škol. Ty realizují významnou službu společnosti prostřednictvím spolupráce s regiony, podniky a institucemi, ve kterých absolventi nacházejí své uplatnění, spolupráce s různými stupni státní správy a samosprávy a s kulturní sférou.

Posílení odpovědnosti vedení soukromých vysokých škol za zajišťování kvality musí projít cestou zavedení zákonných standardů a pravidel pro vnitřní zajišťování kvality v souladu s principy přijatými v Boloňském procesu do vnitřního života dané vysoké školy. Je však třeba přijmout princip dvouúrovňového hodnocení: hodnocení institucionální (fungování vnitřního systému zajištění kvality) a hodnocení oblastí vzdělávání (předpoklady, procesy a výstupy ve skupinách studijních programů se společným zaměřením).

Procesní a projektové chápání kvality soukromých vysokých škol

Vymezení samotného pojmu proces v kontextu zajištění kvality výstupů soukromé vysoké školy je závislé na účelu zpracování předmětné problematiky hodnocení vzdělávacích procesů. Pojem proces je nejčastěji charakterizován a rozvíjen v chápání ekonomickém jako podnikový proces, nicméně i soukromé vysoké školy jsou obecně podnikatelské subjekty s předmětem působení poskytování vysokoškolského stupně vzdělávání. Pro pochopení hodnocení kvality poskytované služby je důležitý procesní výstup, tedy vysokoškolský produkt (např. studijní opora k vyučovanému předmětu nebo analýzy jako součást výzkumného projektu) nebo služba poskytovaná danou vysokou školou (např. akreditovaný studijní program, podnikatelské poradenství). Obecné pojetí a vymezení pojmu proces na soukromé vysoké škole je však systémovou záležitostí a odráží i mnohem širší použití v teorii řízení, potažmo projektového řízení. Nejde jen o řešení vazby dodavatel – zákazník, ale o vymezení širšího vztahu souvisejícího s vývojem nových vysokoškolských produktů, projektových postupů a jejich řízení. Nachází i další uplatnění v samotné metodice projektového řízení.

Kategorie poznání kvality procesu na soukromé vysoké škole však klade velký důraz na vymezení jak fundamentálního významu a vlastní definici pojmu proces, tak jeho kategorizaci v praktickém použití k projektovému řízení soukromých vysokých škol.

Pro správné pochopení procesů v projektovém řízení je důležité popsat spouštěcí mechanismy výkonu jednotlivých procesů zajištění kvality na soukromé vysoké škole. Touto příčinou je vždy konkrétní důvod – podnět, kterým může být vnější či vnitřní skutečnost. Vnější podněty (přicházejí z okolí procesu, jsou objektivní) označujeme jako události. Událostí může být např. hodnocení Akreditační komisí. Vnitřním spouštěcím mechanismem je situace, v níž se daná činnost nachází. Označuje se jako stav procesu. Např. stav zpracování žádosti o reakreditaci studijního programu, nebo stav řešení výzkumného projektu.

Mezi procesy probíhá vzájemná interakce. Stav začíná a končí událostí, která navazuje na výkon následného procesu. Mezi jednotlivými procesy na soukromé vysoké škole lze zavést relaci předcházení a tím vytvořit strukturální vazby uspořádání procesů do jednotlivých procesních skupin, charakterizovaných v grafické podobě lineárními či větvenými spojnicemi. Takto definované popisy procesů nutně implikují označení a definici projektového procesu

jako transformace projektových vstupů na projektové výstupy prostřednictvím činností s přesně vymezenou vazbou (vazbami) následovnictví. Uvedenou definicí směřuji k pochopení důležité metody a praktiky procesního managementu zabezpečení kvality soukromé vysoké školy – napřimování a integrace dílčích procesů do celku jak v rovině horizontální, tak v rovině vertikální.

Rovina horizontální je snáze pochopitelná a snáze graficky znázornitelná vazbou následovnictví. Její vyjádření umožňuje kvalitnější sledování průběhu naplnění projektového výkonu, času, obsahu a organizace, tedy řízení a evaluaci pracovních projektových týmů v rámci projektových aktivit. Horizontální směr přispívá k upřesnění rozhraní mezi procesy a urychluje i rychlost realizace procesů. Je výrazem přirozené posloupnosti jednotlivých činností v globálním procesu projektových aktivit. Rovina vertikální je více abstraktní, ale o to důležitější pro procesy strategického řízení projektu, projektových cílů, tvorby plánů, procesů kontroly a řízení změn v projektu, včetně nastavení projektových priorit jako důsledku realizace procesů rozhodování. Vertikální směr přispívá k rychlejšímu postupu projektových prací při vzniku potřeby strategických rozhodnutí. Procesy rozhodování jsou zapracovány a integrovány do procesních skupin přijímání a akceptace projektových změn, ale jsou i významným prvkem pro definiční vyjádření poslání, požadavku i cíle projektu. Předpokladem pro návrh optimální struktury projektových procesů je možnost měřit jejich výkonnost. Měření projektových procesů umožňuje zvažovat různé možnosti jejich zdokonalování i jejich porovnání s obdobnými projektovými procesy jiných zadavatelů.

Pro určení výkonnosti procesu je zapotřebí vyčíslit jeho čas, náklady a kvalitu výsledného produktu či služby. V případě projektových procesů, které se skládají z více elementárních činností, lze čas a náklady celého projektového procesu vyjádřit jako souhrn časů a nákladů jednotlivých činností. Z toho důvodu má smysl hovořit o minimálním čase a minimálních nákladech projektového procesu jako o nejnižších možných hodnotách, které lze při vykonání daného procesu dosáhnout. Podobně jako o minimálním čase a minimálních nákladech můžeme hovořit i o maximálních hodnotách těchto veličin. Význam těchto hodnot spočívá v tom, že pro daný proces vymezují interval, v němž se budou hodnoty času a nákladů při jeho vykonávání pohybovat.

Metriky pro měření kvality soukromých vysokých škol

Měření kvality výstupu a s tím související hodnocení vysokých škol vyžaduje v procesu řízení velkou pozornost. Kvalitu je možné objektivizovat z pohledu projektového řízení na hodnocení naplnění projektových cílů, rozsahu a projektových činností. Mnohem efektivnější a cílevědomější je však aplikace procesního přístupu a procesního řízení nasazení metrik a jejich kvantifikace. Metrikou rozumíme přesně vymezený finanční či nefinanční ukazatel, nebo hodnotící kritérium, který je používán k hodnocení úrovně efektivnosti konkrétní oblasti řízení výkonu soukromé vysoké školy a jeho efektivní podpory. Tato myšlenka měření procesů dle metrik vychází z možnosti měření procesních vstupů a výstupů, z využití principu procesní strategie, vymezení a oddělení požadavků na projekt a požadavků na produkt a principu důsledného oddělování produkčních a neprodukčních procesů. Produkčními procesy rozumím ty procesy, které realizují ve své konečné fázi výstupy s přidanou hodnotou pro zákazníka – tedy produkt, který užívá konečný uživatel za účelem uspokojení konkrétních potřeb. Naopak neprodukční procesy tuto vlastnost nemají, ale jsou svou podstatou nezbytné pro vlastní nasazení a výkon produkčních procesů. V řízení kvality vysokých škol jsou neprodukční procesy vykonávány po celou dobu trvání projektu, tedy jejich spouštění dle

vstupních požadavků konkrétního případu užití daného procesu můžeme očekávat kdykoliv dle plánu procesního řízení.

Měření výkonnosti procesů na vysoké škole je možné tehdy, jestliže v podnicích jsou zmapovány a realizovány hlavní procesy. Veličiny a hodnoty takto získané pak podporují vlastní plánování, řízení a monitorování projektů. Za tímto účelem vymezujeme a zpracováváme příslušné procesní metriky. Přesným vymezením metriky se rozumí definovaný postup, který se použije pro získání hodnoty metriky (metoda měření) a definice způsobu, jakým budou získané hodnoty mezi sebou porovnávány. Takto získané procesní metriky lze nejen popsat a vymezit, ale i rozdělit do příslušných skupin. Objektivně měřitelné ukazatele sledující vývoj podnikových cílů a nasazení procesů označujeme jako tvrdé metriky. Měkké metriky pak měří úroveň a především míru efektů podpory hlavních podnikových procesů.

Následující metriky mají v navrhovaném systému sloužit jako ukazatele pro vlastní hodnocení kvality vysoké školy. Byly sestaveny s využitím obecně platného rámce pro vlastní hodnocení a zlepšování, tzv. Excellence Modelu, vypracovaného Evropskou nadací pro řízení kvality (EFQM). Tento rámec je využíván jak v podnikové sféře, tak stále více i ve veřejném a neziskovém sektoru. Staví na několika základních principech, mimo jiné:

- úsilí o neustálé zlepšování činnosti organizace staví na poznacích získaných vlastním hodnocením organizace;
- úspěšnost činnosti organizace vychází z orientace na požadavky klientů, partnerů a lidí zapojených do činnosti organizace;
- úlohou vedení organizace je vytvářet podmínky pro systematickou činnost a zlepšování práce organizace, jež je posuzována podle dosahovaných výsledků a ukazatelů;
- řízení organizace a její hodnocení se opírá o porozumění zásadním procesům probíhajícím v organizaci a o měření jejich vhodnosti pomocí dosahovaných výsledků a ukazatelů;
- systematickost přístupu k uplatnění zvolených postupů v celé organizaci vede ke stabilní výkonnosti, hodnocení vhodnosti a efektivity zvolených postupů vede ke zlepšování výsledků práce organizace a spokojenosti všech zainteresovaných skupin;
- efektivní činnost organizace se zakládá na vzájemně prospěšných a systematicky upravených vztazích s potřebnými partnery;
- základem pro úspěšnou činnost organizace je péče o rozvoj a podporu vlastních pracovníků.

Daný model se dívá na hodnocení činnosti organizace ze dvou hlavních hledisek – předpokladů a výsledků. U předpokladů má vysoká škola hodnotit svůj přístup k dané činnosti, systematickost a rozsah jeho zavedení v rámci celé organizace a svoji schopnost monitorovat a vyhodnocovat vhodnost navrženého řešení. Má se tedy zamýšlet nad tím co chce v dané oblasti dělat, proč, do jaké míry se jí to daří uskutečnit. Jinými slovy, jaké má představy o vhodném způsobu svého fungování.

Výsledky pak mají ukazovat, do jaké míry se jí daří její záměry, plány a cíle naplňovat, nakolik je zvolené řešení tím nejlepším ze všech reálně možných, dochází-li s časem ke zlepšování výsledků činnosti a jak si stojí v porovnání s jinými organizacemi. Proto by se měla škola zamýšlet i nad tím, jaká kritéria a ukazatele volí pro to, aby v oblastech, které považuje za důležité, získala co nejkonkrétnější podklady pro hodnocení své činnosti. Měla by zkoumat, zda jsou výsledky způsobeny zvolenými přístupy nebo vznikají nahodile. Práce

s výsledky má organizaci napomoci poznat nakolik jsou představy o tom, jak chce fungovat vhodné a jak se je vede opravdu uvést do praxe.

Struktura metrik pro hodnocení soukromé vysoké školy

Obecné metriky předpokladů pro zajištění činností soukromé vysoké školy je možné rozdělit do následujících oblastí:

Cíle, poslání, strategie a řízení soukromé vysoké školy

- Poslání soukromé vysoké školy vysloveně reaguje na účel, vyjadřuje pozitivní postoj k němu a také to, čím má být naplněn.
- Dobře formulované poslání zdůvodňuje oprávněnost existence vlastního projektu soukromé vysoké školy, prezentuje, proč a pro koho tu je a čím může být společnosti tato škola užitečná.
- Vymezuje tedy hlavní prvky identity vysoké školy, systému řízení školy, zapojení vedení školy do systému a vytváření podmínek pro činnost a rozvoj školy.
- Systematičnost přístupu, plánování, komunikace, hodnocení efektivity a účelnosti zvoleného postupu, změny a dopady hodnocení.

Řízení a vedení soukromé vysoké školy

- Obsahuje organizační a řídicí struktury vysoké školy, orgány školy, jejich postavení a vztah, rozdělení pravomocí a zodpovědností, způsob jejich ustavení (volby, jmenování, apod.), hodnocení funkčnosti daného řešení, soulad se strategií školy.

Oblast akademické a podpůrné činnosti školy

- Akademické a podpůrné procesy pro naplnění poslání školy, jejich vazby, plánování, využití, hodnocení a zlepšování a soulad s celkovou strategií a koncepcí školy.
- Profil absolventa, zohlednění požadavků trhu práce, případných navazujících úrovní vysokoškolského studia, požadavků uchazečů, sociálních partnerů, zkušeností absolventů ve formulaci profilu absolventa.
- Studijní plány, jejich strukturu a uspořádání do předmětů/modulů/bloků.
- Metody výuky (přednášky, semináře, praktická cvičení, apod., jejich poměr), rozsah studijní zátěže, kontaktní hodiny, samostudium, samostatná práce, projekty, konzultace, odborná praxe, atd., rozdíly u různých forem studia.
- Odborná praxe – formy, cíle, délka, postavení ve studijních plánech, metodické pokyny pro zadání, řízení a hodnocení odborné praxe, informace pro studenty, pracoviště, jejich určení/výběr, organizace, smluvní zabezpečení, hodnocení, výstupy.
- Informace o studiu, podmínkách, škole, právech a povinnostech pro přijaté uchazeče, uvedení do života školy, včetně případného přijímání a informování zahraničních studentů ke studiu, případně k jeho části v rámci mezinárodní spolupráce.

- Pojetí řádného ukončování studia, struktura, složení a váhy jednotlivých prvků závěrečné zkoušky, vazba na cíle studia a profil absolventa, komplexnost, metody, kritéria a srovnatelnost hodnocení, pravomoci a zodpovědnost za přípravu hodnocení a hodnocení samotné, kritéria pro členství ve zkušební komisi, přezkoumatelnost výsledků hodnocení, časový prostor pro přípravu na zkoušky a hodnocení, informovanost studentů o pojetí a kritériích hodnocení.
- Služby pro studenty - dostupnost studijní literatury, podpora a nabídka školy, knihovna, časová dostupnost, podmínky pro využití literatury, požadavky školy na práci s literaturou.
- Organizace konferencí, seminářů a dalších akcí vysokou školou pro odbornou veřejnost, postup, příprava a organizace, hodnocení přínosu a dopadu.

Oblast plánování, řízení a rozvoj akademického zajištění aktivit soukromé vysoké školy

- Systém přijímání nových pracovníků, kritéria výběru, principy kariérního systému, pravomoci.
- Plány a strategie rozvoje akademického sboru i ostatních pracovníků školy, vazba na celkovou koncepci a strategii školy, stanovení priorit.
- Velikost a struktura akademického sboru (věková, podle akademických hodnot, zkušenosti z praxe), trendy a hodnocení z pohledu strategie školy. Přístup k pracovníkům školy, požadavky, rozvoj a podpora.
- Stanovování kvalifikačních požadavků, náplně práce, včetně případných rozdílů mezi interními a externími pracovníky, jejich naplňování, hodnocení ve srovnání s potřebami školy.
- Motivace, odměňování, uznávání pracovníků školy a péče o ně.
- Politika školy vůči zaměstnancům včetně principů a pravidel pro odměňování, oceňování výsledků práce, identifikace potřeby přijímání/nadbytečných pracovníků, ukončování pracovního poměru, vazba na celkovou koncepci a strategii školy.
- Komunikace školy s jejími pracovníky.
- Zpětná vazba od pracovníků školy, prostředky a postupy.

Oblast zabezpečení vnějších vztahů soukromé vysoké školy

- Partnerství, zdroje a zabezpečení činnosti školy.
- Plánování a řízení vnitřních zdrojů a partnerství školy v souladu s koncepcí a strategií školy a v zájmu dosažení efektivní činnosti školy.
- Spolupráce v oblasti vzdělávací nebo tvůrčí činnosti školy, vazba na strategii školy.
- Členství školy v různých organizacích, cíle, přínos.

Materiální a technické zabezpečení všech aktivit soukromé vysoké školy

- Plánování dalšího rozvoje vysoké školy, priority, vazba na strategii školy, zajištění procesu udržování, zajištění, využití a obnova, pravomoci a zodpovědnosti za materiální a technické zabezpečení.
- Studijní literatura, knihovna – zabezpečení na škole, kvantita a kvalita literatury, vlastní publikace školy, dostupnost jiných knihoven v okolí školy, způsob doplňování a aktualizace, pravomoci.

- Ubytovací kapacity pro studenty, prostory pro práci studentů v ubytovacích zařízeních, asistence školy studentům.

Literatura:

Aplikační příručka Modelu CAF (Common Assessment Framework). 1. vyd. Praha, Česká společnost pro jakost 2007. ISBN 80-02-01873-7.

Hodnocení pro excelenci. Praktický návod pro úspěšné vypracování, provádění a přezkoumávání strategie sebehodnocení vaší organizace. Přeložila Ivana Petrašová, odborná spolupráce Alexander Huňát. 1. vyd. Praha, Česká společnost pro jakost 2003. ISBN 80-02-01580-0. 56 s.

ISO/IWA 2:2003 - Směrnice pro aplikaci ISO 9001:2000 ve vzdělávání. Praha, Národní informační středisko pro podporu jakosti 2004. 132 s.

MICHEK, S. *Přístupy k řízení kvality v odborném vzdělávání. Příklady pokynů, doporučení, modelů, nástrojů, rámců a standardů kvality z vybraných zemí západní a severní Evropy*. Praha, Národní ústav odborného vzdělávání, 2008. ISBN 978-80-87063-17-0.

Model Excellence EFQM - Verze pro veřejný sektor. Praha, Národní informační středisko pro podporu jakosti 2004. 38 s.

Společný hodnoticí rámeček. CAF 2006. Zlepšování organizace pomocí sebehodnocení. 1. vyd. Praha, Národní informační středisko pro podporu jakosti 2007, ISBN 978-80-02-01901-5.

NEZVALOVÁ, D.; KUNČAROVÁ, J. *Kvalita školy: ověřování kvality školy*. Vyd. 1. Ostrava, Ostravská univerzita v Ostravě, 2006, 35 s. ISBN 80-7368-198-6.

NEZVALOVÁ, D.; KUNČAROVÁ, J. *Kvalita školy: vlastní hodnocení školy, klíč k vyhodnocení ukazatelů*. Vyd. 1. Ostrava, Ostravská univerzita v Ostravě, 2006, 15 s. ISBN 80-7368-245-1.

Recenzenti:

Ing. Dana Roubínková, Ph.D. Vysoká škola Karlovy Vary, email: danaroubinkova@vskv.cz

Prof. Ing. Imrich Dufinec, CSc., Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, imrich.dufinec@vsbm.sk

Technologický profil ČR

Pavel Švejda¹

The technological profile of CR

Anotace:

Tento článek se zabývá výkladem struktury Technologického profilu ČR, který představuje jednu z forem inovačního potenciálu ČR. Základem Technologického profilu ČR je databáze informací o základních subjektech inovační infrastruktury ČR.

Klíčová slova:

Databáze Technologický profil ČR, inovační proces, inovační firmy, inovační potenciál, systém inovačního podnikání v ČR

Abstract:

This article deals with the interpretation of the structure of the Technology Profile CR, which is a form of innovation potential. On technological profile of the CR is a database of information on basic subjects in the Republic of innovation infrastructure.

Key words:

Database of Technological Profile of the CR, Innovation process, Innovative firms, Innovative potential, System of innovative entrepreneurship CR

Úvod

Asociace inovačního podnikání ČR (dále AIP ČR) plní od svého založení 23. 6. 1993 úlohu nevládní organizace pro oblast inovačního podnikání, transferu technologií a vědeckotechnických parků. Na její činnosti se kromě dvou zakládajících členů – Společnost vědeckotechnických parků ČR a Česká společnost pro nové materiály a technologie – aktuálně podílí celkem 30 subjektů, z toho 3 zahraniční. V jejich strukturách působí cca 84000 fyzických osob a více než 1100 právnických osob.

AIP ČR zahájila svoji činnost v přímé souvislosti změn, uskutečněných v roce 1989, zejména s ukončením činnosti Státní komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj, kdy bylo potřeba vytvořit nový systém a podmínky pro oblast výzkumu a vývoje – pro inovační podnikání v ČR.

Na počátku 90. let, v období privatizace vědeckovýzkumné základny, proto AIP ČR iniciovala **Systém inovačního podnikání v ČR** s jeho základními částmi – hlavní partneři, vybrané ústřední orgány státní správy, subjekty sdružené v AIP ČR a podnikatelské subjekty. **Tento Systém se stal a je dosud základem její činnosti, je dále rozvíjen a zdokonalován.**

V období přípravy vstupu ČR do Evropské unie připravila AIP ČR v rámci programu KONTAKT – mezinárodní vědeckotechnická spolupráce – v součinnosti s partnery v SRN návrh projektu **Technologický profil ČR, který řeší od roku 1998 v součinnosti se svými partnery a garanty.** ČR vstoupila do EU od 1. 5. 2004, v 1. pololetí 2009 plnila funkci předsednické země EU.

¹doc. Ing. Pavel ŠVEJDA, CSc., FEng., Asociace inovačního podnikání ČR, Praha, Česká republika, e-mail: svejda@aipcr.cz

AIP ČR plní aktuálně tyto činnosti a projekty

- je výzkumnou organizací plnící Rámec společenství s tím, že dále uvedené aktivity jsou podpůrné:
- příprava a realizace inovační politiky ČR (aktuálně účast při přípravě Národní politiky výzkumu, vývoje a inovací a dalších dokumentů v rámci reformy systému výzkumu, vývoje a inovací v ČR; zahájení v roce 1998)
- příprava odborníků pro oblast inovačního podnikání (aktuálně příprava oboru inovační inženýrství; zahájení v roce 1993)
- rozvoj inovačního podnikání v regionech (krajích) ČR (aktuálně metodická a koordinační funkce při přípravě regionálních inovačních strategií a vytváření regionální inovační infrastruktury, svým zastoupením v krajích v regionálních rozvojových agenturách a dalších organizacích inovační infrastruktury; zahájení v roce 2002)
- INOVACE, Týden výzkumu, vývoje a inovací v ČR (aktuálně příprava 18. ročníku v roce 2011; zahájení v roce 1994)
- Cena Inovace roku (aktuálně příprava 16. ročníku v roce 2011; zahájení v roce 1996)
- Časopis Inovační podnikání a transfer technologií (aktuálně příprava 2. čísla v rámci 19. ročníku; zahájení vydávání v roce 1993)
- projekty v rámci programů mezinárodní vědeckotechnické spolupráce (aktuálně zejména program KONTAKT mobilita od roku 1997; podpora programu EUREKA od roku 1995, Eurostars od roku 2007)
- plnění funkce asociovaného partnera v rámci projektu Enterprise Europe Network.

Význam Technologického profilu ČR a jeho základní součásti

Technologický profil ČR (dále TP ČR) představuje pro AIP ČR jednu ze svých nejvýznamnějších činností, od roku 1998 je rovněž projektem, řešeným v rámci programu KONTAKT. Má dva nejdůležitější výstupy:

- provozovanou domovskou stránku (www.techprofil.cz)
- každoročně vydávaný CD ROM Technologický profil ČR

Tyto výstupy byly připravovány od roku 1999, webová stránka je provozována průběžně, CD ROM byl s výjimkou roku 2007 vydáván každý rok od roku 2000, poslední aktuální verze 09. Příprava a vydávání TP ČR je chráněna kombinovanou ochrannou známkou (dále OZ), zapsanou v rejstříku Úřadu průmyslového vlastnictví (dále ÚPV) č. 443442 ze 4. 12. 2006.

Kromě této OZ má AIP ČR zapsány v rejstříku ÚPV tyto kombinované OZ:

- č. 106078 ze 20. 11. 1995 Inovační podnikání a transfer technologií
- č. 429295 z 25. 8. 2005 Cena Inovace roku
- č. 429296 z 25. 8. 2005 Galerie inovací

TP ČR představuje komplexní soubor informací o subjektech, které působí v rámci Systému inovačního podnikání v ČR. Tyto informace tvoří jeho základní část – databázi TP ČR. TP ČR je v posledním období koncipován jako informační portál o inovačním potenciálu ČR, o oblasti výzkumu, vývoje a inovací.

Databáze TP ČR

Tato část TP ČR představuje aktuálně 3066 záznamů o subjektech, působících v rámci inovační infrastruktury ČR ve členění:

- typ organizace (15 skupin organizací)
- počty zaměstnanců (19 velikostních kategorií od 0 do více než 10000 zaměstnanců)

- kraje/okresy
- odvětví (60 odvětví)
- technologie (15 skupin)

Dále uvádím základní obrázky a seznamy z webu TP ČR:

obr. 1: Úvodní stránka (česky)

obr. 2: Úvodní stránka (anglicky)

seznam č. 1: Typy organizací

seznam č. 2: Počty zaměstnanců

seznam č. 3: Kraje/okresy

seznam č. 4: Odvětví

seznam č. 5: Technologie

Webová stránka je uspořádána v redakčním systému a proto je možné vyhledat požadované údaje v databázi v jakékoliv kombinaci dle přiložených seznamů. U jednotlivých subjektů

jsou údaje uspořádány ve struktuře obdobné odpovídajícím údajům v ostatních zemích. Tyto údaje vytvářejí kvalitní základnu vědeckotechnických informací v rámci ICSTI (Mezinárodní centrum pro vědeckotechnické informace). Na webové stránce jsou průběžně čtvrtletně aktualizovány.

Další části webové stránky TP ČR tvoří:

- Inovační prostředí

- * Systém inovačního podnikání v ČR
- * Regionální inovační infrastruktura
- * Dokumenty
- * Regionální inovační strategie
- * Průmyslové zóny
- * Poradenské organizace
- * Státní podpora výzkumu, vývoje a inovací

- Inovační proces

- * vymyslet
- * vyrobit
- * prodat

- Inovační produkty

- * úspěšné inovační produkty v rámci soutěže o Cenu Inovace roku 2007 – 2010

- Mezinárodní spolupráce

- * mezinárodní organizace
- * Národní síť NICER
- * Enterprise Europe Network ČR
- * mezinárodní programy VaVaI

- Public relations

- * seznam prezentací
- * prezentační CD ROM

obr. 3: CD ROM TP ČR, verze 11

Cíle TP ČR do dalšího období

Úsilí AIP ČR a jejich partnerů a garantů bude i nadále směřovat ke zkvalitňování údajů a jejich aktualizaci na provozované webové stránce TP ČR a vydávaném CD ROM s cílem vytvořit česko-anglický portál informací o výzkumu, vývoji a inovacích v ČR, o inovačním potenciálu ČR.

Nejdůležitější úkoly:

- využívat TP ČR jako tuzemského a mezinárodního zdroje informací o inovačním potenciálu ČR:

- * v rámci vědeckotechnických informací
- * při oficiálních a dalších prezentacích ČR
- * v přípravě odborníků v oblasti výzkumu, vývoje a inovací

- využívat TP ČR při přípravě Technologických profilů krajů ČR a dalších obdobných regionálních dokumentů, v součinnosti s Asociací krajů ČR

- v rámci Národní politiky výzkumu, vývoje a inovací v ČR dále zkvalitňovat rozsah a kvalitu TP ČR, využívat ho v rámci ICSTI jako základní informaci o inovačním potenciálu ČR.

Literatura:

ŠVEJDA, P a kol. *Inovační podnikání*, Asociace inovačního podnikání ČR, Praha 2007.

Časopis Inovační podnikání a transfer technologií, ISSN 1210 4612 (vydává AIP ČR od roku 1993)

Internetové zdroje:

<http://www.techprofil.cz>

<http://www.aipcr.cz>

Recenzenti:

Prof. JUDr. Ing. Viktor Porada, DrSc., dr. h. c. mult., Vysoká škola Karlovy Vary, email: viktorporada@vskv.cz

Prof. PaedDr. Gabriel Švejda, CSc., dr. h. c. Vysoká škola evropských a regionálních studií, email: svejda@vsers.cz

Několik poznámek k rekodifikaci českého mezinárodního práva soukromého a práva rodinného v kontextu změny příjmení při uzavírání manželství v zahraničí

Tomáš Mach¹

Some Remarks to the Re-Codification of the Czech Private International Law and the Czech Family Law in the Context of Changing of Surnames in Course of Marrying Abroad

Anotace:

Článek rozebírá navrhované texty rekodifikačních příprav Českého soukromého práva ve vztahu k uzavírání manželství a problematice příjmení. Kontextuálním spojením mezi občanským zákoníkem a zákonem o mezinárodním právu soukromým je poukazováno na problematičnost některých navrhovaných ustanovení, jakož i na oblasti, které je, dle názoru autora, vhodné dále upravit. Autor dále poukazuje na problematičnost pozitivního práva v oblasti úpravy jména a příjmení, která je jednak co do svého teleologického určení kulturně přežitá a druhá odporuje, dle názoru autora, ústavnímu pořádku České republiky pro důvody v článku diskutované.

Klíčová slova:

Příjmení, uzavírání manželství, mezinárodní právo soukromé, smluvní teorie, volba příjmení, práva národnostních menšin, lidská práva, ústavní pořádek.

Abstract:

The current article discusses proposed re-codification of Czech private law in regards to the issues of conclusion of a marriage and those of selection (agreements upon) surnames. By a contextual connection between the proposed Civil Code and the Private International Act, the writer points to several rather problematic areas in the proposed legislation. Further on, the current writer points to the difficulty the current legislation on surnames in force poses, both as to its original cultural purpose that seems to be outdated and the fact, in the eyes of the current writer, that it is in breach of the Constitutional Order of the Czech Republic for reasons elaborated in the article.

Key words:

Surname, family name, conclusion of marriage, private international law, contractual theory, choice of name, minority rights, human rights, constitutional order.

UZAVÍRÁNÍ MANŽELSTVÍ A PROBLEMATIKA ÚPRAVY PŘÍJMENÍ V ČESKÉM PRÁVU DE LEGE LATA

Český právní řád je *de lege lata* v duchu regionální tradice² relativně vstřícný k uznávání v zahraničí provedených sňatků, kdy dle účinné právní úpravy se podmínky, forma

¹ JUDr. Tomáš MACH, LL.M., Ph.D., Lecturer in International Law, University of Wales / Anglo-American University in Prague. tomas.mach@aauni.edu

a procedurální platnost manželství posuzují dle místa uzavření takového manželství^{3 4} a kde není pro uznání konkrétního manželství mezi dvěma osobami Českou republikou nutno podstoupit zvláštní uznávací řízení, neboť existence manželství se podle teritoriálně určeného rozhodného práva uznává bez dalšího.⁵

V případě uzavření manželství v zahraničí (tj. před zahraničním orgánem)⁶ se pak podle matričních předpisů⁷ tato skutečnost zapisuje do zvláštní matriky vedené v Brně,^{8 9} a to na základě dokumentů vydaných takovým cizozemským orgánem.

K diskuzi na takové situaci je úprava příjmení a zápis jeho změny na základě v zahraničí provedeného sňatku. Stejně problematická se pak zdají i některá ustanovení upravující jméno a příjmení při aplikaci práva českého. V režimu rozhodného práva českého, tj. při uzavření sňatku před českým orgánem, jsou snoubenci v souladu s § 8 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění:

„[P]ovinni při uzavírání manželství před matričním úřadem nebo oprávněným orgánem církve souhlasně prohlásit, zda příjmení jednoho z nich bude jejich příjmením, zda si ponechají svá dosavadní příjmení nebo zda spolu s příjmením společným bude jeden z nich užívat a na druhém místě uvádět příjmení předchozí; bylo-li předchozí příjmení složeno ze dvou příjmení, může být na druhém místě užíváno a uváděno jen jedno z nich.“

V odstavci druhém tohoto paragrafu pak zákon stanovuje, že ponechají-li si snoubenci svá dosavadní příjmení, pak určí, které z těchto příjmení bude společným příjmením dětí. Na toto navazuje § 38 zákona o rodině, který říká, že:

„Děti mají společné příjmení rodičů nebo příjmení jednoho z nich, určené dohodou při uzavření manželství.“

Český právní řád tedy neumožňuje spojování rodových příjmení.

Aplikujeme-li výše uvedené na vzorových příkladech, docházíme k následujícím závěrům:

Kdyby hodlaly uzavřít manželství seriálové postavičky Mach a Šebestová, varianty jejich úpravy příjmení by byly následující:

- Varianta a: Mach a Machová,
- Varianta b: Šebesta a Šebestová,
- Varianta c: Šebesta Mach a Šebestová,
- Varianta d: Mach a Machová Šebestová.

U dětí z takového manželství vzešlých by pak připadaly pouze varianty příjmení analogické dle volby na základě § 8 odst. 2 zákona o rodině v konjunkci s § 38 zákona o rodině, tj. Mach/Machová či Šebesta/Šebestová.¹⁰

² Obdobně například Německé mezinárodní právo soukromé upravuje formu uzavření manželství, resp. zde obecně všech právních úkonů blokově dle práva místa projevu takového úkonu. Viz EGBGB čl. 11 odst.1.

³ Srov. § 19 a § 20 zákona č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, v platném znění.

⁴ Zatímco způsobilost osoby uzavřít manželství a podmínky pro tuto se řídí dle *lege patriae*.

⁵ *Ex lege* právě na základě § 19 a § 20 zákona č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, v platném znění.

⁶ Analogicky i před českým zastupitelským orgánem, zde však nemůžeme hovořit *stricto sensu* o zahraničním sňatku.

⁷ Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, v platném znění; prováděcí vyhláška Ministerstva vnitra č. 207/2001 Sb., kterou se provádí zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů

⁸ Úřadem městské části Brno-střed (dle § 3 odst. 4 zákona č. 301/2000 Sb.)

⁹ § 42 a násl. zákona č. 301/2000 Sb.

Pokud bychom se však od večerníckových postav přesunuli k osobám v naší historii reálným, zjistíme s hrůzou, že při uzavření sňatku na území České republiky dle platného práva by Tomáš Garrigue Masaryk nemohl mít syna Jana Masaryka, toliko Jana Garrigue.

Při hypotetické aplikaci současného zákona o rodině na sňatek mezi Tomášem Janem Masarykem (tj. následujícím prvním prezidentem ČSR) a Charlottou Garrigue by totiž platilo, že aby Tomáš Jan mohl mít své rodné příjmení jako poslední v řadě, musel by za své společné příjmení přijmout dívčí příjmení své snoubenky, resp. rodové příjmení svého tchána, tj. Garrigue.^{11 12} V takovém případě by pak společným příjmením Tomáše a Charlotty /a tudíž dle § 38 zákona o rodině příjmením jejich dítěte/ bylo Garrigue. Tomáš Garrigue Masaryk by tak mohl za těchto podmínek mít toliko, jak výše uvedeno, syna Jana Garrigue.

Tento formálně správný, a dle platného práva bohužel účinný právní závěr je samozřejmě nutno odmítnout jako flagrantně protiústavní, neboť § 8 a § 38 zákona o rodině, v platném znění, takto zasahují nepřiměřeně do svobody jednotlivce rozhodovat o svém statutu. Zásah do svobody určovat jméno, příjmení či jejich jazykovou formu lze vysvětlit například při germanizačních snahách tzv. třetí říše v pohraničních oblastech (ať již v Alsace-Lorraine, či v tzv. Sudettenland) nebo v slovanizačních snahách v duchu politicky využitelné myšlenky panslavizmu v tzv. východním bloku, nikoliv však v pluralitní demokratické společnosti, která respektuje individualitu jednotlivce, nediskriminuje na základě etnického původu a respektuje práva menšin.

V tomto smyslu je nutno ustanovení § 8 a § 38, stejně tak jako povinnost u residentních osob ženského pohlaví, které by chtěly používat nepřechýlenou verzi svého příjmení (tj. např. *Horváthová* na *Horváth* či *Müllerová* na *Müller* nebo *Schönsteinová* na *Schönstein*) explicitně deklarovat, že nejsou české národnosti (dle § 69 odst. 2 či odst. 3 zákona č. 301/2000 Sb.), za jsoucí v rozporu s ustanovení čl. 10 odst. 1 a zřejmě i čl. 10 odst. 2 Listiny (2/1993 Sb.), tedy v rozporu s ústavním pořádkem České republiky.

Vrátíme-li se však k situaci, kdy rozhodným je právo místa uzavření sňatku, tedy rozhodné právo při jeho uzavření v zahraničí, nabízí se z pohledu českého práva několik potenciálně nejasných momentů.

Je jasné, že na úpravu znění příjmení se ustanovení § 8 českého zákona o rodině se neužije, neboť právo české není pro daný úkon rozhodné. Zákonné ustanovení ZMPS o tom, že „*forma uzavření sňatku se řídí právem místa, kde se manželství uzavírá*“¹³ totiž nelze vykládat restriktivně tak, že by slovem forma byla myšlena toliko forma právního úkonu (ústní, písemná, etc.) přičemž na ostatní by se muselo aplikovat pro účely úpravy toho, co je možno zapsat v české matrice matriční *lex fori* (tedy právo české), ale že při nevhodně zvoleném termínu forma se jím teleologicky myslí obecně způsob provedení uzavření

¹⁰ Eventuelně za zákonem stanovených podmínek § 68 z.č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, lze hovořit - jak u dědi tak u budoucí manželky- o možnosti užívání mužského rodu příjmení i pro ženu, tj. odbourání historicky posesivitu vyjadřující slovanské koncovky –ová.

¹¹ Zákon o rodině totiž hovoří v § 8 o užívání spolu s příjmením společným „*na druhém místě [...] příjmení předchozí.*“

¹² Ani varianta, že by se Tomáš Jan [TGM] pokusil přesvědčit matriční úřad o tom, aby mu povolil používání řetězce znaků „Garrigue“ jako jméno by nebyla úspěšná, neboť i kdyby přesvědčil matriční úředníky, že se jedná o jméno (což není) a aby mu toto zapsali, v cestě by mu stálo omezení druhé rodného (křestního) jména Jan (neboť současný zákon umožňuje toliko užívání dvou jmen).

¹³ § 20 odst. 1 ZMPS

manželství a náležitosti takového provedení. Tento závěr nejen že vyplývá ze sekundární interpretace předmětného ustanovení § 20 odst. 1 ZMPS, ale je podporován i judikaturou a teorií.¹⁴

K tomuto závěru nicméně musíme docházet takto obšírným úsudkem a tak zjišťujeme, že český *lex lata* o mezinárodním právu soukromém otázku toho, co vše subsumovat pod právní úkon uzavření sňatku, explicitně neupravuje. Rozšíříme-li tento závěr judikátu bývalého Nejvyššího soudu, sp.zn. *Cpj 67/66* na celou škálu, kterou svými slovy pokrývá, pak platí, že je-li *forma*, tj. zde způsob uzavření sňatku, podřízena právu místa uzavření, pak se tímto právem řídí všechna prohlášení dle místního práva v daném kontextu vyžadovaná.

Vezmeme-li si za případ rozhodného práva právo české, pak je takto rozhodným právem v hypotetickém případě, který samozřejmě nemůže nastat, kryto jak následuje:

Svobodné a úplné souhlasné prohlášení muže a ženy o tom, že vstupují do manželství,¹⁵

Prohlášení snoubenců o tom, že navzájem znají svůj zdravotní stav a že zvážili úpravu budoucích majetkových vztahů, uspořádání budoucího bydlení a hmotné zajištění rodiny po uzavření manželství,¹⁶

Prohlášení o volbě příjmení jak výše diskutováno.¹⁷

Jinými slovy, vyjdeme-li ze smluvní teorie uzavírání manželství a budeme-li tak vzájemné projevy vůle považovat za konstituující dvoustranný právní úkon – zvláštní smluvní typ /smlouvu¹⁸ uzavíranou za přítomnosti úředního svědka (starosta či jím pověřená osoba) a dvou svědků¹⁹ pak je nutno výše vyčtené body a) až c) považovat za nutné náležitosti tohoto smluvního typu. Toto se zdá jedinou schůdnou interpretací, podle níž lze teorii upravující formu uzavření sňatku dle § 20 odst. 1. ZMPS považovat za slučitelnou s náležitostmi na prohlášení při sňatku tak, jak jsou rozesety po prvních několika ustanoveních českého zákona o rodině, chceme-li porovnat rozsah § 20 odst. 1. ZMPS s českým právním řádem jakožto teoretickým vzorem rozhodného práva. Tento závěr také podporují předepsané náležitosti plné moci pro uzavírání sňatku v zastoupení ve smyslu § 9 zákona o rodině. I teorie kanonického práva poukazuje na smluvní podobu, resp. vzájemné projevy vůle mezi snoubenci, převzatou i do světského práva platného na českém území.²⁰

Otázka ilustrace dané problematiky na příkladu českého práva je pak relevantní proto, aby bylo zřejmé, k jakým skutečnostem se ve srovnání s tím, co v českém právním řádu upravuje zákon o rodině a dále zákon č. 301/2000 Sb., je třeba přihlížet dle práva státu místa

¹⁴ Srov. judikát bývalého Nejvyššího soudu, sp.zn. *Cpj 67/66* jak citován v Kučera, Z. *Mezinárodní právo soukromé*. Brno: Doplněk, 2004, s. 350.

¹⁵ Dle § 3 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění

¹⁶ Dle § 6 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění

¹⁷ Dle § 8 odst. 1 a odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění

¹⁸ Hovoříme o prohlášení o uzavření manželství (§ 4 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění), tj. jakékoliv prohlášení orgánu, před kterým je toto zákonné prohlášení činěno o tom, že snoubenci jsou manželi, je třeba považovat za deklaratorní.

¹⁹ Viz. Hrdina, I. cit. níže.

²⁰ Srov. Hrdina, I. *Manželství v současném českém i kanonickém právu*. Online: <http://spcp.prf.cuni.cz/15-20/16-hrdin.htm> (15.11.2009 0:12)

„Jestliže prohlášení o uzavření manželství činí snoubenci veřejně slavnostním způsobem v přítomnosti dvou svědků před starostou (primátorem) nebo pověřeným členem obecního či městského zastupitelstva matričního úřadu, v jehož obvodu má jeden z nich trvalý pobyt, pak nejde o nic jiného, než o sekularizovanou tzv. tridentskou formu uzavření manželství, [pozn. pod čarou vynechána] která je v katolické církvi dodnes platná. Tak podle kodexu se manželství zásadně uzavírá před oddávajícím místním ordinářem nebo farářem a před dvěma svědky, a to ve farnosti, v níž má jeden ze snoubenců trvalé nebo přechodné bydliště (kán. 1108 § 1 a 1115). Tedy: manželský souhlas vyjádřený veřejně před úředním svědkem a dvěma dalšími svědky.“

uzavření sňatku, respektive, že smyslem ustanovení § 21 odst. 1 ZMPS je právě přihlížet ke všem takto relevantním skutečnostem úkonem v zahraniční učiněným ovlivněných.

Platí tedy, že je-li prohlášení o úpravě příjmení součástí daného právního úkonu, české právo jej na základě § 21 odst. 1 ZMPS uznává bez dalšího. V takovém případě pak je třeba v konkrétních případech vykládat některá ustanovení zákona č. § 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, v platném znění, v souladu s obsahem projevu vůle v zahraničí provedeného. Příkladem může být § 29 předmětného zákona, upravující rodný list. Dle odst. a) tohoto paragrafu obsahuje rodný list, *inter alia*, „*jméno, případě jména, a příjmení dítěte*“.

Zákon samozřejmě předpokládá, že slovo příjmení je v tomto případě singulárním tvarem, kdy dítě má dle volby rodičů ve smyslu § 8 českého zákona o rodině jedno příjmení. V případě však, že by svatba proběhla v zemi, kde je možné zvolit příjmení volně a kde například v některých kruzích bude běžné spojovat různá rodová příjmení tak, po svatbě manželé používal dvě společná příjmení (nikoliv pomlčkové jednopříjmení) a tato dvě příjmení zároveň byla společnými pro děti, pak je nutné při aplikaci zahraničního rozhodného práva na tuto volbu – a tedy na stav následně se např. v české republice narodivšího potomka – vykládat slovo příjmení § 29 zřejmě v rozporu s původním záměrem zákonodárce, a to jako jsoucí i plurálním tvarem (tj. v analogii zastaralejší angličtiny nikoliv jako „*surname*“, ale jako „*surnames*“).

V těchto situacích samozřejmě může dojít ke konkrétním problémům v aplikační praxi, kdy je představitelné, že matriční úředník nebude v konkrétním případě otevřen tomuto výkladu, a, které by bylo vhodné řešit změnou zákona č. 301/2000 Sb. tak, že předmětný předpis *expressis verbis* bere na vědomí možnost příhraničních vlivů na statkové atributy na české občany.

Nabízí se samozřejmě jasný protiargument, postavený na tom, že je-li někdo českým státním příslušníkem, pak by mělo být české právo, které rozhoduje o jeho statusových otázkách, včetně například pojmenování. V tomto smyslu se nabízí dovolání se argumentu veřejného pořádku, případně úzké interpretace definice právního úkonu podrobeného určení cizího práva tak, že nezahrnuje prohlášení o jméně. Tento argument je samozřejmě platný, otázkou však je, zda je za současného společenského rozpoložení přirozeně-právně-udržitelný. Naráží totiž na několik limitů:

Jeho prvním limitem je výše diskutované implicitní oktrojování slovanské jazykové identity i na ty české občany, kteří pro rozličné důvody, zejména však pro příslušnost k historickým menšinám na území českých zemí se nacházejících, se přes svoji příslušnost k tomuto státu nemohou nebo nechťejí takto etnicky identifikovat. Tento argument je možno dále rozvíjet i ve vztahu k občanstvu, které by sice mohlo svůj původ odvíjet od většinové populace, avšak pro rozličné důvody výsostně osobního charakteru může mít potřebu, či chtít, rozhodovat o určení svého jména volně, nehledě na pravidla českého jazyka.

Druhý limit je pak pragmatičtější a vztahuje se k bipolaritě. Je běžné a mezinárodním právem veřejným uznávané, že o státním občanství svých příslušníků rozhoduje každý stát po svém, přičemž si státy v zásadě vyhrazují právo ignorovat bipolaritu svého státního příslušníka.

Příkladem je české ustanovení § 33 odst. 1. ZMPS. Pokud však proti sobě postavíme dvě takováto ustanovení ze dvou právních řádů, ke kterým má jedinec vztah *ad personam*, což je běžně předpokládatelné, pak máme situaci jedince, na něhož se vztahují dvě sady předpisů, například upravujících podoby jeho jména a příjmení. Pokud takový jedinec například uzavře manželství (a při tomto dojde k modifikaci jeho příjmení, nebo ke stanovení varianty příjmení pro jeho potomky) v jednom ze svých domovských států, pak pokud bude druhý stát neuznávat například onu možnost, že potomci budou mít příjmení dle takové volby, neboť

předpisy tohoto druhého státu toto v dané variantě neumožňují, pak takový potomci, u nichž lze očekávat také bipolaritu budou dotlačeni do situace, kdy podle každého z rozhodných statutových právních ráďů se budou jmenovat odlišně. Toto má samozřejmě zásadní implikace na praktičnost cestování, kdy dnes dochází k extenzivní výměně osobních informací, zejména v letecké dopravě, zejména v situaci přímých letů mezi dvěma těmito státy, kdy do a z každého z nich je nutno vstupovat na příslušný (jiný) průkaz totožnosti. Je pak jen filosofickou otázkou, zda je zájmem zákonodárce takovéto situace vytvářet, či jim ve prospěch svých občanů nepředcházet, samozřejmě v závislosti na tom, zda jim chce bipolární život ulehčovat či alespoň respektovat, či stěžovat.

UZAVÍRÁNÍ MANŽELSTVÍ A PROBLEMATIKA ÚPRAVY PŘÍJMENÍ V ČESKÉM PRÁVU DE LEGE FERENDA

Návrh nového občanského zákoníku, který v sobě, věren civilistické kulturní tradici před diktaturou po roce 1948, upravuje uzavírání sňatku následovně:

„§ 598

Manželství se uzavírá tak, že orgán veřejné moci nebo osoba jednající za takový orgán, anebo osoba, která jedná za orgán oprávněné církve, položí snoubencům jako oddávající otázku, zda spolu chtějí vstoupit do manželství; kladnou odpovědí obou snoubenců vznikne manželství. Manželství vznikne i jinak, je-li zřejmé, že snoubenci prohlašují svou sňatečnou vůli.“²¹

Z textu není zřejmé, jak koncepčně autoři nové civilní kodifikace pojmají úkony směřující k uzavření manželství, zejména v tom smyslu, že se zde objevuje dvoustrannost řečnických projevů, a to oddávajícího vůči snoubencům a snoubencům vůči oddávajícímu místo toho, aby své vůle projevovali snoubenci navzájem vůči sobě samým.²² Toto faktické zákonné kodifikování toho, jak prakticky k uzavírání sňatků civilních (na rozdíl od například katolických církevních) na území České republiky dochází, je nutno považovat za problematické, neboť se zde vytrácí dvoustrannost prohlášení mezi smluvními stranami, tj. snoubenci, nicméně je na teoreticích civilního práva, aby se s tímto vyrovnali. Důvodová zpráva toto neřeší.²³

Jazykový výklad však smluvní teorii manželství toliko mezi snoubenci přílišně nepomáhá.²⁴

Možným výkladem této nové konstrukce je přiblížení se například brazilskému modelu v občanském zákoníku z roku 2002.²⁵ Zde teorie hovoří o smlouvě mezi snoubenci a

²¹ Vládní návrh občanského zákoníku. Online: http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/Vladni_navrh_obcanskeho_zakoniku_LRV_090430_final_s%20obsahem.pdf (14.11.2009 18:40)

²² Tzv. smluvní teorie uzavírání manželství: k diskuzi srov. Knappová, M et al. Občanské právo hmotné. Svazek 3. Praha:ASPI. 2002, s. 37

²³ Řkouc toliko k § 598 na s. 142 a s. 143:

„Na otázku, kdy je manželství uzavřeno, kdy je dovršeno, kdy je sňatečné právní jednání perfektní, je třeba odpovědět tak, že v okamžiku vyjádření snoubence druhého v pořadí, pokud k němu došlo v přítomnosti oddávajícího a svědků. To zásadně. Vzhledem k tomu, že v některých církvích a náboženských společnostech nevzniká manželství projevem vůle obvyklým u občanského sňatku, je třeba připustit vznik manželství i jiným dostatečným prohlášením sňatečné vůle.“

Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Online: http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/Duvodova_zprava_OZ_LRV_090430_final.pdf (14.11.2009 18:50)

²⁴ Ostatně i někteří autoři i dnes zastávají názor odlišný o toho, že platné právo obsahuje smluvní teorii uzavření manželství. Srov. Haderka, J.F.Oddavky, nulity, neexistence manželství..., Právní praxe 1998/8, s. 479. Citace via Knappová, M. et al., supra.

státem, který jejich vztah tímto projevem vůle uznává za platný, a to pomocí úředníka (oddávajícího), kterého nazývá *soudce míru*. Na to, zda autoři českého nového zákoníku něco podobného zamýšleli zřejmě nelze odpovědět v tomto článku – a ostatně to ani není jeho účelem.

Vrátíme-li se však ke struktuře nového českého občanského práva a svatebním prohlášením, přesto, že prohlášení, která musí snoubenci učinit (výše ad a) až c) *de lege lata* jsou přebrána i *de lege ferenda*,²⁶ návěšt' tohoto ustanovení hovoří o prohlášení „*při sňatečném obřadu*“, což spíše navádí, při jazykovém výkladu, k interpretaci v tom smyslu, že se jedná o tři samostatná prohlášení (x2, tj. počet snoubenců, a vedle prohlášení dle předchozího paragrafu) během jedné ceremonie, nikoliv však v rámci jednoho právního úkonu. Důvodová zpráva v tomto smyslu též není použitelným interpretačním vodítkem, neboť toliko hovoří o převzetí současného stavu se zpřesněním (ve smyslu toho, co je prolašováno), nicméně neřeší právní charakter prohlášení (tj. prohlášení ve smyslu singulárním či plurálním), jak jazyková reorganizace implikuje.²⁷ Samozřejmě lze nicméně připustit i opačný argument, tj. naprosté ignorování jazyka normy a kladení důrazu na výklad důvodové zprávy v tom smyslu, že převzetí současného stavu znamená i převzetí formální kategorizace prohlášení svatebčanů tak, že jsou v rámci jednoho právního úkonu. Toto však již *ipso facto* naráží na skutečnost výše diskutovanou, tj. existenci prohlášení nejen svatebčanů vůči sobě navzájem, ale i vůči oddávajícímu (což není v době psaní tohoto

²⁵ Zde sice zákon hovoří o prohlášeních vzájemných před předmětným úředníkem (potud tedy o smluvní model), nicméně následně zavádí prohlášení *ex offio* tak jak je známé spíše ze severoamerických filmů v kombinaci s českými předpisy o policii, jmenovitě. „...*ve jménu zákona Vás prolašuji za manžele.*“ Předmětné ustanovení zní následovně:

„*Art. 1.535. Presentes os contraentes, em pessoa ou por procurador especial, juntamente com as testemunhas eo oficial do registro, o presidente do ato, ouvida aos nubentes a afirmação de que pretendem casar por livre e espontânea vontade, declarará efetuado o casamento, nestes termos: "De acordo com a vontade que ambos acabais de afirmar perante mim, de vos receberdes por marido e mulher, eu, em nome da lei, vos declaro casados."*“

Zákon č. 10.406 ze dne 10 ledna 2002 ve znění pozdějších předpisů. Online: <http://www.planalto.gov.br/CCIVIL/leis/2002/L10406.htm> (15.11.2009 0:29)

²⁶ Návrh nového občanského zákoníku v relevantním ustanovení zní:

„§ 599

Snoubenci při sňatečném obřadu prohlásí, že

a) přijetí jednoho z nich bude jejich příjmením společným, nebo že

b) si oba svá přijetí ponechají, anebo že

c) přijetí jednoho z nich bude jejich příjmením společným, a ten, jehož příjmení nemá být příjmením společným, bude ke společnému příjmení na druhém místě připojovat své dosavadní příjmení.“

Vládní návrh občanského zákoníku. Online: http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/Vladni_navrh_obcanskeho_zakoniku_LRV_090430_final_s%20obsahem.pdf (14.11.2009 18:40)

²⁷ Důvodová zpráva ve svém relevantním ustanovení zní:

„K § 599 až 601:

Ustanovení jsou věnována prohlášení o příjmení. Navrhuje se, aby platný právní stav doznal drobnou změnu pouze v přesnějším řešení otázky připojovaného příjmení.

Navrhuje se, aby napříště bylo nezbytně třeba mít za to, že příjmení popřípadě uváděné na druhém místě je příjmení připojované. Je důležité uvědomit si, že bude-li se po případném rozvodu manželství rozvedený manžel vracet ke svému příjmení, bude se vracet k té jeho podobě, kterou nahradil příjmením manželským.

Otázka příjmení prvního a připojovaného se posléze ukazuje také v souvislosti s osvojením.“

(podtržení odebráno)

příspěvků platnou právní úpravou), kterážto skutečnost pak možnost kladení akcentu na důvodovou zprávu pro její až zmatečnost v daném bodě v podstatě vylučuje.

Oproti novému občanskému zákoníku obsahujícímu v sobě i předpisy podoboru práva rodinného, vládní návrh zákona o mezinárodním právu soukromém je z pera odlišného oboru autorů, a jeho případné změny proto nelze přímo kontextuálně spojovat se změnami práva rodinného.

Dojdeme-li k závěru, že právo rodinné je volbou jiného legislativního jazyka skutečně obsahově modifikováno, pak je třeba poukázat na to, že vládní návrh zákona o mezinárodním právu soukromém v zásadě přejímá dosavadní úpravu mezinárodního práva soukromého v oblasti problematiky věcí manželských, a tuto vzhledem ke změně frekvence uzavírání sňatků mezi příslušníky dvou států v návaznosti na změny společenských podmínek v posledních desetiletích dále doplňuje. Ustanovení navrhovaného zákona o mezinárodním právu soukromém navazující na současnou úpravu formy, pro naši diskuzi rozhodná, pak zní:

„§ 48

(1) *Způsobilost osoby uzavřít manželství, jakož i podmínky jeho platnosti se řídí právním řádem státu, jehož je tato osoba příslušníkem.*

(2) *Forma uzavření manželství se řídí právním řádem platným v místě, v němž se manželství uzavírá.*

§ 49

(1) *Osobní poměry manželů se řídí právním řádem státu, jehož jsou oba příslušníky.*

Jsou-li příslušníky různých států, řídí se tyto poměry právním řádem státu, v němž mají oba manželé obvyklý pobyt, jinak českým právním řádem.

(2) *Vyživovací povinnost mezi manžely se řídí právním řádem určeným podle přímo použitelného předpisu Evropských společenství upravujícího příslušnost, rozhodné právo, uznávání a výkon rozhodnutí a spolupráci ve věcech vyživovací povinnosti.*

(3) *Majetkové poměry manželů se řídí právním řádem státu, v němž oba manželé měli obvyklý pobyt bezprostředně po uzavření manželství; jinak právním řádem státu, jehož byli oba manželé příslušníky v době uzavření manželství; jinak českým právním řádem.“*

(poznámky pod čarou vynechány)

Jak zřejmě vyplývá při srovnání s *lex lata*, problém nastává v případě zachování stejné dikce předpisů mezinárodního práva soukromého o formě prohlášení o uzavření manželství (§ 48 odst. 2 nového ZMPS) a při současné změně teoretického posuzování průběhu uzavření manželství, kdy při změně jazyka zákona v návrhu nového občanského zákoníku, jak diskutováno výše, můžeme dojít k závěru, že prohlášení o uzavření manželství a prohlášení dle § 599 nového občanského zákoníku je třeba brát za samostatné úkony. V takovém případě, lze totiž při kvalifikaci dle českého práva takto vykládaného dovodit, že nelze udržet, že by se § 48 odst. 2 nového ZMPS mělo vztahovat i například na prohlášení o společném přijetí, a že na toto tudíž chybí úprava mezinárodního práva soukromého.

V praxi tento problém zřejmě bude brzy vyřešen, neboť při prvních střetech s případnou matriční praxí nejspíše správní judikatura dovodí s použitím důvodové zprávy k § 599 nového občanského zákoníku, že i u těchto projevů vůle jedná se v chápání našeho práva o součást projevů dle § 598 nového občanského zákoníku, čímž, možná paradoxně, bude judikaturním zásahem do hmotného práva českého fakticky modifikován rozsah kolizní normy dle § 48 odst. 2 nového ZMPS. Takový judikaturní zásah však bude ze své podstaty poněkud násilný, obecnou mluvou vyjádřeno. „*přes koleno.*“

Bylo by nicméně v legislativní procesu vhodné tomu předejít bez nutnosti takto judikaturně ohýbat § 598 a § 599 občanského zákoníku, a to nejlépe přefrázováním § 599 občanského zákoníku tak, aby i nadále nebylo pochyb o tom, že české právo chápe - a tudíž i správní praxe má chápat - ve vztahu k úkonům učiněným v zahraničí (a to dle jiného rozhodného práva), že projevy diskutované v § 599 nového občanského zákoníku jsou součástí úkonu uzavření manželství.

Ve vztahu k mezinárodnímu právu soukromému je dále vhodné věnovat se návrhu úpravy jména příjmení.

Přesto, že kromě fragmentární úpravy v § 78 (a nadbytečně též v § 79)²⁸ zákona č. 301/2000 Sb., Česká republika otázku zahraničních vlivů na jméno a příjmení svých občanů, či osob, na které se z teritoriálního hlediska může vztahovat potřeba aplikovat přijatelné rozhodné právo, jako *lex lata*, neřeší, vládní návrh zákona již tuto problematiku zná.

Výše jsme ve vztahu k bipolaritě či přeshraničním rodinným vztahům konstatovali možnost existování situací, kdy statutové předpisy různých států mohou kolidovat a vést tak až k absurdním situacím existence dvou paralelních sad jmen a příjmení pro jednu a tutéž fyzickou osobu, člověka.

Vzhledem k rostoucí mezi-kulturní a přeshraniční interakci je pak autoři nového zákona následující trend již realizovaný například ve Spolkové republice Německo.²⁹

Český vládní návrh zákona v relevantním ustanovení zní:

²⁸ „§ 78

Pravomocná rozhodnutí cizího státu ve věci změny příjmení občana, ke kterým došlo za trvání manželství s cizincem v době,

- a) *kdy měl občan na území cizího státu trvalý pobyt, jsou platná bez dalšího i na území České republiky,*
- b) *kdy neměl občan na území cizího státu trvalý pobyt, jsou platná i na území České republiky poté, co ministerstvo uzná jejich platnost.*

§ 79

Rozhodnutí o změně jména nebo příjmení občanů vydaná orgány cizího státu jsou platná i pro orgány České republiky bez ohledu na ustanovení § 78, stanoví-li tak mezinárodní smlouva.“

²⁹ Srov. Čl. 10 EGBGB (i. d. F. von Bekanntmachung vom 21. 09. 1994, BGBl. I S. 2494, ber. 1997 I S. 1061, i. S. w. V.):

„

- (1) *Der Name einer Person unterliegt dem Recht des Staates, dem die Person angehört.*
- (2) *Ehegatten können bei oder nach der Eheschließung gegenüber dem Standesbeamten ihren künftig zu führenden Namen wählen;*
 1. *nach dem Recht eines Staates, dem einer der Ehegatten angehört, ungeachtet des Artikels 5 Abs. 1, oder*
 2. *nach deutschem Recht, wenn einer von ihnen seinen gewöhnlichen Aufenthalt im Inland hat.**Nach der Eheschließung abgegebene Erklärungen müssen öffentlich beglaubigt werden. Für die Auswirkungen der Wahl auf den Namen eines Kindes ist §1616a des Bürgerlichen Gesetzbuchs sinngemäß anzuwenden.*
- (3) *Vor der Beurkundung der Geburt eines ehelichen Kindes können seine Eltern gegenüber dem Standesbeamten bestimmen, daß das Kind den Familiennamen erhalten soll*
 1. *nach dem Recht eines Staates, dem ein Elternteil angehört, ungeachtet des Artikels 5 Abs. 1, oder*
 2. *nach deutschem Recht, wenn ein Elternteil seinen gewöhnlichen Aufenthalt im Inland hat.*
- (4) *Ein nichteheliches Kind kann den Namen auch nach dem Recht des Staates erhalten, dem ein Elternteil oder ein den Namen Erteilender angehört.“*

„ §29

[...]

(3) Úprava jména a příjmení fyzické osoby se řídí právním řádem státu, jehož je příslušníkem. Tato osoba se však může dovolat použití právního řádu státu, na jehož území má obvyklý pobyt. Užívání jména a příjmení v České republice osobou, jejíž narození nebo uzavření manželství bylo zapsáno do matriky zde vedené, se řídí českým právním řádem.

(4) Právomocná rozhodnutí cizího státu ve věci změny příjmení státního občana České republiky, ke kterým došlo za trvání manželství s cizincem v době,

a) kdy měl státní občan České republiky na území cizího státu obvyklý pobyt, jsou platná bez dalšího i na území České republiky,

b) kdy neměl státní občan České republiky na území cizího státu obvyklý pobyt, jsou platná i na území České republiky poté, kdy Ministerstvo vnitra uzná jejich platnost.“

Srovnáme-li výše citovaný vládní návrh s textem účinným v Německu, dojdeme k závěru, že co do úpravy příjmení manželů je navrhované znění českého právního řádu liberálnější v tom smyslu, že umožňuje co do časového rozsahu použitelnosti dané normy akceptovat změny v příjmení nejen v souvislosti s uzavřením manželství, ale i v jeho průběhu. Oproti německé úpravě však český právní řád předmětnou normu omezuje toliko na příjmení.

Vládní návrh zákona dále neřeší otázku úpravy příjmení dětí. V tomto případě je nutno vycházet z toho, že dle českých předpisů se bude příjmení dítěte řídit společným příjmením rodičů, takže v případě, že bude-li toto zvoleno při sňatku, ať již na základě jakéhokoliv z možných rozhodných práv, absence takového ustanovení nebude činit problémy.

Problematická však nastane situace tam, kdy by si rodiče zvolili změnu příjmení dle cizího rozhodného práva za trvání manželství, kdy sice český právní řád rozhodnutí o změně příjmení dle citované normy respektuje, nicméně logicky jej kontextuálně nespojuje s předpisy práva rodinného ve vztahu k příjmení dětí. Po případné následné změně příjmení rodičů dle cizího práva tedy hrozí, že dítě bude mít jiné příjmení, ledaže by dítě bylo samo ve svazku manželském, neboť jen tak, tedy absurdně, by též mohlo dojít k jeho změně (vynecháme-li tomuto irelevantní možnosti osvojení).

Další slabinou koncepce dané normy je, že vládní návrh zákona hovoří toliko o rozhodnutí cizího orgánu o příjmení a bude tedy otázkou interpretace, jak reagovat na situace, kdy takové změna není dle cizího rozhodného práva věcí rozhodnutí, ale je věcí soukromoprávních projevů vůle příslušných fyzických osob, které rozhodné právo toliko respektuje.

K diskuzi je pak otázka toho, zda je nutno vázat možnost změny příjmení toliko na skutkové okolnosti sňatku, resp. na existenci manželství.

Relevantní je pro tuto diskuzi jednak otázka bipolarity, otázka příjmení dětí, avšak dále též situace, kdy se český či bipolární státní příslušník zdržuje v zahraničí, protože například z kulturních důvodů místa pobytu má potřebu modifikace svého jména a příjmení. V neposlední řadě je to pak otázka toho, zda by volnost v takové úpravě měla být omezena jen na příjmení, nebo zda by nebylo vhodné ji rozšířit i na jména.

Návrh ustanovení o právu rozhodném na jméno a příjmení (místo závěru)

Autor proto předkládá k diskuzi následující návrh diskutovaného ustanovení, o němž se domnívá, že kryje všechny z výše vyřčených situací a jehož případně nutné limity může řešit judikatura:

Jméno a příjmení fyzické osoby (člověka³⁰) – jejich nositele se řídí právem státu, jehož je nositel státním příslušníkem,

Je-li nositel jména a příjmení (také) českým státním příslušníkem, řídí se úprava jeho jména a příjmení českým právem,

Odlišně od ustanovení odstavce 1) a 2) se může jméno a příjmení svého nositele řídit i právem státu, k němuž má nositel nikoliv zanedbatelný osobní či rodinný vztah. Je-li to v zájmu nositele, má takový právní řád přednost před právními řády specifikovanými v odstavcích 1) a 2).

Recenzenti:

Prof. nzw. et doc. JUDr. Karel Klíma, CSc. dr. hab. Vysoká škola Karlovy Vary, email:
marketagrecova@vskv.cz

JUDr. Hana Pipková, Vysoká škola Karlovy Vary, email: *hpipkova@msoud.pha.justice.cz*

³⁰ Dle terminologie navrhovaného nového občanského zákoníku

Kriminalistické a forenzní aspekty počítačové (kybernetické) kriminality

Viktor Porada¹
Petr Šedivý²

Criminalistic and forensic aspects of the computer (cyber) crime

Anotace:

Autoři předkládají upravený soubor vlastností digitálních stop souvisejících s vyšetřováním všech forem počítačové kriminality v souvislosti se získáváním a správnou interpretací relevantních informací z informačních a komunikačních technologií.

Klíčová slova:

Digitální stopy, forenzní analýza, specifika, latentnost, nehmotnost, trasovatelnost, životnost, datová hustota, komplexnost, automatizace, identita, kybernetický prostor.

Abstract:

The authors give a modified set of characteristics of digital traces related to the investigation of all forms of digital crime in connection with obtaining and the right interpretation of relevant information from the information and communication technologies.

Key words:

Digital traces, forensic analysis, specifications, latency, immateriality, tracing, life, data density, complexity, automation, identity, cyberspace.

1. Úvodní poznámka

Vyšetřování všech forem počítačové kriminality (počítačové, počítačově související s prvky počítače) naráží na specifický problém získávání a správné interpretace relevantních informací z digitálních informačních a komunikačních technologií. Digitální technologie obsahují potenciálně široké spektrum informací, vztahujících se k různým lidským činnostem, podle toho, v jaké oblasti těchto činností jsou digitální technologie použity. Navíc se nejedná pouze o specifické informace, vztahující se ke způsobu použití daných technologií v té které konkrétní oblasti lidské činnosti (např. dá se předpokládat, že počítač, použitý ve zdravotnictví, bude obsahovat informace, které se týkají zdravotních záznamů a příp. dalších souvisejících evidencí, řídicí počítač ve výrobním procesu bude obsahovat informace o technologických procesech, které řídí apod.), ale obsahuje i další informace, související s jeho provozem (např. informace o době provozu, záznamy o programech, které jsou nebo byly v daném období spuštěny, informace o interakci počítače s jinými systémy, které s daným počítačem spolupracují apod.), často také informace, které nesouvisí ani s účelem, pro který je daný počítač použit, ani „provozní“ informace počítače, ale informace, které se do počítače dostanou další běžnou činností oprávněného uživatele nebo uživatelů (např. osobní a soukromé informace, různé dokumenty, obrázky, záznamy elektronické komunikace apod.) a potenciálně informace, které se mohou do počítače dostat jako výsledek činnosti

¹ prof. JUDr. Ing. Viktor PORADA, DrSc., dr. h. c. mult. Vysoká škola Karlovy Vary, email: viktorporada@vskv.cz

² JUDr. Petr ŠEDIVÝ, Vysoká škola Karlovy Vary, email: sedivyp@klikni.cz

neoprávněného uživatele, případně útočníka, který se do počítače dostal přímo (ve smyslu měl k počítači fyzický přístup) nebo prostřednictvím síťového propojení s Internetem nebo i jen s lokální sítí (např. záznamy o pokusech překonat přístupová práva, záznamy o spuštění podezřelých programů apod.).

Základním a primárním problémem je získávání digitálních informací z prostředků digitálních informačních a komunikačních technologií. Digitální informace mají specifické vlastnosti, které je potřebné respektovat při zajišťovacích úkonech tak, aby získané informace byly hodnověrné a aby nedošlo k jejich poškození nebo znehodnocení. Často je také potřebné zajistit, aby nedošlo k poškození původních informací, resp. zdroje těchto informací (počítače), protože většinou je nutné, aby byl zachován účel jeho použití, to znamená, že i po získání informací z počítače byl tento nadále použitelný pro účely, pro které byl použit před jejich získáním (např. řídicí počítač technologického procesu).

Odvozeným od předchozího je problémem správné interpretace získaných informací. Od skutečnosti, že informace jsou určitým definovaným způsobem uloženy/zaznamenány na nosiči informací (problematika technologie záznamu digitálních dat na fyzický nosič), přes problém samotné digitalizace (problematika způsobu digitalizace, kódování elementárních jednotek digitální informace, skládání těchto jednotek do vyšších informačních celků), až po správnou interpretaci různých druhů informací, které se v počítačích nebo obecně v digitálních technologiích nacházejí (programy, data, soubory, logy, provozní informace apod.).

K výše uvedeným základním objektivním problémům se přidává ještě i další, subjektivní problém, kterým je počítačová gramotnost. Digitální informační a komunikační technologie se stávají součástí našeho každodenního života, stávají se uživatelsky přijatelnějšími, počítačová gramotnost patří postupně k základním společenským schopnostem. Neustálá snaha výrobců přiblížit složité počítačové systémy cílovému zákazníkovi (běžný uživatel) způsobuje, že se neustále zvětšuje rozdíl mezi tím, jak se počítač „tváří“ vůči uživateli (snaha směřující k jednoduchosti ovládnutí a práce s počítačem) a jak pracuje interně (jednak jednoduchost ovládnutí vyžaduje zvýšené nároky na složitost interních procesů, které tuto jednoduchost realizují navenek a jednak objektivní skutečnost, že počítače realizují stále složitější a složitější úkoly). *Zajišťování a správná interpretace digitálních informací z prostředků digitálních informačních a komunikačních technologií v souvislosti s vyšetřováním počítačové kriminality jsou procesy, které vzhledem k jejich složitosti a specifickým rysům nelze realizovat na úrovni běžné počítačové gramotnosti, byť by byla na dobré nebo i vysoké úrovni.* Běžná počítačová gramotnost je totiž o schopnosti ovládat prostředky digitálních informačních a komunikačních technologií na uživatelské úrovni, kdežto zajišťování a interpretace digitálních informací v trestním řízení je specifická a vysoce odborná činnost, kterou nelze v žádném případě nahradit běžnou počítačovou gramotností. Naopak, uživatelsky sice správná a běžná operace může být pro zachování hodnověrnosti informací v trestním řízení hodnocena jako neodborný zásah a ve většině případů znehodnotí originální nebo zajištěná data a tím potenciálně zničí stopy vyšetřované trestné činnosti.

2. Charakteristiky digitální stopy jako předmětu forenzní analýzy

Digitální stopy, ostatně jako každý jiný druh kriminalistických stop, mají své obecné i individuální druhové charakteristiky a vlastnosti, které mají typické pozitivní i negativní aspekty a důsledky. Tyto aspekty je pak třeba mít neustále na vědomí po celou dobu práce s digitálními stopami.

Digitální stopy odrážejí specifické vlastnosti digitálních informačních a komunikačních technologií v interakci s aktivitami uživatelů těchto technologií. Základní specifické vlastnosti digitálních stop výrazně také ovlivňují způsob manipulace s nimi, dokreslují a ovlivňují způsoby a metody jejich forenzní analýzy. Proto je důležité je znát a mít na paměti v každé fázi šetření případů počítačové kriminality.

Základní specifika digitálních stop jsou popsána např. v [4,5,6]. Charakteristiky tam uvedené mohou sloužit jako základ popisu jejich vlastností, pouze je potřebné je upravit a aktualizovat podle posledních poznatků. Typické a specifické vlastnosti digitálních stop (bez nároku na úplnost a posloupnost) jsou tedy následující:

- a) Hmotnost digitálních stop;
- b) Latentnost digitálních stop;
- c) Časová trasovatelnost digitálních stop;
- d) Informační hodnota digitálních stop;
- e) Velmi nízká životnost digitálních stop;
- f) Uchování a kvalita archivních záznamů;
- g) Velké objemy digitálních dat;
- h) Vysoká datová hustota digitálních záznamů;
- i) Dynamika vývoje digitálních technologií;
- j) Dynamika činnosti informačních systémů;
- k) Komplexnost prostředí;
- l) Velký geografický rozsah prostoru s digitálními stopami;
- m) Dostupnost kvalitní ochrany digitálních dat;
- n) Možnosti automatizace při identifikaci digitálních stop;
- o) Možnosti změny identity pachatele v cyberspace;
- p) Obnovitelnost digitálních stop;
- q) Problém originality digitálních stop;
- r) Nedůvěra v důkazní sílu digitálních stop.

2.1 Nehmotnost digitálních stop

Informace, jako takové jsou nehmotné. Digitální stopa je však (převážně) fyzikálním způsobem zaznamenaná nebo přenášena digitalizována a kódována informace. Pro ukládání nebo přenos je vždy nutné hmotné médium, které má nejrůznější technologické provedení, formát, datovou strukturu, konektivitu, spolehlivost, životnost apod. Toto médium obsahuje digitální stopy. V soudní praxi může být médium požadováno jako fyzická část důkazu, ze kterého je možné kdykoliv nezávisle a opakovatelně získat stejné informace pro stanovení expertního nálezu³. Takto jsou vnímány především technologie pro digitální zpracování dat pro osobní potřeby (PC, notebooky, paměťové karty, kazety, diskety, CD a DVD disky, mobilní telefony, osobní organizéry (PDA⁴) apod.), které jsou na místě trestného činu. Po celou dobu trestního řízení jsou (mohou být) k dispozici orgánům činným v trestním řízení.

Široké možnosti využití digitální techniky v současné době mohou bránit držet zajištěnou techniku po celou dobu trestního řízení. I technika pro osobní použití může mít (a často má) i další uplatnění, jiné, než kvůli kterému byla zajištěna, proto současná praxe (v případech, kdy se jedná pouze o informace v technice uložené – digitální stopy) často upouští

³ To ovšem nelze v případě, že se jedná o přenosové médium (např. optické vlákno), protože na přenosovém médiu se digitální stopy neuchovávají. Přenášena data lze pouze definovaným způsobem zaznamenat na paměťové médium a toto pak může sloužit jako fyzická část důkazu.

⁴ PDA – Personal Digital Assistant.

od držení fyzických předmětů a omezuje se pouze na držení digitálních stop, pořízených speciálními soudy akceptovatelnými postupy z originálu datových nosičů předmětné techniky.

Analogicky se postupuje i v případech rozsáhlých datových sítí, podnikových serverů, Internetových serverů apod., kde z provozních nebo jiných důvodů není možné realizovat zajištění techniky, byť by to bylo pouze na dobu nezbytně dlouhou.

2.2 Latentnost digitálních stop

Digitální stopy jsou neviditelné, pro jejich zviditelnění je nutné použít specifické postupy a technické vybavení. Latentnost je vícenásobná.

První stupeň latentnosti spočívá v tom, že záznamy, zpracovávané nebo uchovávané na datovém médiu, nelze většinou vidět pouhým okem (kromě snad v současnosti již nepoužívaných děrných štítků anebo děrných pásek). Pro zobrazení digitálního záznamu je nutno použít zařízení, které odpovídá fyzikální podstatě záznamového média⁵, pro některá média (např. flash disk) pravděpodobně ani neexistuje zařízení, které by vizualizovalo digitální záznam.

Druhý stupeň latentnosti spočívá v kódování informace, která je na záznamovém médiu uložena⁶. Každá informace, aby mohla být zpracovávána pomocí digitálních informačních a komunikačních technologií, musí být nejdříve digitalizována a kódována. V kódovaném tvaru je ji pak možné uložit na záznamové médium.

Třetí stupeň latentnosti spočívá v tom, že některé záznamy nebo soubory jsou pro běžné uživatele výpočetní nebo digitální techniky neviditelné z různých převážně provozních důvodů a musí být zvoleny speciální nastavení uživatelských práv nebo speciální aplikační či systémové prostředky nebo jiné speciální nástroje pro jejich zviditelnění.

Čtvrtý stupeň latentnosti stop vychází z principů fungování operačních systémů a souborových systémů jednotlivých typů výpočetní techniky. Patří sem např. smazané záznamy, přeformátované disky či jiným nástroji pozměněná nebo smazaná data na datovém médiu, přičemž se nemusí jednat o speciální nebo cílené způsoby „skrytí“ informací, ale o běžné postupy práce s danou technikou. K jejich restauraci jsou nutné specializované nástroje a postupy.

Pátý neproblematičtější stupeň latentnosti je již cílenou aktivitou uživatele, kdy úmyslnou činností s využitím specifických nástrojů a postupů uživatel cíleně skrývá určitou informaci tak, aby nebyla dostupná (viditelná) jiným než určeným uživatelům. Způsobů, jak to činit je velké množství, od šifrování informací, přes steganografické⁷ metody až po skrývání informací způsobem, který obchází systémové prostředky nebo využívá oblasti

⁵ Např. pro zviditelnění záznamu na CD je nutné použít elektronový mikroskop. Snad jediné přenosové médium, kdy je možné vidět přenášená data přímo okem je optické vlákno, kdy na jeho ukončení je vidět přímo lidským okem světelný signál, avšak informace je přenášena takovou frekvencí, že je okem nerozlišitelná.

⁶ Když si představíme, že se povede pomocí elektronového mikroskopu zviditelnit digitální záznam na nosiči CD, uvidíme pouze určité výstupky (nebo prohlubně) na odrazivém materiálu nosiče. Tyto anomálie představují zápis 0 nebo 1 v digitální interpretaci. Aby bylo možné tuto informaci (řad jedniček a nul) přečíst do srozumitelné podoby, je nutné digitální informaci dekodovat (interpretovat posloupnost nul a jedniček do srozumitelné podoby)

⁷ Steganografie používá ke skrytému přenosu informací techniky, kdy přenášenou informaci „skrývá“ v informaci, která skrytou být nemusí. Název pochází z řeckého „steganos“ (skrytý nebo tajný) a „graphy“ (písmo nebo kresba). Podstata spočívá v tom, že informace, která má být skryta, je speciálním způsobem „vložená“ do jiné informace, která skryta být naopak nemá. Prakticky to znamená, že např. textová informace je vložena do digitálního obrázku způsobem, který na první pohled původní obrázek nijak nedegraduje a volným okem není tuto textovou informaci v obrázku vidět.

Na rozdíl od šifrování má steganografie tu výhodu, že na první pohled (a ani při běžných analýzách) nelze odhalit, že dochází k výměně (komunikaci) skrytých informací, kdežto u výměny šifrovaných informací je hned zjevné, že dané subjekty si vyměňují informace, které chtějí skrýt před nepovolanými osobami.

paměťových médií, které nejsou běžně (a často ani s použitím specifických nástrojů) dostupné.

2.3 Časová trasovatelnost digitálních stop

Na rozdíl od většiny jiných stop známých z kriminalistické nebo forenzní praxe, digitální stopy v některých případech mohou určit přesné časové vymezení probíhajících aktivit. Mohou to být aktivity jednorázové, nebo řetězec na sebe logicky navazujících činností. Tato skutečnost je dána tím, že počítače a stejně tak další digitální zařízení (videokamery, fotoaparáty atd.) mají v sobě zabudované digitální hodiny, které označují aktivity aplikačního nebo systémového SW nebo jiných činností digitálních zařízení tzv. časovou značkou.

Jak upozorňuje Smejkal a kol. [1], čas, nastavený v počítači, lze bez problémů kdykoliv měnit. Proto u většiny počítačů vyvstává problém ověření správného času a je nutné nalézt nejméně další časový údaj z nezávislého zdroje nebo jiné časové souvislosti, aby bylo možné s určitou pravděpodobností stanovit, zda časová značka odpovídá skutečnému času.

V některých případech je správné nastavení času větších systémů v praxi prováděno automatickou synchronizací prostřednictvím služeb Internetu nebo specializovanými rádiovými hodiny, takže časový údaj je věrohodný. Lze pak zjistit, kdy se uživatel přihlásil/odhlásil do/z počítače, vytvořil, smazal, modifikoval soubor, provedl databázovou transakci, odeslal nebo obdržel e-mail atd.

Pokud jsou digitální stopy s časovou značkou nalezeny, podstatným způsobem dokumentují průběh zcela konkrétních aktivit v čase. Pokud navíc existuje dostatečně věrohodná a jednoznačná identifikace uživatele (pachatele) ve vztahu k výpočetní nebo jiné digitální technologii⁸, lze využít digitálních stop k dokumentaci všech jeho aktivit spojených s počítači a digitálními zařízeními, pokud jsou tato zařízení takto navržena, konstruována a provozována podle stanovených zásad.

2.4 Informační hodnota digitálních stop

Digitální stopy mají ve specifických případech velmi vysokou informační hodnotu. Může se jednat o osobní zájmy a aktivity osoby, počítačového uživatele nebo pachatele trestného činu. Z tohoto pohledu jsou pro kriminalistiku velmi významné a z hlediska teorie stop ve srovnání s jinými druhy stop jedinečné.

V mnoha případech je možné sledovat nejenom konkrétní aktivity uživatele a z toho pak lze usuzovat na jeho určité oblasti zájmu, jeho motivaci a profilovat jej. Příkladem mohou být a obsahy prohlížených webových stránek, fotografie, videa, textové soubory atd. Analýza obsahu osobního digitálního prostředí prozradí velmi mnoho profesního i soukromého o jeho majiteli.

Zkušený profesionál může už z organizace souborů a dalších běžných systémových a konfiguračních informací usoudit o úrovni počítačové gramotnosti uživatele, což může potvrdit nebo vyloučit možnost určitých odborných počítačových aktivit, které se vážou ke způsobu spáchání počítačové kriminality.

⁸ Jednoznačná identifikace uživatele je jedním ze základních problémů současné digitální informační a komunikační technologie. Identifikace uživatele je v současnosti vždy zprostředkována a jednoznačné určení (identifikace) osoby je prakticky možná pouze pomocí dalšího dokazování (svědectví osob, kamerové záznamy, evidence docházky na pracoviště apod.)

Potenciál v profilování pachatele podle informací získaných z osobních prostředků výpočetní techniky je značný a zatím ještě odborně a vědecky nezpracován.

2.5 Velmi nízká životnost digitálních stop

Digitální stopy jsou zpravidla uloženy na paměťovém médiu. Životnost záznamu na statických paměťových médiích je obecně značná, na běžných médiích se odhaduje minimálně kolem pěti let, v závislosti na druhu média a jeho kvalitě⁹.

Nejběžnějším paměťovým médiem je pevný disk počítače. Životnost záznamu na pevných discích pracujících na principu winchesteru, tj. na principu záznamu na magnetickou plotnu nebo plotny) je ještě větší, běžně se odhaduje na několik desítek let. Z tohoto pohledu je možné hodnotit životnost digitálních stop jako vysokou.

Při hodnocení praktické životnosti záznamu však musíme přihlídnout k tomu, v jakém prostředí se dané záznamové statické paměťové médium nachází. Je součástí výpočetní techniky, počítače, který zpracovává informace velkou rychlostí. Současné pevné disky typu Winchester pracují rychlostí až několik GB za sekundu. Znamená to tedy, že jsou schopny spolehlivě zničit (přepsat jinými nerelevantními daty) během vteřiny až několik GB digitálních stop.

Z tohoto pohledu je možné hodnotit životnost digitálních stop jako velmi nízkou a z tohoto důvodu lze zajišťovací úkony, vztahující se k digitálním stopám považovat za velmi naléhavé a určitě neodkladné. V několika málo vteřinách mohou být digitální stopy uživatelem cíleně smazány nebo systémově, automaticky (bez účasti člověka) přepsány jinými záznamy. Lze sice obecně pomocí speciálního SW obnovovat i smazané záznamy, ale ne záznamy přepsané jinými daty. Zde ale platí, že obnova musí být provedena velice rychle, než je paměťové médium systémovými prostředky přepsáno. Rozhodující roli hraje rychlost obnovy a fixace požadovaných dat, kapacita paměťového média a intenzita práce uživatele s počítačem v období mezi smazáním dat a jejich zajištěním. Data mohou být navíc zničena počítačovými viry, skrytými programy (typu trojský kůň, zadní vrátka apod.).

2.6 Uchování a kvalita archivních záznamů

Uchování a kvalita digitálních stop ve formě archivních záznamů instituce¹⁰ je přímo úměrná mezinárodní, národní nebo institucionální legislativě, odbornosti administrace systémů z hlediska bezpečnosti a závisí i na vnitřní kultuře, která zejména rozhoduje o úrovni realizace výše uvedených faktorů. Primární roli hraje pravidelné monitorování a audit klíčových transakcí, zabezpečení zálohování a archivace dat z důležitých zdrojů dat (podnikových IS, elektronické pošty atd.) na speciální média a jejich dlouhodobé uložení. Z těchto médií je pak možné v případě potřeby obnovit požadovaná data, která v produktivních systémech již nejsou dostupná. Rozhodující je systém, pravidelnost a frekvence pořizování záložních nebo archivních médií, bezpečný způsob jejich uchování zejména s přihlédnutím k životnosti záznamů na daném archivačním médiu, dodržování institucionálních norem a pravidel, definovaných zejména v bezpečnostní politice a následně v provozním řádu útvaru IT dané instituce.

⁹ Obecně nejčastěji používaná zapisovací nebo přepisovací média typu CD nebo DVD deklarují obdobnou životnost zápisu, avšak praktické zkušenosti ukazují na to, že méně kvalitní média již po několika měsících (řádově 10-15) vykazují problémy v čitelnosti pořízeného zápisu. Na životnost zápisu na těchto médiích má vliv nejenom jejich kvalita, ale také kvalita záznamového zařízení – tzv. vypalovačky CD/DVD. Vysoké požadavky na množství výroby médií a záznamových zařízení a ceny pracovní síly přesouvají výrobní prostředky na dálný východ. Ceny těchto zařízení a médií s vyrobeným množstvím výrazně klesají a s tím klesá obecně i kvalita.

¹⁰ Pod pojmem instituce rozumíme právnické a fyzické osoby podnikatelské i fyzické osoby občané.

2.7 Velké objemy digitálních dat

Pro výpočetní a komunikační prostředky je dnes typická jejich silná centralizace, vycházející z provozně-ekonomických důvodů. Mimo centralizaci datových úložišť neustále rostou nároky na objemy lokálních úložišť – pevné disky osobních počítačů¹¹. Na paměťových médiích je uchováváno velké množství dat, vytvořených všemi zaměstnanci instituce a jejich externími partnery. Objem dat u středně velkého podniku v podmínkách ČR se pohybuje řádově v desítkách TB¹².

Jen nepoměrně malá část těchto dat má ale charakter digitální stopy vztahující se k vyšetřované trestné činnosti. V praxi je často potřebné nebo postačující nalézt a správně interpretovat pouze nepatrný objem dat, ne zřídka se jedná o informaci nepřesahující třeba i jen několik bajtů nebo kilobajtů. Často složité z takto velkého objemu dat selektovat nezbytné relevantní stopy a vyhodnotit je v reálně krátké době, nutné pro úspěšné vyšetřování. Z podobných důvodů je velmi komplikované zajišťování digitálních stop z prostředí Internetu (když odhlédneme od problémů s lokalizací a jurisdikcí internetových serverů), kde objem dat narůstá s počtem i krátkodobě připojených serverů, se kterými se pracovalo.

2.8 Vysoká datová hustota digitálních záznamů

Samotná digitální stopa není v běžném smyslu slova limitována fyzickým objemem. Vznikají stále nové komprimační technologie, tj. stále větší objem dat se uloží do stejného objemu datového média. Paralelně vznikají nové a nové technologie datových médií¹³, jejichž cílem je rovněž uložit větší množství dat do stejného nebo dokonce menšího objemového prostoru (3.5“ disketa má kapacitu 1,4 MB, CD až 800 MB, DVD běžně 4,5 GB apod.).

Aby analýza dat ve forenzním šetření byla dostatečně efektivní a rychlá, musí být směřována na vyhledávání konkrétních druhových nebo individuálních digitálních stop. Víme-li co hledáme, podstatně urychlíme celý proces. V opačném případě analýza pohltí obrovské množství času a prostředků. Objem zpracovávaných a ukládaných dat s rozvojem technologií prudce narůstá. Množství zanechaných digitálních stop pachatelé nemusí narůstat stejným tempem.

Definujeme-li datovou hustotu digitálních stop jako poměr datového objemu digitálních stop zanechaných nežádoucími aktivitami a celkového objemu všech zpracovávaných nebo ukládaných dat, pak hustota relevantních digitálních stop bude do budoucna stále klesat. Vyplývá z toho pouze jediný závěr – standardní a dnes používané metody forenzní analýzy digitálních dat se budou muset vypořádat s neustále rostoucími objemy dat a tudíž jejich analýza bude stále kapacitně náročnější.

2.9 Dynamika vývoje digitálních technologií

Digitální technologie patří mezi nejdynamičtější se rozvíjející obor lidské činnosti. Od objevení tranzistoru a posléze i integrovaného obvodu¹⁴ zaznamenal vývoj v oblasti

¹¹ Jestliže se před 20 lety vešel pohodlně celý operační systém MS DOS na jednu disketu o kapacitě 720 kB, současné operační systémy (např. MS Windows 7) vyžadují pro řádný chod minimálně několik GB diskové kapacity, běžně 10 – 20 GB.

¹² TB – Terabyte, 10¹² byte.

¹³ Např. technologie pevných disků SSD (Solid State Drive) je typ pevného disku, který ukládá data na flash paměť. Na rozdíl od klasických pevných disků typu Winchester neobsahuje pohyblivé mechanické části a má mnohem nižší spotřebu elektrické energie (příkon). SSD emuluje rozhraní používané pro pevné disky (typicky SATA), aby je mohl snadno nahradit. SSD mají výrazně nižší latenci a tím snadno dosahují vyšších rychlostí při čtení, než nabízí pevné disky.

¹⁴ Má se oficiálně za to, že tranzistor byl objeven v Bellových telefonních laboratořích v roce 1947 (patentováno v roce 1948). Tehdy se jednalo o tranzistor p-n-p na bázi germania. Až objevem tranzistoru p-n-p (resp. n-p-n) dostal další vývoj polovodičové technologie impuls

digitálních technologií výrazné zrychlení a v současnosti se setkáváme neustále s novými a novými aplikacemi, zařízeními a uplatněním digitálních technologií v našem životě.

Dnes už je jen stěží sledovat veškeré pokroky, jen stěží je možné identifikovat veškerá zařízení, která mohou zpracovávat a ukládat informace v digitální podobě, tím spíše podchytit je způsobem, který by byl využitelný pro kriminalistickou praxi a pro odhalování trestné činnosti. Dnes už se nedá hovořit o tom, že lze s běžnými zkušenostmi vyšetřovatelů vědět a rozpoznat všechna ta zařízení a tedy i identifikovat možné zdroje informací (digitálních stop), které by mohly sloužit jako důkaz při vyšetřování trestné činnosti. Pouze těsná spolupráce vyšetřovatelů a specialistů na digitální techniku již od samotného počátku vyšetřovacích úkonů může poskytnout dostatek vstupů k tomu, aby bylo možné získat veškeré dostupné relevantní i potenciální informace, které mohou výrazně ulehčit vyšetřovací úkony a urychlit tak celý proces vyšetřování a dokazování trestné činnosti obecně, nejenom případů počítačové kriminality.

Již dříve bylo uvedeno, že v současnosti je v různých prostředcích a digitálních systémech zaznamenáno ohromné množství informací o téměř každém kroku a činnosti téměř každé osoby. Na každém kroku se setkáváme s tím, že někdo něco zaznamenává, monitoruje, uchovává, neustále jsme propojeni s různými systémy, ať jsou to mobilní telefonní nebo datové sítě, GPS systémy, kamerové monitorovací sítě, nebo sociální sítě v Internetu. Tam všude a na mnoha dalších místech jsou ukládány informace o našich každodenních aktivitách. Správná identifikace vhodných informačních zdrojů může výrazně napomoci ve vyšetřování. Je jich však tolik a natolik různorodých, navíc neustále přibývajících a neustále se měnících, že problematika jejich identifikace výběru se stává vysoce odbornou a specializovanou záležitostí. To je pravděpodobně i jeden z důvodů (kromě legislativního ošetření), proč tyto a další informační zdroje nejsou systematicky identifikovány, mapovány a kriminalisticky rozpracovány.

2.10 Dynamika činnosti informačních systémů

Toto specifikum je typické především pro síťové prostředí v reálném čase sdílených datových fondů velkých institucí. Rozsáhlé podnikové aplikace jsou z hlediska naplnění informačních potřeb instituce silně centralizované, s vysokým požadavkem na dostupnost a jsou velmi dynamické. S aplikacemi pracuje velké množství interních uživatelů a/nebo externích partnerů či zákazníků. Tyto systémy mají zásadní dopad na naplnění cílů instituce. Z praktických důvodů pak při vyšetřování nelze tyto aplikace a vše co s nimi souvisí odstavit, zajistit digitální stopy, provést nezbytné analýzy, případně korekce z nich vyplývající a po té aplikace znovu pustit do živého, produkčního provozu. Tento postup by u kritických aplikací měl větší negativní dopady než škody, které jsou vyšetřovány.

Z tohoto důvodu musí být vyšetřování a expertiza vedena v živém, produkčním prostředí, v krajním případě ze záložních nebo archivních médií¹⁵. Produkční prostředí je ale extrémně dynamické, generuje obrovské množství transakcí, které mohou přepisovat či mazat relevantní digitální stopy. Není-li znám pachatel nebo podezřelé osoby, není-li známo přesně, jaký druh informace je potřebné v systému identifikovat, pravděpodobnost zajištění relevantních důkazů s rostoucím časem prudce klesá. Naopak pachatel má dostatek času a prostoru aby stopy smazal nebo pozměnil, navíc má-li tato osoba dostatečné znalosti a

pro dynamický rozvoj a za deset let poté dospěla technologická úroveň do stádia, že bylo možné vyrobit první integrovaný obvod (1958). Nicméně historie tranzistorů (i když na jiném principu) začala již mnohem dříve, v roce 1926, kdy rodák ze Lvova, Julius Edgar Lilienfeld podává v USA patentovou přihlášku na polem řízený tranzistor FET, MESFET a MOSFET. Tento vynález však nenašel ve své době praktického uplatnění a tím i odpovídajícího rozšíření a tak nezpůsobil takový tlak na výrobní technologie, jako pozdější objev p-n-p tranzistoru.

¹⁵ Záleží i na typu, charakteru digitálních stop, které zajišťujeme nebo zkoumáme.

oprávnění. Kritické aplikace musí být proto navrženy podle přísných bezpečnostních pravidel (oddělení pracovních rolí zaměstnanců, archivace dat, průběžný monitoring apod.). Všechny tyto monitorovací a logovací informace, archivní data a provozní záznamy mohou v těchto případech významně ulehčit vyšetřovací a expertizní práce. Pokud však tato bezpečnostní pravidla nejsou při vývoji nebo v provozu dodržována, hledání pachatele je velmi komplikovanou záležitostí s vysokou mírou nejistoty výsledku a velkou investicí do zdrojů vyšetřování.

2.11 Komplexnost prostředí

V běžné praxi jsou i v jedné instituci používány souběžně různé operační systémy, databázové stroje, aplikační SW a jejich verze, datová rozhraní mezi aplikacemi, datové formáty, síťové a přenosové protokoly, protokoly provozních záznamů, logů atd. Každá tato oblast je úzce specifická a do detailu je ji možné pokrýt pouze týmem úzce specializovaných odborníků. Již dávno neplatí, že když je někdo specialistou na ICT, dokáže si poradit se všemi problémy. Složitost a rozmanitost současných ICT je taková, že každá podoblast si už vyžaduje samostatného vysoce specializovaného a kvalifikovaného odborníka.

Složitost vyšetřování v prostředí digitálních informačních a komunikačních technologií je dána extrémní komplexností problematiky, kterou nemusí koncepčně vnímat ani vysoce kvalifikovaný specialista v oboru, natož policejní vyšetřovatel. Při vyšetřování není v první fázi zcela jasné, jaké digitální stopy hledáme, a při tom je nutné efektivně koordinovat činnost všech odborníků a operativně podle potřeby usměrňovat jejich součinnost. Digitální stopy mohou být nalezeny v nejrůznějších částech informačních a komunikačních technologií. Efektivní vyhledání takových informací je možné pouze za těsné součinnosti týmu vyšetřovacího a odborného, a to už od prvopočátku činnosti na případu, přičemž je nutné zdůraznit, že složitost současných informačních systémů vyžaduje ne jednoho, ale celý tým specialistů na různé části takového systému, od hardwarových specialistů, přes odborníky na různé používané operační systémy, síťové služby, bezpečnostní technologie, databázové systémy a mnoho dalších specifických oblastí. Zejména u institucionálních systémů většího rozsahu není možné, aby expertizní zkoumání (resp. odbornou asistenci) prováděl jeden člověk, takový expert už neexistuje. Když ke složitosti a komplexnosti informačních systémů přidáme ještě specifičnost zásad forenzní práce (která vyplývá mimo jiné i z těchto charakteristik digitálních stop a z daného právního prostředí), je jasné, že efektivní práci v případě vyšetřování v prostředí komplexních informačních systémů může odvést pouze specializovaný tým složený z vyšetřovatelů a týmu forenzních expertů.

Z druhé strany je potřebné si uvědomit, že denní sazba špičkového ICT specialisty (ne forenzního ICT specialisty, ale běžného odborníka na ICT) se v podmínkách ČR počítá mezi 30 až 100 tisíci korun osmihodinové pracovní doby¹⁶. Podle posledních informací však ceny, které si účtují firmy mezi sebou se v důsledku krize pohybují od 5000 Kč za den (programátor), maximálně do 20 000 Kč za den (opravdu vynikající specialista). Forenzní experti a specialisté by kromě takových špičkových znalostí ICT technologií měli být navíc i špičkovými experty v oblasti specifických forenzních metod a postupů práce.

¹⁶ Uvedené částky jsou odhadem nákladů na práci externích ICT specialistů. Vycházejí z toho, že v komerčním prostředí jsou to ceny obvyklé. Práce forenzního experta se však pro orgány činné v trestním řízení neřídí nabídkou a poptávkou, ale je řízena (nařizována) státem a tedy je i státem regulována. Osmihodinovou práci forenzního experta (soudního znalce) stát v současné době hodnotí částkou cca 800 – 2 300 korun, což je přibližně 13 – 125 krát méně, než je přibližně ekvivalentní práce hodnocena v komerčním prostředí práce ICT specialisty. Jestliže tato disproporce je jeden a v některých případech až dva řády (!), může docházet k situaci, že kvalita forenzních expertů (soudních znalců) se bude časem měnit podle jejich ohodnocení, resp. kvalita jejich práce pro stát (pro orgány činné v trestním řízení) bude odpovídat takovému ohodnocení.

Tak jako i v jiných forenzních oborech, platí i pro zajištění digitálních stop, že kvalita a včasnost jejich zajištění zásadně rozhoduje o úspěšnosti forenzního zkoumání a celkově i kriminalistického vyšetřování. Nedostatky v rychlém, kvalitním a včasném zajišťování digitálních stop jsou primární příčinou nízké objasňenosti kriminality spojené s informačními a komunikačními technologiemi. Zásadní roli v tomto problému hraje kromě výše uvedeného i komplexnost digitálního prostředí, ve kterém vyšetřování probíhá.

Je-li např. objektem zkoumání PC (nebo jiná technologie orientována na pokrytí potřeb jejího uživatele/majitele – mobil, elektronický diář, videokamera, digitální fotoaparát apod.), které je možné z prostředí jednoduše vyjmout, pak je možné je při zachování určitých procesních a funkčních pravidel zaslat do specializované forenzní instituce a tam je zkoumat v laboratorních podmínkách vysoce profesionálním týmem. Z tohoto pohledu pak orgány činné v trestním řízení podle určitých zásad zajistí důkazní materiál již v první linii a předají je dál. V první linii, na místě trestného činu pak nemusí být ICT specialisté, pokud se jedná o standardní postup.

Naopak, v prostředí podnikových informačních systémů nebo kdekoli tam, kde je silná integrace s okolním prostředím nebo vysoký stupeň požadavku na kritičnost aplikace, tento postup bývá zcela vyloučen. Nelze vypnout a demontovat server, umístěný v klimatizovaných chráněných prostorách, a odvézt jej na specializované pracoviště. Podobně nemusí být možné podobným způsobem přenést data ze záložních nebo archivních médií do laboratorního prostředí a tam s nimi pracovat, protože archivní data pocházejí z komplexního a vzájemně těsně provázaného informačního systému a modelování takového systému v laboratorních podmínkách je extrémně náročný, ne-li nerealizovatelný úkol. V takovém případě je postup zajišťování a zkoumání digitálních stop zcela odlišný od jednoduchého zajištění doličného předmětu a jeho předání specializovanému pracovišti.

Komplexnější informační systémy vyžadují mnohem komplexnější přístup a již v první linii při zajišťování digitálních stop musí být vysoce kvalifikovaní forenzní a ICT specialisté. Rozhodující je i čas, který na rozdíl od prvního případu hraje proti vyšetřujícímu týmu.

2.12 Velký geografický rozsah prostoru s digitálními stopami

Pomocí Internetu jsou počítače a celé lokální počítačové sítě propojené po celém světě, takže je možné sdílení vzdálených dat a aplikací. Kvalifikovaný pachatel, který chce po sobě zanechat minimum stop, nebo co nejvíce znesnadnit či znemožnit následné vyšetřování, zpravidla nikdy nepřistupuje na zájmový počítač přímo, ale přes počítače další, které teoreticky i prakticky leží v cizích zemích.

Počítačové sítě neznají geografických hranic, avšak vyšetřování je vždy založeno na zákonech platných v zemi, kde se vyšetřování vede. Při forenzním šetření tak do celého procesu vstupují další aspekty, komplikující zajišťování digitálních stop na geograficky vzdálených místech, s rozdílně platnou legislativou. Navíc v některých případech nemusí v určité zemi být vyšetřovaná činnost trestná. Tyto bariéry je teoreticky možné překonat zpravidla cestou mezinárodní spolupráce a za pomoci místních specialistů, schopných zajistit digitální stopy a shromáždit přijatelné důkazy. Problém nastává v tom, že ještě pořád nejsou stanovena mezinárodně srovnatelná a akceptovatelná pravidla pro zajišťování digitálních stop, neexistují mezinárodně uznávaná pravidla pro definování a akceptaci kvalifikačních předpokladů takových forenzních (nebo jakkoliv jinak pojmenovaných) expertů a specialistů.

Vyšetřování bývá časově velmi náročné, ne zřídka může trvat i několik let. Situace je tím komplikovanější, čím více pachatelů sdružuje své úsilí. Typické jsou hackerské skupiny,

kteřé dokonce v určitých časových obdobích útočí na cíl společně s dalšími skupinami, takže dochází i ke kumulaci digitálních stop, jež směřují k několika na sobě nezávislých trestným činnostem, které kromě zájmového objektu nemají nic společného.

Místo trestného činu určené způsobem jeho spáchání s využitím informačních a komunikačních technologií nebo místem vzniku škody a s ním spojené zajišťování digitálních stop nabývá v pojetí kriminalistiky zcela nového pojmu a rozměru oproti klasickému místu trestního činu. Místo trestného činu v případech typických pro cybercrime nelze často geograficky omezit triviálním způsobem, byť digitální stopy jsou svým fyzickým rozměrem determinovány relativně nevelkým prostorem technologického charakteru (paměťový čip, datový disk atd.). Místo trestného činu může mít i dokonce virtuální charakter, protože určité typy aplikací používají distribuované zpracování na několika fyzicky vzdálených serverech z nejrůznějších důvodů.

2.13 Dostupnost kvalitní ochrany digitálních dat

Z bezpečnostních důvodů je řada datových přenosů a úložišť (v sítích, souborových systémech, databázích atd.) kryptograficky chráněna. Pokud není znám příslušný algoritmus, hesla (klíče) nebo technologický prostředek na jejich dekódování, kryptovaná data v digitální formě nemají žádnou vypovídací formu a informační hodnotu a nelze je proto použít pro vyšetřování.

Současné kryptografické systémy umožňují efektivní ochranu digitálně ukládaných nebo přenášených informací. Použití kryptografických způsobů ochrany dat si vyžádal legitimní požadavek institucí chránit si svá citlivá data před neoprávněným přístupem nebo zneužitím.

Systémy pro krytování digitálních dat se však dají použít i pro ochranu citlivých informací pachatelů trestné činnosti. Jelikož neexistují prakticky žádné regulační omezení v použití takových kryptografických prostředků, jejich použití je prakticky volné, a tedy je často používané i pro páchaní trestné činnosti, resp. pro ochranu před odhalením takové činnosti.

Zejména se použití těchto prostředků dá předpokládat právě u takových trestných činů, které předpokládají u pachatele značné odborné znalosti digitálních informačních a komunikačních technologií. Pachatel znalý těchto technologií je si také vědom rizik, které mu hrozí v případě, že zanechá za sebou nějaké digitální stopy.

Použití kvalitních kryptografických algoritmů a jejich kvalitní aplikace na digitální data je jednou z nejzávažnějších překážek při získávání relevantních informací z digitálních stop. Situace s použitím kryptografie za účelem skrytí informací a důkazů důležitých pro vyšetřování naštěstí není až tak kritická. Okolnosti, které ovlivňují potenciální úspěšnost v prolomení kryptografické ochrany, mohou být následující:

- a) na straně uživatele kryptografické ochrany (pachatele):
 - a. úroveň počítačové gramotnosti uživatele a jeho znalosti kryptografie při výběru vhodného nástroje a při výběru způsobu jeho implementace;
 - b. kvalita ochrany kryptografických klíčů;
- b) na straně útočníka na kryptografickou ochranu (vyšetřovatele, resp. forenzního experta):
 - a. úroveň profesionálních a odborných vědomostí z oblasti kryptografie a způsobů její implementace;
 - b. možnost nalézt správné kryptografické klíče;

- c. dostatečná disponibilní výpočetní kapacita pro prolomení kryptografické ochrany hrubou silou

Možnosti prolomení takové ochrany obecně existují, dokonce i prolomení hrubou silou není bez šancí na úspěch, protože lze kromě skutečně klasické hrubé síly použít nejdříve různé slovníkové metody a navíc kvalita kryptografické ochrany nezávisí pouze na použité kryptografické metodě, ale také na kvalitě implementace této metody do konkrétní aplikace nebo na konkrétní počítačový systém.

2.14 Možnosti automatizace při identifikaci digitálních stop

Protože digitální stopy jsou vytvořeny v konečném důsledku vždy určitou technologií, lze je rovněž v dalších kompatibilních technologiích při zachování nezbytných podmínek automaticky vyhodnocovat. Část digitálních stop je výstupem uživatelského softwaru nebo systémového softwaru. Ty jsou naprogramované podle určitých principů a algoritmů, takže výstupy z těchto programů mají určitou, zcela konkrétní logiku a strukturu, datový formát, které lze s určitým stupněm přesnosti určit. Tohoto aspektu lze využít v některých specifických případech pomocí jiného specializovaného SW, který dokáže automaticky digitální stopy zanechané algoritmizovanými prostředky identifikovat a vyhodnocovat. Příkladem a analogií může být způsob práce antivirových nástrojů, které pravidelně prohledávají počítače na výskyt určitých typických datových posloupností, které charakterizují právě přítomnost toho kterého viru nebo škodlivého programu.

Automatické vyhodnocování událostí v digitálních informačních a komunikačních technologiích je cílem systémů, které se v poslední době prosazují v oblasti monitoringu bezpečnosti. Jedná se o systémy pod názvem „*Secirity Information and Event Monitoring (SIEM)*“. Jejich úlohou je monitorovat různé podněty (v podstatě provozní informace) informačního systému, podle předepsaných pravidel je korelovat a vyhodnocovat a upozorňovat na neobvyklé nebo přímo zakázané činnosti. Další funkcionalitou takových systémů je zaznamenávat a uchovávat všechny důležité monitorované informace způsobem a ve formě, která je vhodná i pro zpětné šetření událostí, které v systémech nastaly. Záznamy takových systémů poté mohou dobře posloužit i pro vyšetřování nejenom bezpečnostních incidentů, ale i případné trestné činnosti.

2.15 Možnosti změny identity pachatele v cyberspace

Jak praxe ukazuje, největší škody způsobují pachatelé s vysokou kvalifikací a odborností v oblasti ICT. Takoví pachatelé znají dobře podstatu fungování klíčových informačních technologií, jež jsou předmětem jejich zájmu, způsoby jejich ochrany a často i zvyky a chování zaměstnanců a managementu v instituci. Běžnou taktikou takových útočníků je získání přístupu k administrátorským heslům, které umožňují mnohdy neomezené činnosti v prostředí operačního systému, databází, informačních systémů, včetně mazání provozních nebo monitorovacích záznamů o uživatelských nebo systémových aktivitách. Útočník takto dokáže získat přístupová práva např. i jiné osoby, používat její uživatelský účet a tím vystupovat pod cizí identitou.

V cyberspace je použití cizí identity běžným způsobem práce. Uživatelé v cyberspace se často identifikují pomocí tzv. avatarů (virtuální osobnosti) a jeden uživatel může vystupovat i pod několika avatary. Mnohdy je takové vystupování možné připodobnit k rozdělení osobnosti a určitě lze nalézt výrazné psychologické aspekty, které způsobují nebo ovlivňují takovýto způsob jednání. Cyberspace je příhodným prostředím pro takové chování, protože umožňuje intenzivně komunikovat, avšak veškerá komunikace je neosobní, komunikující subjekty nejsou v přímém, ale jen virtuálním kontaktu.

Použití avatarů však nelze vnímat jako něco nenormálního, je to prostě jen jiný způsob personifikace v prostředí, které umožňuje právě neosobní komunikační možnosti.

Vzhledem k tomu, že identita uživatelů cyberspace je virtuální, lze také takovou identitu (ať už je to avatar nebo se jedná o identitu reálnou) ukrást a vystupovat pod identitou cizí. Jelikož cílem vyšetřování trestné činnosti je jednoznačná identifikace (kromě jiného) pachatele, existence reálné identity osoby, existence i několika jeho avatarů a navíc možnost zcizení identity – to jsou nové skutečnosti, které zatím nejsou dostatečně popsány a zdokumentovány, ne to systematicky a vědecky řešeny.

2.16 Obnovitelnost digitálních stop

Některé záměrně smazané (zničené) digitální stopy je možné za určitých okolností restaurovat. To není zpravidla možné u jiných druhů kriminalisticky relevantních stop provést. Jednou setřený otisk prstu už nelze obnovit. Digitální obnovitelnost je dána podstatou fungování operačních systémů výpočetních a komunikačních systémů, které se mohou z pohledu podstaty fungování mezi sebou nepatrně nebo i zcela zásadně lišit. Smažeme-li si soubor ve Windows nebo v poště, lze jej uživatelsky obnovit vytažením z „koše“ nebo z „odstraněné pošty“. Dokonce jsou-li i tyto záznamy uživatelem cíleně odstraněny, v souborovém systému nebo jeho fragmentech zůstávají informace po určitou dobu zachovány a je možné je speciálním SW nebo postupy kompletně nebo částečně obnovit.

2.17 Problém originality digitálních stop

Datové záznamy, soubory lze velice snadno kopírovat, vytvářet jejich duplikáty. Při kopírování nebo přenosu dat nedochází ke ztrátě nebo zkreslení dat. To vyplývá ze samé podstaty digitálních technologií, kde je tato vlastnost požadována. Originál i kopie jsou identické, což je jednou z principálních vlastností digitálních dat. Je to vlastnost, která se špatně vysvětluje a která je těžko chápána v právním prostředí. Velice těžko se pak prokazuje, co je originál a co kopie, tedy původnost, originalita důkazu. Ta může být problematická při předkládání důkazů v soudní síni. Problematické rozlišování originálu od jeho kopie může vést (v krajním případě a při špatném výkladu a vnímání) i k nedůvěře vůči elektronickým stopám jako takovým.

Nejsou-li dodržovány standardní postupy a specifické technologie při zajišťování digitálních stop, důsledná a kompletní dokumentace, pak je teoreticky možné s digitálními stopami manipulovat. Je zřejmé, že tyto nedostatky je nutné zajistit technicky, metodicky a organizačně (výše zmíněné standardní postupy a specifické technologie), aby digitální stopa byla soudně akceptovatelná.

2.18 Nedůvěra v důkazní sílu digitálních stop

Digitální stopy v určitém smyslu přebírají roli klasické kriminalistické paměťové stopy a navíc poskytují daleko větší množství objektivních informací. Digitální záznamy zachycují obraz, zvuk, nejrozmanitější provozní hodnoty, aktivity uživatelů nebo automatických programů, poskytují hodnoty z přesných měření, datových přenosů apod. Tyto záznamy na rozdíl od lidské subjektivní paměti jsme schopni kdykoliv znova reprodukovat vždy ve stejné kvalitě před libovolně velkou skupinou expertů.

Problematickým aspektem digitálních stop je teoretická a v určitých případech i praktická možnost jejich falsifikace a tím jejich zpochybnění. V praxi se častěji setkáváme s lidskými předsudky humanitně vzdělaných osob, vyplývající z neznalosti dané problematiky, než se skutečnými slabinami vyspělých technologií. Řada informačních a komunikačních technologií je bezpečnostně klasifikována a certifikována, obsahuje dostatečné množství protokolovaných kontrolních mechanismů, takže při dodržování

objektivních vyšetřovacích postupů a nakládání se získanými digitálními stopami jsou tyto věrohodným a nezpochybnitelným důkazem o aktivitách, odraz kterých je zaznamenán prostřednictvím digitálních technologií ve formě digitálních stop.

Literatura:

- [1]SMEJKAL, V.; SOKOL, T.; VLČEK, M. *Počítačové právo*. Praha : C. H. Beck, 1995.
- [2]PORADA, V. a kol. *Kriminalistika*. Brno : CERM, 2001.
- [3]PORADA, V.; RAK, R. a kol. *Kriminalita související s informačními a komunikačními technologiemi a identifikace osob na základě projevu lokomoce člověka*. Praha : VŠKV, 2007.
- [4]PORADA, V.; RAK, R. Teorie digitálních stop. In *Zborník z medzinárodného odborného vedeckého seminára „Kriminalita – Bezpečnosť - Identifikácia“*. Košice : VŠBM, 2007, s. 138 - 159.
- [5]RAK, R.; PORADA, V.; DZURČANIN, Š. Digitální stopa a místo činu. In *Zborník z medzinárodného odborného vedeckého seminára „Kriminalita - Bezpečnosť - Identifikácia“*. Košice : VŠBM, 2007, s. 203 - 221.
- [6]RAK, R.; PORADA, V. Vlastnosti digitálních stop z pohledu kriminalistiky a forenzní praxe. In *Zborník z medzinárodného odborného vedeckého seminára „Kriminalita – Bezpečnosť – Identifikácia“*. Košice : VŠBM, 2007, s. 259 - 275.

Recenzenti:

Ing. Marián Svetlík, Znalecký ústav digitálních forenzních analýz společnosti Risk Analysis Consultants, e-mail: svetlik@rac.cz
doc. Ing. Roman Rak, Ph.D., Vysoká škola Karlovy Vary, email: rak.roman@seznam.cz

Postavenie sociálneho kurátora pri práci s delikventnou mládežou

Štefánia Derevjaniková¹
Eva Halušková²

The position of a probation officer within the work with young offenders

Anotácia:

Pojem „sociálna kuratela“ nebol v právnych predpisoch upravený, ale v teórii sociálnej práce, v praktickom výkone sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej prevencie aj v súdnej praxi je dlhodobo zaužívaný a používaný a jeho obsah je odbornej aj laickej verejnosti známy. Vyjadruje sa tak najmä osobitosť, závažnosť a nároky na samotný výkon opatrení, ktoré je potrebné vykonávať v záujme ochrany a pomoci deťom, u ktorých sa prejavujú poruchy správania. Sociálny kurátor má významné postavenie pri práci s mládežou, ktorá sa z dôvodu páchania trestnej činnosti dostáva až pred súd.

Kľúčové slová:

Sociálna kuratela, ochrana dieťaťa, sociálny kurátor, kriminalita, sociálna prevencia.

Abstract:

Concept „social guardianship” was not in legislation adapted, but in theory of social work, in practical output social protection of children and social prevention and in Judicial practice is for long time in use and used, and its content is professional and lay public known.

Expressed as particular specificity, severity, and claims for itself the performance measures to be implemented in order to protect and help children who manifested behavioral problems. Probation officer has a significant role in youth work, which is due to criminal activity before getting to trial.

Key words:

Social curatorship, social protection of children, social curator, criminality, social prevention.

1. Vymedzenie pojmu sociálna prevencia a sociálna kuratela

Pojmy sociálny kurátor a sociálna kuratela sú novými pojmami zavedenými zákonom č.305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele. Predchádzajúca právna úprava používala pojem „sociálna prevencia“. Sociálna prevencia je dôležitou súčasťou práce sociálneho kurátora pri práci s delikventnou mládežou. Tento pojem je pomerne tiež moderným pojmom, používaným na pomenovanie sústavy ochranných opatrení (foriem a činností), ich obsahových náležitostí, spôsobu ich realizácie podmieneného adresátom opatrení (maloleté deti, mladiství, dospelí občania, rodina, menšie či väčšie sociálne skupiny),

¹ PhDr. Štefánia DEREVJANIKOVÁ, PhD., Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava, Ústav bl. D. Trčku Michalovce, email: stefania.derevjanikova@gmail.com

² PhDr. Eva HALUŠKOVÁ, PhD., Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava, Ústav bl. D. Trčku Michalovce, email: evah.halusкова@gmail.com

povahou sociálnych udalostí a ich dôsledkov, ich závažnosťou a vývojovým štádiom negatívnych javov.

Sociálna prevencia je pojem, ktorý je používaný v súvislosti s predchádzaním negatívnym javom v spoločnosti a v súvislosti s intervenciou v prípade existencie negatívnych javov a procesov. Bola súčasťou všetkých foriem sociálnej pomoci, vymedzovala okruh jej adresátov a spájala výkon sociálnej prevencie najmä s riešením už existujúcich porúch psychického, fyzického a sociálneho vývinu maloletých a plnoletých. Takáto právna úprava neutvárala dostatočný priestor na prijímanie a realizovanie účinných opatrení na zamedzenie sústavného nárastu sociálno-patologických javov, najmä u detí, kriminality mladistvých, delikvencie maloletých, týrania, zneužívania a ohrozovania detí, domáceho násillia, rozvodovosti, oslabovania funkcií rodiny drogových závislostí, prejavov intolerancie. Upravovala najmä oblasti sekundárnej a terciárnej sociálnej prevencie.

Cieľom novoprijatého zákona č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len zákon o SPODaSK) bolo upraviť opatrenia sociálnej prevencie do novej právnej úpravy v nadväznosti na novú právnu úpravu v oblasti rodinného práva a trestného práva. Zmenou oproti starej právnej úprave je i zameranie nielen na konkrétneho klienta, ale i na jeho rodinu, širšie sociálne prostredie a tiež javy a procesy v spoločnosti. Zákon zaviedol nové pojmy – napr. obvyklý pobyt, pojem mladý dospelý, pojem sociálna kuratela (obsahovo ako v sociálnej pomoci, avšak pojmovovo nešpecifikovaný).

Sociálna kuratela predstavuje vedecky zdôvodnené, zámerné, cieľavedomé, plánovité a koordinované pôsobenie na príčiny a podmienky sociálno-patologických javov s cieľom predísť im, odstrániť ich alebo ich vhodnými formami a metódami pôsobenia aspoň sčasti eliminovať, prípadne ich negatívne prejavy obmedziť a súčasne podporovať vytváranie zdravých životných podmienok. Je sústavou opatrení, ktorými štát garantuje každému – dieťaťu a jeho rodine ochranu, podporu a pomoc a to osobitne v prípadoch, keď rodičia z najrôznejších dôvodov nie sú schopní alebo ochotní zabezpečiť riadnu starostlivosť o dieťa. Zákon č. 305/2005 Z.z. o SPODa SK definuje sociálnu kuratelu ako:

„súbor opatrení na odstránenie, zmiernenie a zamedzenie prehlbovania alebo opakovania porúch psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu dieťaťa a plnoletej fyzickej osoby a poskytovanie pomoci v závislosti od závažnosti poruchy a situácie, v ktorej sa nachádza dieťa alebo plnoletá fyzická osoba.“

2. Úloha sociálneho kurátora pri práci s delikventnou mládežou

Sociálnu kuratelu zabezpečujú orgány sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. Táto kuratela sa vykonáva hlavne pre maloletých a mladistvých, ktorí sa dopustili páchania trestného činu alebo činu ináč trestného, priestupku alebo iných asociálnych konaní. Vykonáva sa aj pre deti, u ktorých sa prejavujú poruchy zanedbávaním povinnej školskej dochádzky, útekmi z domu alebo z detského domova. Orgán SPODaSK plní pre tieto deti úlohu kolízneho opatrovníka v trestnom konaní, spolupracuje s rodinou, pomáha mladistvému pri prepustení z výkonu trestu odňatia slobody, vykonáva ďalšie opatrenia. Nové výrazné zmeny v sociálnej kuratele priniesla okrem zákona č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele aj nová právna úprava zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon a zákona č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok. Trestný zákon ako aj Trestný poriadok nadobudli účinnosť 1. januára 2006 t.j. až 4 mesiace po účinnosti zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele. Sociálnu kuratelu detí podľa zákona č.305/2005 Z.z. zabezpečuje orgán SPODaSK vykonávaním opatrení najmä pre

a) maloletého, ktorý sa dopustil páchania činu inak trestného

- b) mladistvého páchatel'a trestnej činnosti alebo mladistvého podozrivého z páchania trestnej činnosti
- c) dieťa, ktoré sa dopustilo priestupku,
- d) dieťa, ktoré je členom skupiny, ktorá ho svojim negatívnym vplyvom ohrozuje,
- e) dieťa zneužívajúce drogy alebo dieťa závislé od drog,
- f) dieťa hrajúce hazardné hry alebo dieťa závislé od hazardných hier, internetu, počítačových hier a iných hier,
- g) dieťa, u ktorého sa pre poruchy správania prejavujú problémy najmä v škole, v skupinách, vo vzťahoch s inými deťmi, rodičmi alebo inými plnoletými fyzickými osobami,
- h) dieťa, u ktorého sa prejavujú poruchy správania zanedbávaním školskej dochádzky, útekmi z domu alebo zo zariadenia, v ktorom je umiestnené,
- i) dieťa, u ktorého sa neprejavili problémy v správaní ani poruchy správania, avšak jeho jednorazové správanie alebo krátkodobé správanie vyžaduje pre svoju závažnosť alebo neprimeranosť pomoc.

3. Postavenie sociálneho kurátora v trestnom konaní proti mladistvým

Dnešné štatistiky poukazujú, že rapídne stúpa kriminalita v období mladosti a rannej dospelosti. Obdobie mladosti sa v súčasnosti zvykne označovať aj ako fáza potencionalnej deviácie prípadne aj ako riziková fáza života. V konaní proti mladistvému je potrebné čo najdôkladnejšie zistiť stupeň rozumového a mravného vývoja mladistvého, jeho osobnostné črty, pomery, prostredie v ktorom vyrastal, jeho správanie pred spáchaním trestného činu z ktorého je obvinený. Na základe toho sa potom stanovujú vhodné prostriedky na jeho nápravu.

Nový Trestný zákon rozšíril okruh prostriedkov, ktoré je možné použiť v trestnom konaní proti mladistvému. Všeobecne medzi sankcie patria:

- tresty,
- ochranné opatrenia.

Viaceré výskumy dokazujú, že sankcie uplatňované v skoršom veku, zvyšujú pravdepodobnosť kriminálneho správania v dospelosti z tohto dôvodu by sa k ich uplatňovaniu malo pristupovať viac zodpovednejšie a šetrnejšie. Dnes sa v súvislosti so sankciovaním mladistvých páchatel'ov stále viac osvedčuje mediácia, rušenie trestných činov ako napr. odklony a alternatívne tresty, sociálne poradenstvo, komunitné programy a probácia.

Sociálni kurátori v trestnom konaní plnia povinnosti smerom k orgánom činným v trestnom konaní a súdu, poskytovaní súčinnosti orgánom činným v trestnom konaní a súčinnosti pri výkone probácie a mediácie poskytuje orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately i pomoc a ochranu mladistvému a plní úlohy v priestupkovom konaní, motivuje k liečbe drogových a iných závislostí, poskytujú pomoc dieťaťu po návrate zo zariadenia na liečbu alebo resocializáciu drogových a iných závislostí a pod.

Ide hlavne o plnenie nasledovných úloh:

- v prípravnom konaní – zisťovanie pomerov mladistvého, stupeň rozumového a mravného vývoja mladistvého, jeho povahu, pomery a prostredie, v ktorom žil a bol vychovávaný, jeho správanie pred spáchaním činu, z ktorého je obvinený, a po ňom a iné okolnosti dôležité pre voľbu prostriedkov vhodných na jeho nápravu, najmä na posúdenie, či má byť nariadená ochranná výchova mladistvého.
- v samotnom trestnom konaní - robia návrhy a dávajú vypočúvaným otázky; po záverečnej reči prednášajú záverečnú reč.

- počas výkonu väzby a trestu odňatia slobody – udržiavajú písomný a osobný kontakt s mladistvým počas výkonu trestu odňatia slobody, výkonu ochranej výchovy; spolupôsobí pri jeho prevýchove a riešení jeho osobných problémov, rodinných problémov a sociálnych problémov, podieľa sa na príprave mladistvého na prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody a z výkonu ochranej výchovy, pôsobí na rodinné prostredie mladistvého a pripravuje rodinu na jeho návrat a pod.
- po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody, výkonu ochranej výchovy pomáha najmä pri uľahčení návratu do rodiny, hľadani možností pokračovať v ďalšej príprave na povolanie, pri hľadaní zamestnania, riešení osobných a vzťahových problémov a pod..

Dôležitou súčasťou práce sociálneho kurátora s mladými odsúdenými je sociálna prevencia, ktorú tvorí ucelený systém previazanosti všetkých rezortov, samosprávy, štátnymi i neštátnymi subjektami ako aj mimovládnyimi organizáciami, pričom jej hlavné zameranie je predchádzať vzniku a šíreniu sociálno-patologických javov vo všeobecnosti a postupným ustálením hladiny ich výskytu a následným znižovaním tejto hladiny. Znižovanie uvedenej hladiny je možné len za predpokladu úspešného preventívneho pôsobenia na mládež znižovaním kriminality mládeže, drogovej a inej závislosti a pomoci deťom s poruchami správania, ich vyňatie zo škodlivého prostredia a následnou integráciou do zdravej spoločnosti. Toto prioritné zameranie sociálnej prevencie má svoje opodstatnenie nakoľko ide o najohrozenejšiu skupinu populácie, ktorá je náchylná hľadať riešenie svojich problémov neadekvátnymi spôsobmi, ktoré nemusia byť v súlade s normami a zákonmi spoločnosti. Ďalšími opatreniami podľa uvedeného zákona sú organizovanie, alebo sprostredkovanie účasti na programoch a aktivitách zameraných na predchádzanie vzniku a šíreniu sociálno-patologických javov vo všeobecnosti ponúkajú pomoc deťom, rodičom pri riešení výchovných problémov alebo rodinných problémov a pri uplatňovaní nárokov deťom, sledovanie negatívnych vplyvov pôsobiacich na dieťa a rodinu, zisťovanie príčin ich vzniku, vykonávanie opatrení na zamedzenie pôsobenia negatívnych vplyvov, organizovanie alebo sprostredkovanie účasti na programoch pri riešení problémov detí v škole a v rodine, poskytovanie odborného sociálneho poradenstva.

Osobitnú časť opatrení sociálneho kurátora (aj popri prebiehajúcim trestnom konaní) tvoria *výchovné opatrenia*, ako zásah do práv a povinností rodičov či už pri zlyhávaní rodičov, alebo dieťaťa. V pôsobnosti úradov práce sociálnych vecí a rodiny je ukladanie a vykonávanie výchovných opatrení podľa Zákona o rodine, ako aj podľa Zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele.

Súd alebo úrad môžu ukladať výchovné opatrenia: napomenutie, dohľad, obmedzenie, uložiť maloletému a jeho rodičom povinnosť podrobiť sa sociálnemu poradenstvu alebo odbornému poradenstvu v špecializovaných zariadeniach. (z.č.36/2005 Z.z.). Súd ďalej môže dieťaťu nariadiť pobyt v zariadení odbornej diagnostiky, pobyt v špecializovaných zariadeniach najdlhšie na dobu 6 mesiacov a pobyt v resocializačnom stredisku pre drogovu závislosť.

Úrad môže podľa zákona č.305/2005 Z.z. o SPODaSK ak je to potrebné v záujme dieťaťa, orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately rozhodne o uložení týchto výchovných opatrení: upozornenie, povinnosť zúčastniť sa na liečbe, povinnosť zúčastniť sa na výchovnom programe alebo na sociálnom programe.

Nová právna úprava umožnila aktívne zapojenie akreditovaných subjektov do spolupôsobenia a spolupráce pri výkone výchovných opatrení. Nakoľko v súčasnej dobe iba malé množstvo neštátnych subjektov požiadalo o udelenie akreditácie a vzhľadom k tomu že, je veľmi malý záujem zo strany neštátnych subjektov o spolupôsobenie pri výkone výchovných opatrení orgány sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately budú pravdepodobne musieť zabezpečiť uvedené činnosti takmer v celom rozsahu sami.

4. Aplikačné problémy pri práci sociálneho kurátora s mládežou

Medzi aplikačné problémy v oblasti sociálnej kurately sa radia:

- nedostatočná sieť zariadení v, ktorých je možné realizovať opatrenia,
- problém liečby a umiestnenia dieťaťa s povinnou školskou dochádzkou pri detoxikácii a následnej liečbe,
- dlhodobo zaužívané postupy (neschopnosť využívať možnosti nového zákona),
- nízka účinnosť výchovných opatrení v sociálne a ekonomicky zaostalých rodinách, pokiaľ opatrenia neovplyvnia finančný príjem rodiny,
- otázky súvisiace so znížením hranice trestnej zodpovednosti na výkon trestu odňatia slobody a výkon väzby,
- absencia výchovných a sociálnych programov tak vlastných (zapojenie referátov psychologicko-poradenských služieb), ako aj zapojenie akreditovaných subjektov.

Literatúra:

TOKÁROVÁ, A. (edit.): *Sociálna práca*, Prešov: FF PU-AKCENT PRINT 2003.

zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov

zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov

zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon

Recenzenti:

JUDr. Ján Mihaľov, PhD., Univerzita Pavla Josefa Šafárika v Košiciach, email: jan.mihalov@upjs.sk

Mgr. Michaela Sigmundová, Ph. D. Vysoká škola Karlovy Vary, email: msigmundova@seznam.cz

KONCEPCIA FORIEM PRÍPRAVNÉHO KONANIA

Sergej Romža¹

The concept of the forms of pre-trial proceedings

Anotácia:

Problematika foriem prípravného konania je jednou z kľúčových parciálnych otázok, ktoré je potrebné riešiť tak z hľadiska správneho fungovania prípravného konania, ako aj celého trestného konania.

Cieľom tohto príspevku je v prvom rade pomenovať najzávažnejšie aplikačné a teoretické problémy súvisiace s problematikou foriem prípravného konania, ktoré vo svojich dôsledkoch predurčujú aj charakter prípravného konania a jeho vzťah k hlavnému pojednávaniu.

Zároveň záverom tohto príspevku je načrtnúť možné riešenia týchto problémov spôsobom, ktorý by umožňoval naplnenie deklarovaného účelu trestného konania pričom ponúkané riešenia majú za cieľ vyvolať diskusiu, ktorá by vo svojich dôsledkoch viedla k hľadaniu optimálneho a funkčného modelu prípravného, ako aj celého trestného konania.

Kľúčové slová:

Koncepcia prípravného konania; formy prípravného konania; skrátené vyšetrovanie; expresné vyšetrovanie; fair proces; obstarávanie podkladov v prípravnom konaní; doba prípravného konania.

Abstract:

The problem of the forms of pre-trial proceedings is one of the key partial issues that should be solved from the view of the right function of pre-trial proceedings as well as the whole criminal proceeding.

The aim of this article is primarily to name the most serious application and theoretical problems related to the problems of the forms of pre-trial proceedings, which in their consequences also predetermine the character of a pre-trial proceeding and its relation to the trial.

In the conclusion of this article the author deals with possible solutions to these problems in the way which would enable to fulfil the purpose of criminal proceedings while the offered solutions have the aim to open a discussion that would consequently lead to finding an optimal and functional model of pre-trial and also the whole criminal proceedings.

Key words:

Concept of the pre-trial proceedings; forms of the pre-trial-proceedings; summary trial; express investigation; fair proces; obtaining grounds in the pre-trial proceedings; time of the pre-trial proceedings.

¹ JUDr. Sergej ROMŽA, PhD., Právnická fakulta, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, email: romza@akcopkoromza.sk

Úvodná poznámka:

Súčasná dynamika vývoja spoločnosti a spoločensko-ekonomických vzťahov nachádza svoj nevyhnutný odraz aj v dynamike vývoja, tak normatívnej úpravy v oblasti trestného práva, ako aj názorovo na podobu a charakter trestného konania a v tejto súvislosti osobitne uvedené platí pokiaľ ide o prípravné konanie, ako jedno z kľúčových štádií trestného konania, ktoré predurčuje aj charakter celého trestného konania. V tejto súvislosti predkladáme koncepciu foriem prípravného konania, ktorá je súčasťou koncepcie prípravného konania, ktorú sme predložili ako celok k posúdeniu odbornej verejnosti.²

V priebehu nasledujúcej analýzy foriem prípravného konania sme využili i nové pohľady na otázky právneho procesu, ktoré v Českej republike predstavil Eduard Bruna.³ Som toho názoru sa, že ide o tému, ktorá je dôležitá jak z hľadiska platnej právnej úpravy, tak z pohľadu možnej rekonštrukcie v Českej republike. Podtrhujem, že v článku ide hlavne o slovenskú právnu úpravu a stručné zrovnanie s vybranými cudzími vybranými úpravami

1. Analýza koncepcie foriem prípravného konania *de lege lata*

Trestný poriadok, *de lege lata*, predpokladá dve všeobecné formy prípravného konania:

1. vyšetrovanie (porov. § 200 Trestného poriadku);⁴
2. skrátené vyšetrovanie (porov. § 202 Trestného poriadku);

Fakticky však pripúšťa, že prípravné konanie prebieha v ďalších dvoch formách:

3. expresné vyšetrovanie (porov. § 204 Trestného poriadku);
4. vyšetrovanie prečinov, u ktorých zákon stanovuje trest odňatia slobody od troch do piatich rokov (porov. § 202 ods. 2 Trestného poriadku).

Okrem toho súčasná koncepcia prípravného konania predpokladá, že prípravné konanie, resp. jeho časť prebieha v osobitnom právnom režime, a preto tieto formy prípravného konania môžeme považovať za osobitné formy prípravného konania:

1. podmienené zastavenie trestného stíhania (porov. § 216 Trestného poriadku);
2. podmienené zastavenie trestného stíhania spolupracujúceho obvineného (porov. § 218 Trestného poriadku);
3. zmier (porov. § 220 Trestného poriadku);
4. dohoda o vine a treste (porov. § 232 Trestného poriadku).

Súčasná koncepcia foriem prípravného konania nachádza svoj odraz v koncepcii konania pred súdom, keď s určitou formou prípravného konania korešponduje určitá forma konania pred súdom, aj keď uvedené neplatí o všetkých zákonom predpokladaných formách prípravného konania.

Každá koncepcia foriem prípravného konania musí prihliadať na určité *východiská*, ktoré vo vzťahu k nej predstavujú určitú konštantu:

- a) *formy prípravného konania musia vychádzať z kategorizácie deliktov – trestných činov, obsiahnutej v Trestnom zákone.*

² ROMŽA, S. Koncepcia prípravného konania. Košice : Tribun EU Brno, 2010, 237 s.

³ BRUNA, E. Otázky právního procesu. Praha : Leges, 2010, 207 s.

⁴ OLEJ, J.; ROMŽA, S.; ČOPKO, P.; PUCHALLA, M. *Trestné právo procesné*, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, KOŠICE, 2006, s.199.

Súčasný Trestný zákon (zákon č.300/2005 Z. z.) pri kategorizácii trestných činov vychádza z bipartície, keď trestné činy delí na:

- prečiny, ktoré definuje ako trestné činy spáchané z nedbanlivosti, alebo ako úmyselné trestné činy, za ktoré zákon v osobitnej časti ustanovuje trest odňatia slobody s dolnou hranicou trestnej sadzby neprevyšujúcou päť rokov (porov. § 10 ods.1 Trestného zákona);
- zločiny, ktoré definuje ako úmyselné trestné činy, za ktoré Trestný zákon v osobitnej časti ustanovuje trest odňatia slobody s dolnou hranicou trestnej sadzby prevyšujúcou päť rokov (porov. § 11 Trestného zákona).⁵

Súčasná koncepcia foriem prípravného konania nerešpektuje uvedenú požiadavku do dôsledkov, keď „expresné“ vyšetrovanie sa vykonáva u prečinov, na ktoré zákon ustanovuje trest odňatia slobody, ktorého horná hranica neprevyšuje tri roky (porov. § 204 Trestného poriadku).

b) formy prípravného konania musia reflektovať najmä na skutkovú a právnu zložitost' objasňovaného trestného činu.

Súčasná koncepcia foriem prípravného konania vychádza z premisy, že čím závažnejší trestný čin, tým je aj skutkovo a právne zložitejší. Uvedenej premise sa prispôsobuje aj rozsah obstarávania podkladov, resp. dôkazov v rámci určitej formy prípravného konania. Je potrebné v tejto súvislosti podotknúť, že ide o absolútne nesprávnu premisu, nakoľko medzi závažnosťou objasňovaného trestného činu a jeho skutkovou a právnou zložitost'ou neexistuje priama úmera.

c) formy prípravného konania by mali rešpektovať a vychádzať z požiadaviek Rady Európy a Európskej únie na diferenciáciu trestného konania, podľa stupňa závažnosti trestných činov.

Uvedené odporúčanie sa týka predovšetkým bagatel'ných trestných činov, u ktorých sa predpokladá vytvorenie osobitnej formy rýchleho a neformálneho konania. V tejto súvislosti sa žiada poznamenať, že Rada Európy, ani Európska únia svojim členským štátom nestanovujú konkrétnu formu trestného konania.⁶

d) formy prípravného konania musia reflektovať aj na deklarovaný účel a predmet prípravného konania, ktorý predurčuje rozsah obstarávania podkladov, ako aj rozsah vykonávania dôkazov a v neposlednom rade predurčuje aj prostriedky, ktoré orgány činné v trestnom konaní aplikujú v záujme naplnenia deklarovaného účelu.

Ako už bolo uvedené na inom mieste, účelom prípravného konania je obstaranie podkladov, ktoré vytvárajú spoľahlivý základ pre rozhodnutie prokurátora, či podá obžalobu na súd, alebo prijme iné meritórne rozhodnutie, ktorým sa prípravné konanie končí.

Súčasný Trestný poriadok pristupuje k naplneniu deklarovaného účelu prípravného konania diferencovane a tomu prispôsobuje aj prostriedky. Vychádza z už zmieňovanej kategorizácie deliktov – trestných činov, keď v prípade vyšetrovania predpokladá, že na dosiahnutie deklarovaného účelu prípravného konania môže využiť všetky do úvahy prichádzajúce dôkazné prostriedky, tak ako sú koniec koncov demonštratívne vymenované v ust. § 119 ods. 2 Trestného poriadku. Trestný poriadok v tomto smere nekladie žiadne zákonné limity. Zákonodarca tým zakonzervoval stav, ktorý tu platil pred prijatím nového

⁵ MADLIAK, J. a kol. *Trestné právo hmotné, všeobecná časť*, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, KOŠICE, 2006, s. 84.

⁶ SLEPIČKA, Z. Požadavky Európskeho únie a Rady Európy na trestní řízení a novela českého trestního řízení, *Trestní právo č. 6/2000*, s. 2 – 4. Rovnako porov.: JEŽEK, V. Zkrácení přípravného řízení a zjednodušené řízení před soudem, *Bulletin advokacie č. 11-12/2001*, s. 78-80.

Trestného poriadku v roku 2005. Inak povedané, zámer zákonodarcu vyjadrený aj v dôvodovej správe k Trestnému poriadku, zrýchliť a zefektívniť prípravné konanie, sa v prípade vyšetrovania nepodarilo presadiť do normatívneho znenia Trestného poriadku. Rekodifikácia Trestného poriadku, ktorá nerieši nastolené otázky, priority komplexne, vo vzťahu ku všetkým formám prípravného konania je samoúčelná. Nič na veci nemení, že sčasti sa deklarovaný zámer podarilo presadiť pokiaľ ide o skrátené vyšetrovanie, keď zákonodarca veľmi správne obmedzil možnosť vykonávať procesné úkony a dôkazy a zároveň pripustil možnosť aplikovať aj úkony s neprocesnými účinkami – vysvetlenia, čím v značnom rozsahu odformalizoval, zrýchlil a tým aj zefektívnil priebeh prípravného konania.

Súčasná **konceptia skráteného vyšetrovania** umožňuje policajtovi, aby na dosiahnutie deklarovaného účelu prípravného konania, teda na obstaranie podkladov pre rozhodnutie prokurátora, z procesných prostriedkov v rámci dokazovania využil iba výsluch svedka, aj to iba v prípade, ak ide o neopakovateľný alebo neodkladný úkon, alebo ak ide o svedka, ktorý bol osobne prítomný pri páchaní trestného činu, v ostatných prípadoch môže využiť iba vysvetlenie, s ktorými nie sú spojené dôkazné účinky. Inak dôkazy nevykonáva, ale ich len vyhláda a zabezpečí, aby mohli byť vykonané v konaní pred súdom (porov. § 203 ods. 1 písm. a), b) Trestného poriadku).

Osobitným spôsobom je v tejto súvislosti riešená otázka rozsahu vykonania dokazovania, a tým aj využitia dôkazných prostriedkov, v prípade „**expresného vyšetrovania**“, v rámci ktorého môže policajt jedine vypočúvať podozrivého, inak môže len vyhládať a zaistiť dôkazy (porov. § 204 ods. 1 Trestného poriadku).

Pokiaľ ide o koncepcie foriem prípravného konania nepanuje v tejto otázke zhoda ani pokiaľ ide o zástupcov teórie, nehovoriac o zástupcoch praxe, predovšetkým tých, ktorí majú v prípravnom konaní, *de lege lata*, procesné postavenie orgánov činných v trestnom konaní. Prístup zástupcov praxe je v každom prípade poznamenaný záujmami rezortov, ktorých sú súčasťou. Ich stanovisko, by sa dalo v zjednodušenej forme vyjadriť požiadavkou na zakonzervovania existujúceho *status quo*, teda, aby prípravné konanie sa realizovalo v takej forme, ktorá by umožňovala vykonávať dokazovanie v čo najširšom rozsahu s využitím všetkých do úvahy prichádzajúcich procesných prostriedkov. Túto koncepciu foriem prípravného konania, ako aj celého prípravného konania nemožno označiť inak ako koncepcia „silného“ prípravného konania. Takáto koncepcia je absolútne neprijateľná, nakoľko neumožňuje realizovať požiadavky, ktoré sú v súčasnosti kladené na uvedené trestné konanie, teda neumožňujú zabezpečiť jeho rýchlosť a efektívnosť, pričom zároveň favorizujú prípravné konanie na úkor hlavného pojednávania.

Prof. Ivor v súvislosti s koncepciou foriem prípravného konania navrhuje, aby prípravné konanie prebiehalo v troch formách, v závislosti od závažnosti objasňovaného trestného činu, teda vychádzalo by sa z kategorizácie deliktov – trestných činov:

1. **Skrátené prípravné konanie**, by sa vykonávalo o trestných činoch, na ktoré zákon ustanovuje trest odňatia slobody, ktorého horná hranica neprevyšuje tri roky. Pričom rozsah vykonávaného dokazovania, by bol stanovený tak, že vo veci by bol vypočítaný obvinený, poškodený a vykonali by sa neodkladné a neopakovateľné úkony v takom rozsahu, aby prokurátor mohol podať súdu skrátenú obžalobu (návrh na potrestanie), alebo aby mohlo byť vo veci inak rozhodnuté. Pričom toto skrátené prípravné konanie by nemalo trvať dlhšie ako 1 mesiac.
2. **Zjednodušené prípravné konanie**, by sa vykonávalo o trestných činoch, na ktoré Trestný zákon ustanoví trest odňatia slobody, ktorého horná hranica trestnej sadzby prevyšuje tri roky, avšak nepôjde o obzvlášť závažný trestný čin, na ktorý zákon

ustanoví trest odňatia slobody s dolnou hranicou trestnej sadzby najmenej osem rokov alebo o trestný čin spáchaný organizovanou alebo zločineckou skupinou. Rozsah dokazovania by bol stanovený tak, že by sa zadovážili podklady pre rozhodnutie prokurátora, či vo veci podá na súd obžalobu alebo prijme iné rozhodnutie vo veci. Pokiaľ ide o prostriedky, ktorými by sa zadovážili podklady, predpokladá sa vykonávanie procesných úkonov, ktoré nemožno vykonať v konaní pred súdom.

3. O obzvlášť závažných trestných činoch a trestných činoch spáchaných organizovanou alebo zločineckou skupinou, by sa dokazovanie v prípravnom konaní trestnom vykonávalo v rozsahu, ako to upravovalo ust. § 89 Trestného poriadku.⁷
4. Obdobný názor na koncepciu foriem zastáva Dr. Mišíková, s tým rozdielom, že v prípade zjednodušeného prípravného konania by sa vykonávali „možné dôkazy pre potreby súdneho konania“, čo vo svojich dôsledkoch znamená, že v prípravnom konaní, by sa vykonávali všetky dôkazy, v rozsahu, v akom sa vykonávajú na hlavnom pojednávaní.⁸

Iný názor zastáva prof. Musil, ktorý prezentuje koncepciu „univerzálnej“ formy prípravného konania, a tým je vyšetrovanie. Zároveň je toho názoru, že u prečinov, ktoré sú skutkovo a právne veľmi jednoduché, by sa prípravné konanie vo forme vyšetrovania nemuselo viesť, pričom v týchto prípadoch by objasňovanie týchto prečinov prebiehalo v podobe neformálneho policajného šetrenia, v neprocesnej forme, teda nepredpokladá sa vykonávanie žiadnych dôkazov. Predmetné šetrenie by končilo formou spracovanej úradnej správy, v ktorej by policajt navrhol podať obžalobu, alebo by vo veci rozhodol inak.⁹

2. Koncepcia foriem prípravného konania v zahraničných trestnoprocesných kódexoch

V záujme komplexnosti spracovania problematiky foriem prípravného konania, *de lege lata*, a správnosti vyhodnotenia východísk ich koncepcie, *de lege ferenda*, je potrebné vyhodnotiť aj trestnoprocesné úpravy v iných európskych štátoch.

Poľský Trestný poriadok rozlišuje dve základné alternatívne formy prípravného konania:

1. vyšetrovanie;
2. vyhľadávanie.

V prípade vyhľadávania sú potom rozlišované:

- a) vyhľadávanie;
- b) zjednodušené vyhľadávanie.

Vyšetrovanie a vyhľadávanie nepokrývajú celé prípravné konanie, ale sú jeho ústrednou časťou, tvoria jeho jadro.

Vyšetrovanie sa vykonáva obligatórne vo všetkých prípadoch zločinov a u prečinov, ktoré Trestný poriadok taxatívne vypočítava. Fakultatívne sa vyšetrovanie vykonáva aj o ďalších prečinoch, ako aj v prípadoch, kedy tak rozhodne prokurátor s ohľadom na

⁷ IVOR, J. ; PALAREC, J. *Úprava prípravného konania trestného z hľadiska rezortu Ministerstva vnútra SR* In Rekodifikácia trestného práva – jej základné zásady a ciele (Zborník). Ministerstvo spravodlivosti SR, Trenčianske Teplice, 1999, s. 163 a 164.

⁸ MIŠÍKOVÁ, E. *Koncepcia prípravného konania z pohľadu Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky* In Rekodifikácia trestného práva – jej základné zásady a ciele (Zborník). Ministerstvo spravodlivosti SR, Trenčianske Teplice, 1999, s. 158 a 159.

⁹ MUSIL, J. *Koncepcie přípravního řízení trestního (úvahy de lege ferenda)*. PRÁVNÍK, 1990, s. 731.

RŮŽEK, A. a kol. *Československé trestné konanie*. Obzor, BRATISLAVA, 1984., s. 733 a 734.

závažnosť a zložitnosť prípadu (porov. čl. 309 §1 poľského Trestného poriadku). Štatisticky sa odhaduje, že vyšetrovanie sa koná v 2 % veciach z celkového nápadu trestnej činnosti.^{/10.}

Vyšetrovanie by sa malo skončiť v lehote 3 mesiacov, pričom nejde vyslovene o lehotu poriadkovú. Môže ju predĺžiť prokurátor, nie však viac ako o 1 rok. V zvláštnych a odôvodnených prípadoch môže generálny prokurátor predĺžiť túto lehotu o ďalšiu určitú dobu (čl. 309 § 2, § 3 poľského Trestného poriadku). Vyšetrovanie vykonáva prokurátor, ktorý však môže poveriť vykonaním celého vyšetrovania, resp. niektorého úkonu dokazovania, policajta (porov. čl. 311 poľského Trestného poriadku).

Vyhľadávanie vykonáva polícia vo veciach, u ktorých sa obligatórne nevykonáva vyšetrovanie, pokiaľ si jeho vykonanie nevyhradil prokurátor (porov. čl. 311 § 2, § 3 poľského Trestného poriadku). Vyhľadávanie musí byť skončené v priebehu jedného mesiaca, pričom prokurátor vykonávajúci dozor môže dobu predĺžiť na celkovo 3 mesiace. Pre prípad, že vyhľadávanie neskončí ani v tejto dodatočnej lehote, môže dozorový prokurátor predĺžiť túto dobu najviac však na 3 mesiace (porov. čl. 310 § 2, § 3 poľského Trestného poriadku). Pokiaľ však nedôjde k skončeniu vyhľadávania, ani v tejto dodatočnej lehote, vyhľadávanie sa končí, pričom to má rovnaké účinky, ako zastavenie trestného stíhania.^{/11.}

Zjednodušené vyhľadávanie sa vykonáva o trestných činoch, za ktoré zákon umožňuje uložiť trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby neprevyšujúcou 3 roky, ako aj u ďalších trestných činoch taxatívne vymenovaných v čl. 469 poľského Trestného poriadku, v rámci 10. oddielu Trestného poriadku, ktorý upravuje zvláštne spôsoby konania, ako formu zjednodušeného konania. Táto forma prípravného konania je zbavená formalizmu, keď sa prokurátorovi nedoručuje opis uznesenia o začatí vyhľadávania, možno vynechať uznesenia o vznesení obvinenia a skončení vyhľadávania, nevykonáva sa oboznámenie s výsledkami vyhľadávania. Zjednodušené vyhľadávanie je potrebné skončiť v lehote 1 mesiaca, prokurátor môže túto lehotu predĺžiť o ďalší mesiac. Ak zjednodušené vyhľadávanie neskončí ani v tejto dodatočnej lehote, automaticky prechádza vec do (všeobecného) vyhľadávania. Policajt, ktorý vykonáva zjednodušené vyhľadávanie sám vyhotovuje obžalobu, pokiaľ ju nevyhotoví prokurátor. Táto obžaloba neobsahuje odôvodnenie.^{/12.}

Taliansky Trestný poriadok stanovuje, že prípravné konanie prebieha v jednej univerzálnej forme platnej pre všetky druhy trestných činov, pričom jej formálne označenie sa zhoduje s formálnym značením aj prípravného konania v predsúdnom vyšetrovaní. Dokazovanie sa v predsúdnom vyšetrovaní nevykonáva, uvedené platí aj pokiaľ ide o možnosť využívať zaisťovacie úkony. Z uvedeného pravidla existujú však dve výnimky:

1. zaisťovacie úkony „technického charakteru sa vykonávajú len v tom prípade, ak majú charakter neopakovateľných úkonov.
2. dokazovanie vykonáva predprocesný sudca, pri ktorom však musí byť daná možnosť všetkým stranám aktívna sa do takéhoto dokazovania zapojiť.

V rámci dokazovania možno s dôkaznými účinkami pre konanie pred súdom využiť nasledovné dôkazné prostriedky:

¹⁰ WALTOS, S. *Kodeks postepowania karnego z 1997 r. – między tradycją a wyzwaniem współczesności*, s. 14, In Nowa kodifikacja karna. Kodeks postepowania karnego. Zagadnienia Wazlowe, Ministerstwo Sprawedliwosci, Warszawa 1997.

¹¹ Tamtiež: s. 15.

¹² PIPEK, J. Přípravné řízení v nové polské kodifikaci trestního řízení. *Právní rozhledy č. 4/2000*. S. 152 – 157. Rovnako porov.: *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z. uzasadnieniami*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1998, s. 422. WALTOS, S. *Kodeks postepowania karnego z 1997 r. – między tradycją a wyzwaniem współczesności*, s. 14, In Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postepowania karnego. Zagadnienia Wezlowe, Ministerstwo sprawedliwosci, Warszawa 1997. GRZEGORCZYK, T. Nový polský trestní řád. *Bulletin advokácie 1998*, č.9, s. 153.

- vyslechnuť svedka alebo spoluobvineného za podmienky, že ide o neopakovateľný alebo neodkladný úkon, alebo možno predpokladať, že tieto osoby budú vystavené násiliu, vyhrážkam, či sľubom rôzneho druhu s cieľom odradiť ich od výpovede, či naviesť ich na krivú výpoveď;
- vykonať konfrontáciu dvoch osôb alebo vypočuť osobu, ktorá buď v rámci dokazovania v inom konaní alebo pred štátnym zástupcom vypovedala v prípravnom konaní v tej istej veci rôzne.
- nechať vyhotoviť znalecký posudok, týkajúci sa osôb alebo vecí, ktoré sú predmetom nevyhnutným alebo nechať vyhotoviť znalecký posudok, ktorý by spôsobil odročenie pojednávania o viac ako 60 dní, ak by mal byť vyhotovený až v rámci hlavného pojednávania.
- overiť platnosť listín, či úkonov tam, kde to nie je možné odložiť z dôvodu naliehavosti.
Pozornosť si v tejto súvislosti zaslúži zostavovanie vyšetrovacieho spisu na základe predbežného vyšetrovania, ktorý je rozdelený do dvoch častí:
 - tzv. širší spis, alebo koncept spisu, do ktorého sú zaraďované komplexné výsledky vyšetrovania, vrátane výpovedi svedka a obvineného, pričom tento spis slúži len pre internú potrebu žalobcu, pre jeho ďalšiu činnosť, avšak tento spis nepredkladá súdu, zároveň však obhajca môže do takéhoto spisu nahliadnuť;
 - tzv. užší spis, do ktorého sú zakladané tzv. závažné dokumenty, vrátane záznamov o vykonaných neodkladných a neopakovateľných úkonoch, pričom tento spis sa predkladá súdu.

Zámerom uvedenej diferenciacie vyšetrovacích spisov je zabrániť ovplyvneniu sudcu pri jeho rozhodovaní na hlavnom pojednávaní s podkladmi, ktoré boli obstarané v priebehu vyšetrovania.¹³

Podľa *rakúskeho Trestného poriadku* prebieha prípravné konanie vo forme vyšetrovania, ktoré však nie je obligatórnou formou prípravného konania u všetkých trestných činov. Obligatórne sa vykonáva v prípadoch, ktoré spadajú do právomoci porotného súdu alebo v prípade, že trestné konanie má byť začaté voči neznámemu páchatelovi. V ostatných prípadoch je ponechané na úvahu štátneho zástupcu alebo súkromného žalobcu, či navrhne, aby sa konalo predbežné vyšetrovanie alebo, či priamo podá žalobu (porov. § 91 rakúskeho Trestného poriadku).

Obdobným spôsobom je vyriešené prípravné vyšetrovanie vo *Švédsku* (porov. čl.22 kapitola 23 švédskeho zákona o súdnom konaní).

Prezentovaná komparácia zahraničných trestnoprocesných úprav má poslúžiť predovšetkým na pochopenie miesta a podstaty jednotlivých prvkov koncepcie na hľadanie optimálneho riešenia *de lege ferenda*. Každá koncepcia foriem prípravného konania má svoje pozitíva, ako aj negatíva, záleží len na tom, aké priority sa zafinujú, aké východiská budú určujúce pri voľbe určitej formy prípravného konania.

Každá koncepcia, vrátane koncepcie foriem prípravného konania, by mala byť kompromisom chceného a možného. To, čo je v konkrétnom prípade možné, určujú medzinárodné a ústavné limity, v rámci ktorých sa môže rozvinúť určitá koncepcia.

3. Koncepcia foriem prípravného konania *de lege ferenda*

Koncepcia foriem prípravného konania, *de lege ferenda*, je podmienená vyriešením nasledovných otázok:

¹³ ŠÁMAL, P. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. PRAHA, CODEX BOHEMIA, 1999, s. 21. Rovnako porov.: SOTOLÁŘ, A.; SOVÁK, Z.; ŠÁMAL, P. *Italský model dokazování v trestních věcech. Právní praxe č. 8-9/1996*, s. 520.

1. *Aký princíp sa uplatní pri koncepcii (konštrukcii) formy prípravného konania*, teda či sa uplatní princíp univerzality alebo diferenciacie;
2. *Do akej miery sa uplatnia pri koncepcii formy prípravného konania, zásady rýchlosti efektívnosti, spravodlivosti a fair procesu;*
3. *Aký bude rozsah obstarávania podkladov*, v rámci jednotlivých foriem prípravného konania, ale predovšetkým, *aké prostriedky obstarávania podkladov* bude možné využiť v rámci určitej formy prípravného konania;
4. *Aká dĺžka trvania bude stanovená pre jednotlivé formy prípravného konania a či tieto lehoty budú mať charakter poriadkový alebo procesný.*

ad 1) to, či sa pri tvorbe koncepcie foriem prípravného konania presadí princíp univerzality alebo diferenciacie, podmieňuje nastavenie iných parametrov koncepcie, ktoré vo svojom súhrne musia vytvárať ucelený systém kompatibilný s inými prvkami koncepcie trestného konania /napr. formy, v ktorých bude prebiehať konanie pred súdom a ktoré by malo chronologicky a typovo nadväzovať na formy, v ktorých bude prebiehať prípravné konanie).

Princíp univerzality, vo vzťahu ku koncepcii foriem prípravného konania, znamená vytvorenie jediného modelu, v ktorom bude prebiehať prípravné konanie, nezávisle od závažnosti objasňovaného trestného činu, či skutkovej alebo právnej zložitosti..

Naopak **princíp diferenciacie** znamená so svojej podstate rôznorodosť foriem prípravného konania, vychádzajúc pritom z kategorizácie trestných činov, teda z ich spoločenskej závažnosti a nebezpečnosti.

Ako už bolo vyššie uvedené, neexistuje jednota názorov na formy, v ktorých sa má prípravné konanie realizovať, a to ani pokiaľ ide o teóriu, ani pokiaľ ide o prax. Pokiaľ ide o prax jej stanovisko ku koncepcii foriem prípravného konania, ako aj k iným prvkom koncepcie prípravného konania, je poznamenané rezortným prístupom. Pokiaľ ide o orgány činný v trestnom konaní, tie sa skôr prikláňajú ku koncepcii viacerých foriem prípravného konania, v rámci ktorých z ich pohľadu je väčšia šanca zachovať prvky „silného“ prípravného konania, a tým do určitej miery posilniť svoju pozíciu v rámci prípravného konania, ale aj v rámci celého trestného konania, hlavne vo vzťahu ku konaniu pred súdom.

Zástancom princípu univerzality pri koncipovaní formy prípravného konania je prof. Musil, aj keď pripúšťa u menej závažných, skutkovo a právne jednoduchých trestných činoch alternatívu k princípu univerzality, a tým je absolútne neformálne, zjednodušené prípravné konanie, ktoré by sa realizovalo výlučne v neprocesnej forme.^{/14.}

Naopak zástancami diferencovaných foriem prípravného konania, sú predovšetkým prof. Ivor, Dr. Mišíková, a rovnako tak diferenciaciu pripúšťa aj prof. Šamál.^{/15.}

V prospech princípu diferenciacie foriem prípravného konania svedčí aj odporúčanie Rady Európy a Európskej únie.^{/16.} To však neznamená, že predmetné odporúčanie je treba

¹⁴ MUSIL, J. Koncepcie přípravného řízení trestního (úvahy de lege ferenda). *PRÁVNÍK*, 1990, s. 731.

RŮŽEK, A. a kol. *Československé trestné konanie*. Obzor, BRATISLAVA, 1984, s. 15 – 16.

¹⁵ porov.: IVOR, J.; PALAREC, J. *Úprava prípravného konania trestného z hľadiska rezortu Ministerstva vnútra SR* lin Rekodifikácia trestného práva – jej základné zásady a ciele (Zborník). Ministerstvo spravodlivosti SR, Trenčianske Teplice, 1999, s. 164.

MIŠÍKOVÁ, E. *Koncepcia prípravného konania z pohľadu Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky* In Rekodifikácia trestného práva – jej základné zásady a ciele (Zborník). Ministerstvo spravodlivosti SR, Trenčianske Teplice, 1999, s. 158.

¹⁶ SLEPIČKA, Z. Požadavky Európskej unie a Rady Európy na trestní řízení a novela českého trestního řízení, *Trestní právo č. 6/2000*, s. 2. BAXA, J. Reforma trestního řízení – geneze jejího vzniku a její cíle. *Bulletin advokacie 11-12/2001*, s. 12,13. MATHERN, V. Rekodifikácia trestného zákonodarstva (východiská a ciele). *Zborník rekodifikácia trestného práva – jej základné zásady a ciele*. Trenčianske Teplice, 1999, s. 6.

MINÁRIK, Š. *Trestný poriadok – zásady rekodifikácie*. Trenčianske Teplice, 1999, s. 28.

RIZMAN, S. *Řešení otázky pojetí trest*, s. 3; rovnako porov. STRUHÁROVÁ, B. Právo na spravodlivý proces v trestním řízení – rovnost zbraní a svědek (Minimální standard lidských práv zakotvených Evropskou

absolutizovať a vykladať tak, že prípravné konanie musí prebiehať vo viacerých, teda diferencovaných formách. Nazdávam sa, že uvedené odporúčanie je možné do nášho Trestného poriadku implementovať aj iným spôsobom, napr. vo vzťahu k diferenciacii lehôt, v rámci ktorých sa má skončiť prípravné konanie. Navyše Rada Európy, ani Európska únia nestanovujú svojim členským štátom prijať určitý model trestného, resp. prípravného konania, v tomto smere neexistuje unifikácia trestného práva v rámci Európskej únie. Na podporu uvedeného svedčí aj prezentovaná komparácia normatívnej úpravy foriem prípravného konania, v jednotlivých Európskych trestnoprocesných kódexoch.

Zástancovia diferenciácie foriem prípravného konania argumentujú, okrem už spomínanej potreby implementácie odporúčania Rady Európy a Európskej únie, aj tým, že diferenciacia foriem prípravného konania korešponduje kategorizácii trestných činov, stanovený v Trestnom zákone, že diferenciacia foriem prípravného konania minimalizuje riziko pochybení pri vedení trestného konania a v konečnom dôsledku, že diferenciacia foriem prípravného konania najlepšie zabezpečí dosiahnutie účelu prípravného konania, ako aj celého trestného konania.

Uvedeným argumentom, nemožno bez výhrad prisvedčiť. Predovšetkým nevyhnutným dôsledkom kategorizácie trestných činov, nie je diferenciacia foriem prípravného konania. Diferenciacia foriem prípravného konania sama o sebe ešte nezabezpečuje vyššiu objasnenosť trestnej činnosti, ani lepšie naplnenie deklarovaného účelu prípravného konania. Neexistuje totiž priama úmera medzi závažnosťou trestného činu a náročnosťou, zložitnosťou jeho objasňovania. Je všeobecne známe, že aj bagatelný trestný čin sa môže vyznačovať skutkovou a právnou zložitnosťou a naopak najzávažnejší trestný čin, môže byť skutkovo a právne veľmi jednoduchý, a tým aj nároky na jeho objasnenie nie sú vysoké. Preto neobstojí argumentácia, že u najzávažnejších trestných činov je potrebné aj čo najpodrobnejšie a najrozsiahlejšie dokazovanie, tak ako je tomu v súčasnom Trestnom poriadku. Navyše neexistuje iný presvedčivý argument, že určitej závažnosti trestného činu musí zodpovedať aj určitá forma jeho objasňovania. Neobstojí v tejto súvislosti ani požiadavka, aby najzávažnejším formám trestnej činnosti, predovšetkým organizovaného charakteru, zodpovedali aj rovnako efektívne formy ich objasňovania. Uvedená argumentácia je vlastná predovšetkým orgánom činným v trestnom konaní, ktorých volanie po efektívnejších formách prípravného konania zároveň znamená aj snahu o zmiernenie, zjednodušenie procesných podmienok, obmedzení pre využiteľnosť zaisťovacích inštitútov, operatívno – pátracích prostriedkov, ako aj informačno – technických prostriedkov, pri objasňovaní trestných činov v rámci prípravného konania.

Som toho názoru, že v rámci koncepcie foriem prípravného konania je potrebné sa dopracovať k univerzálnemu modelu – forme prípravného konania, ktorý by bol aplikovateľný na všetky skutkové a právne situácie, teda by zabezpečoval potrebnú flexibilitu prípravného konania a zároveň by garantoval dosiahnutie, a teda naplnenie deklarovaného účelu prípravného konania. Úspešnosť takéhoto modelu koncepcie prípravného konania, v značnej miere závisí od stanovenia prostriedkov obstarávania podkladov pre rozhodnutie prokurátora, ako aj od stanovenia procesných garancií pre rešpektovanie ľudských práva a slobôd, ktoré môžu byť v rámci prípravného konania dotknuté, o čom sa pojednáva na inom mieste tejto práce.

ad. 2) Pri tvorbe koncepcie prípravného konania, by sa malo prihliadať na požiadavky, ktoré sú kladené v súčasnosti na moderný trestný proces, a ktorými nepochybne sú rýchlosť, ale zároveň aj spravodlivosť trestného konania a fair proces.

úmluvou pro lidské práva a české trestní řízení) *Trestní právo č. 7-8/2000*, s. 44 – 46. COUFAL, P. K. problematice zadržané osoby podezřelé ze spáchání trestního činu ve zkráceném řízení, *Trestní právo č. 6/2002*, s. 2 – 6.

Požiadavku rýchlosti a efektívnosti prípravného konania, a to pokiaľ ide aj o jeho formy, si osvojil aj zákonodarca, pri koncipovaní „nového“ Trestného poriadku, keď v tejto súvislosti v dôvodovej správe uviedol, že „základným cieľom rekodifikácie je zefektívnenie, zjednodušenie, zrýchlenie a zhospodárnenie trestného procesu, čím sa zabezpečí účinnejšia ochrana práv a oprávnených záujmov fyzických a právnických osôb, ako aj ochrana celospoločenských záujmov“.

Požiadavka rýchlosti a efektívnosti prípravného konania vyjadruje aj jeho základný cieľ, a tým je dosiahnutie stavu, aby od doby spáchania trestného činu do doby reakcie štátu uplynulo, čo najmenej času. Táto reakcia musí byť rýchla, premyslená a účinná, teda musí zabezpečovať náležité zistenie a objasnenie trestných činov a spravodlivé potrestanie páchateľov, ale zároveň musí poskytnúť primeranú satisfakciu aj obetiam trestných činov.¹⁷

Sygnifikantné pre rýchle prípravné konanie je jednoduchosť jeho foriem. S tým, je však spojené aj vedomé obmedzovanie rozsahu procesných práv priznaných predovšetkým obvineným, ako aj iným subjektom prípravného konania. S jednoduchými formami prípravného konania súvisí aj väčšie riziko procesných pochybení a neúplnosti objasnenia rozhodujúcich skutkových okolností.¹⁸ Uvedené platí, *de lege lata*, pokiaľ ide o skrátené vyšetrowanie, resp. expresné vyšetrowanie. Naopak zložitejšie formy prípravného konania naznačené riziká minimalizujú, zároveň však neumožňuje do dôsledkov naplniť cieľ, ako aj účel prípravného a celého trestného konania. Uvedené platí, *de lege lata*, pokiaľ ide o vyšetrowanie, pre ktoré je príznačné rozsiahle vykonávané dokazovanie. Rýchlosť konania má vplyv aj na jeho účinnosť, pričom na uvedený záver má významný aj kriminogénny aspekt, keď kriminológovia tvrdia, že ďaleko vyššie preventívny účinok pre páchateľa predstavuje vysoká pravdepodobnosť odhalenia a skorého potrestania, ako hypotetická hrozba vysokým trestom.

Rýchlosť a efektívnosť, nemôže byť jediným imperatívom, vo vzťahu k jednotlivým formám prípravného konania. Prirodzeným korektívom, vo vzťahu k požiadavke rýchlosti a efektívnosti, sa javí požiadavka spravodlivého a fair procesu. Konfrontácia uvedených požiadaviek musí vyznieť v prospech požiadavky spravodlivého a fair procesu.

Uvedené požiadavky musia platiť pre všetky formy prípravného konania aj to nasvedčuje potrebe hľadať určitý optimálny, ale zároveň univerzálny model prípravného konania.

Nie je zrejmé, v tejto súvislosti, na základe akých pohnútok dospel zákonodarca k záveru o potrebe zrýchliť a zefektívniť prípravné konanie, vo vzťahu k menej závažným trestným činom a prečo rovnaká požiadavka nebola nastolená vo vzťahu k závažnejším formám trestnej činnosti. Nazdávam sa, že zákonodarca by sa v rovnakej miere, mal usilovať o rýchle a efektívne objasnenie všetkých foriem trestnej činnosti bez ohľadu na ich závažnosť. Nelogicky vo vzťahu k uvedenému sa javí normatívna úprava, *de lege lata*, pokiaľ ide o jednotlivé formy prípravného konania. Aj to je dôvod, ktorý svedčí v prospech univerzálnej formy prípravného konania.

¹⁷ BAXA, J. Reforma trestního řízení – geneze jejího vzniku a její cíle, *Bulletin advokácie č. 11 – 12/2001*, s. 15 a 16.

¹⁸ JEŽEK, V. Zkrácené přípravné řízení a zjednodušené řízení před soudem, *Bulletin advokácie č. 11-12/2001*, s. 78 a 79.

ad. 3) Voľba prostriedkov obstarávania podkladov pre rozhodnutie prokurátora v prípravnom konaní je súčasťou samotného procesu obstarávania podkladov, ktorý zahŕňa proces:

- vyhľadávanie dôkazov;
- obstarávanie dôkazov;
- vykonávanie dôkazov;
- vyhľadávanie a obstarávanie neprocesných podkladov.
-

Rozsah obstarávania podkladov vo všeobecnosti je predurčený účelom prípravného konania, avšak v každom jednotlivom prípade je tento rozsah špecifický a špecifické sú aj prostriedky obstarávania. To znamená, že orgány činné v trestnom konaní nemusia pri každom objasňovanom trestnom čine využiť všetky do úvahy prichádzajúce prostriedky obstarávania podkladov, a to isté platí aj pokiaľ ide o ich rozsah. Špecifické okolnosti každého prípadu, by mal posúdiť a zhodnotiť prokurátor, ktorý je adresátom podkladov. Uvedené svedčí a podporuje záver o možnosti a potrebe viesť prípravné konanie v jednej univerzálnej forme, ktorá by poskytovala dostatočnú variabilitu a flexibilitu, vo vzťahu k rôznym skutkovým okolnostiam.

Pokiaľ ide o okruh procesných a neprocesných prostriedkov vyhľadávania a obstarávania podkladov v prípravnom konaní a v tejto súvislosti aj vykonávanie dôkazov, platí už uvedené v súvislosti s predmetnou otázkou pri obstarávaní podkladov pred začatím trestného stíhania. V tejto súvislosti je potrebné dodať, že nie všetky dôkazy, ktoré boli vykonané pred začatím trestného stíhania je potrebné opakovať po začatí trestného stíhania, v rámci prípravného konania.

De lege ferenda, v rámci obstarávania podkladov pre rozhodnutie prokurátora v prípravnom konaní možno využiť následovne procesné prostriedky:

- odborné vyjadrenie a znalecké posudky;
- obhliadku;
- prehliadku tela a podobné úkony, za podmienok v súčasnosti normatívne stanovených v ust. § 155 Trestného poriadku;
- prehliadku a pitvu mŕtvol a jej exhumáciu;
- vyšetrovací pokus, rekonštrukciu, previerku výpovede na mieste činu, hlasovú skúšku a vzorku, rekogníciu;
- zaistenie osôb a vecí, v rozsahu a za podmienok stanovených v štvrtej hlave, štvrtý až šiesty diel Trestného poriadku, ako aj zabezpečovanie informácií prostriedkami a za podmienok stanovených v piatej hlave Trestného poriadku, pokiaľ tieto majú charakter neopakovateľných úkonov;
- výsluch svedka a obvineného, za podmienky, že:
 - o má charakter neodkladného, resp. neopakovateľného úkonu;
 - o ide o maloletú osobu;
 - o ide o osobu, u ktorej orgán činný v trestnom konaní má dôvodné pochybnosti o spôsobilosti takejto osoby skutkové okolnosti správne vnímať, zapamätať si, či reprodukovať.

V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že dôkazy by sa mali v prípravnom konaní v rámci obstarávania podkladov vykonávať len v tom prípade, ak majú charakter neopakovateľných úkonov a dôkazy, resp. dôkazné prostriedky taxatívne vymenované. Obstarávať by sa mali iba také dôkazy, ktoré majú charakter rozhodujúcich a základných skutočností, o ktoré sa opiera obžaloba a neskôr aj meritórne rozhodnutie súdu.

Dôvodom, pre ktorý by sa mali vykonávať v prípravnom konaní aj procesné úkony, ktoré nemajú neopakovateľný charakter (napr. vyšetrovací pokus, rekonštrukcia, previerka výpovede na mieste činu, rekognícia) je technická, organizačná a časová náročnosť ich prípravy, priebehu, ako aj dokumentácie výsledkov získaných ich aplikáciou. Navyše v tomto štádiu trestného konania už môže byť činný v plnom rozsahu aj obhajca, resp. obvinený, ktorý by sa mohli uvedených procesných úkonov osobne zúčastniť a tak garantovať objektívny charakter výsledkov týchto procesných úkonov.

V súvislosti s vyššie prezentovanými procesnými prostriedkami obstarávania podkladov v prípravnom konaní je potrebné sa zmieniť aj o normatívnej úprave týkajúcej sa obstarávania podkladov v prípravnom konaní, obsiahnutej v talianskom a českom Trestnom poriadku, ktorá stanovuje širší okruh využitia procesných prostriedkov, resp. stanovuje širší okruh skutkových okolností, za ktorých možno v prípravnom konaní vypočúvať svedka, resp. spoluobvineného.

Tak predovšetkým taliansky Trestný poriadok stanovuje, že v rámci prípravného konania možno navyše vykonať nasledovné dôkazy:

- vykonať konfrontáciu dvoch osôb, alebo vypočuť osobu, ktorá vypovedala v inom konaní, alebo v tej istej veci v prípravnom konaní rôzne;
- vypočúvať možno aj osobu, u ktorej možno dôvodne predpokladať, že bude vystavená násiliu, vyhrážkam, či prisľubom rôzneho druhu, s cieľom odradiť ju od výpovede, či naviesť ju na krivú výpoveď;¹⁹.

Český Trestný poriadok pripúšťa, v rámci vyšetrovania, možnosť vykonať nasledovné dôkazy:

- výsluch svedka možno vykonať aj v prípade, ak:
 - o zistené skutočnosti nasvedčujú tomu, že na svedka pre jeho výpoveď by mohol byť vyvíjaný nátlak;
 - o ak hrozí z iného dôvodu, že bude ovplyvnená výpoveď svedka alebo jeho schopnosť rozpamätať si rozhodujúce skutočnosti, alebo schopnosť tieto skutočnosti reprodukovať, predovšetkým, ak je pre zložitosť veci odôvodnený predpoklad dlhšieho trvania vyšetrovania.
- výsluch znalca možno vykonať aj v prípade, ak nie sú splnené vyššie uvedené skutočnosti (porov. ust. § 164 ods. 1 českého Trestného poriadku).

K možnosti vykonať konfrontáciu za vyššie uvedených podmienok, ktorú pripúšťa taliansky Trestný poriadok, je potrebné uviesť, že takáto konfrontácia nemá charakter neodkladného, ani neopakovateľného úkonu, a preto jej vykonanie sa javí v prípravnom konaní nadbytočným.

Pokiaľ ide o možnosť vypočuť svedka, pre prípad, že hrozí dôvodné nebezpečenstvo, že pre jeho výpoveď bude na neho vyvíjaný nátlak, mám za to, že tieto skutkové okolnosti možno subsumovať pod neodkladnosť takéhoto úkonu.

Diskutabilné sa javí možnosť vypočuť svedka pre prípad možnosti ovplyvnenia jeho výpovede, resp. dokonca aj v prípade, že bude ovplyvnená jeho schopnosť rozpamätať sa, vnímať, resp. reprodukovať, a to predovšetkým, ak je pre zložitosť veci odôvodnený predpoklad dlhšieho trvania vyšetrovania.

¹⁹ ŠÁMAL, P. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Praha, Codex Bohemia, 1999, s. 23.

Nazdávam sa, že podmienky, za ktorých český Trestný poriadok umožňuje vypočuť svedka, závisia od budúcej nejstej skutočnosti, ktorú v čase konania výsluchu nemožno objektivizovať, preukázať, ani dôvodne predpokladať. Navyše stanovenie podmienok, za ktorých možno uskutočniť výsluch takýmto spôsobom, by v aplikačnej praxi spôsobovalo nejednotnosť ich výkladu, a teda problémy pri ich uplatnení.

Pokiaľ ide o neprocesné prostriedky obstarávania podkladov na rozhodnutie prokurátora v prípravnom konaní, možno s istotou konštatovať, že práve tieto umožňujú podstatným spôsobom zrýchliť a zefektívniť priebeh prípravného konania, nakoľko prípravné konanie zbavujú zbytočného formalizmu a vo vzťahu k hlavnému pojednávaniu duplicitné vykonávanie dôkazov. Takýmito neprocesnými prostriedkami sú podávané vysvetlenia, o ktorých sú spisované neformálne úradné záznamy. Úradné záznamy, z obsahového hľadiska, môžu mať pre rozhodnutie prokurátora rovnakú výpovednú hodnotu, ako procesné výsluchy. Na rozdiel od výsluchu sa pri podávaných vysvetleniach nevyžaduje dodržanie formálnych procesných pravidiel, týkajúcich sa predvolania, poučenia, ale aj samotného priebehu výsluchu.

Oponenti využiteľnosť vysvetlení pri rozhodovaní prokurátora namietajú, či tieto skutočnosti sú dostatočne spoľahlivé a či prokurátor pri svojom rozhodovaní môže z nich vychádzať.²⁰ Výstižne k uvedeným obavám poznamenal Dr. MOTEJL, keď uviedol, že „štátny zástupca – prokurátor bude rozhodovať na základe rovnakých podkladov, na základe ktorých rozhoduje o vznesení obvinenia, či niektorým zo spôsobov, keď vybavuje vec pred začatím trestného stíhania“.²¹

ad.4.) Lehota, v ktorej sa má prípravné konanie skončiť, môže byť stanovená univerzálne, alebo diferencovane, v závislosti od kategorizácie trestných činov a diferenciácie foriem prípravného konania.

Alternatíva I.

Prípravné konanie sa musí skončiť v lehote dvoch mesiacov od začatia trestného stíhania. Túto lehotu môže dozorový prokurátor na žiadosť vyšetrovateľa predĺžiť na nevyhnutnú dobu. Vyšetrovanie však musí skončiť najneskôr v lehote 6 mesiacov od začatia trestného stíhania.

Alternatíva II.

Prípravné konanie o prečinoch sa musí skončiť v lehote 1 mesiaca od začatia trestného stíhania. Túto lehotu môže dozorový prokurátor na žiadosť vyšetrovateľa predĺžiť na nevyhnutnú dobu. Vyšetrovanie prečinu však musí skončiť najneskôr v lehote 3 mesiacov od začatia trestného stíhania. Prípravné konanie o zločinoch sa musí skončiť v lehote a za podmienok, ako v prípade alternatívy I.

Lehoty, v ktorých by sa malo prípravné konanie skončiť, by mali procesný a prekluzívny charakter. To znamená, že márnym uplynutím maximálnej doby, po ktorú môže trvať prípravné konanie, v ktorej by prokurátor meritórne nerozhodol, resp. nepodal obžalobu, by vyvstali rovnaké procesné účinky ako pri zastavení trestného stíhania. Uvedený charakter lehôt by vyvinul objektívny tlak na vyšetrovateľa, aby prípravné konanie trvalo len

²⁰ CHMELÍK, J. Zhodnocení a dopady novelizace trestního řádu na průběh a výsledky trestního řízení, *Trestní právo č. 3/2000*, s. 11 a 12.

²¹ MOTEJL, O. Novela trestního řádu v Poslanecké sněmovne Parlamentu České republiky, *Trestní právo č. 3/2000*, s. 2 a 3.

nevyhnutnú dobu a aby vec bola čo najskôr postúpená súdu, resp. aby prokurátor o veci meritórne rozhodoval už v prípravnom konaní.

Nevhodným a časovo náročným sa v tejto súvislosti javí riešenie lehôt, v ktorých sa má prípravné konanie skončiť v poľskom Trestnom poriadku, keď v snahe o zintenzívnenie tlaku na plné vybavenie veci v prípravnom konaní stanovil, že o predĺžení lehoty nad základnú lehotu rozhoduje nadriadený prokurátor a o ďalšom predĺžení lehoty rozhoduje dokonca generálny prokurátor. Uvedené konanie je časovo náročné a pokiaľ ide o zrýchlenie prípravného konania, má práve opačný účinok.^{122.}

Recenzenti:

prof. doc. JUDr. Jiří Jelínek, CSc., Právnická fakulta UK Praha, email: jelinek@prf.cuni.cz
JUDr. Eduard Bruna, Ph.D. Vysoká škola Karlovy Vary, email: bruna.eduard@iex.cz

²² PIPEK, J. Přípravné řízení v nové polské kodifikaci trestního řízení. *Právní rozhledy* č. 4/2000. S. 153 a 154
Rovnáko porov.: *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z. uzasadnieniami*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1998, s. 422. WALTOS, S. *Kodeks postepowania karnego z 1997 r. – miedzy tradycja a wyzwaniem wspolczesnosci*, s. 14, In *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postepowania karnego. Zagadnienia Wezlowe*, Ministerstwo sprawedliwosci, Warszawa 1997. GRZEGORCZYK, T. Nový polský trestní řád. *Bulletin advokácie* 1998, č.9, s. 84.

Význam obeti trestného činu v procese dokazovania trestnej činnosti

Ivan Šimovček¹
Viktor Porada²

The importance of a victim of a crime in the process of proving of crime

Anotace:

Článok sa zaoberá významom obeti trestného činu v procese dokazovania trestnej činnosti. Poukazuje na kriminalistické aspekty obeť ako nositeľa a tvorcu kriminalistických stôp a na súvislosti medzi kriminalistickými stopami a dôkazmi v trestnom konaní.

Kľúčové slová:

Obeť trestného činu, kriminalistická stopa, kriminalisticky relevantná informácia, podnety, dôkazy, dôkazné informácie.

Abstract:

The article is devoted to the role of crime victims in the process of crime evidencing during the criminal proceedings. From the point of view of the victim as a holder and a creator of criminalistics relevant information are there also mentioned some relations between criminalistics traces and evidences in the criminal proceedings including the process of crime evidencing.

Key Words:

Victim of crime, criminalistics trace, criminalistics relevant information, indicators of crime, evidences, evidence's information

Z viktimologického hľadiska sa obeťou rozumie „osoba bezprostredne dotknutá trestným činom, v dôsledku ktorého jej bola spôsobená ujma na živote, zdraví, majetku, cti, slobode alebo iných právach“.³

Obeť trestného práva možno charakterizovať z pohľadu trestného práva ako aj z pohľadu kriminalistiky, ktorá obeť trestného činu, ako zdroju kriminalisticky relevantných a dôkazných informácií venuje stálu pozornosť.⁴

Zatiaľ čo v trestnom práve neexistuje legálna definícia obeť, nakoľko trestný poriadok používa výlučne pojem poškodeného, ako osoby, ktorej bolo trestným činom ublížené na zdraví, spôsobená majetková, morálna alebo iná škoda, alebo boli porušené či ohrozené jej iné zákonom chránené práva alebo slobody⁵, kriminalistická viktimológia⁶ vychádza zo základného predpokladu, že obeť predstavuje predovšetkým toho účastníka kriminalisticky relevantnej udalosti – trestného činu, ktorému vznikla v jeho dôsledku škoda, ktorá môže mať charakter ujmy na zdraví, na majetku, predpokladá sa aj ujma morálna, niekedy môže mať charakter ohrozenia alebo obmedzenia slobody, sprostredkovane môže byť spôsobená aj inej osobe, blízkej, príbuznej a pod.

¹ prof. JUDr. Ivan ŠIMOVČEK, CSc., Právnická fakulta Trnavské univerzity, Trnava, email: simovcek@stonline.sk

² prof. JUDr. Ing. Viktor PORADA, DrSc. dr. h. c.mult., Vysoká škola Karlovy Vary, email: viktorporada@vskv.cz

³ ZAPLETAL, J.; NOVOTNÝ, O. *Kriminologie*. Praha : Eurolex Bohemia 2001. s. 128.

⁴ Pozri napríklad MAREŠOVÁ, A.; MARTINKOVÁ, M. O významu poznávaní obětí trestné činnosti. *Kriminalistika* č. 1/2009, s. 42-46.

⁵ § 46 ods. 1 Trestného poriadku (Zák. č. 301/2005 Z.z. v znení noviel)

⁶ Kriminalistická viktimológia vychádza aj z poznatkov kriminologickej viktimológie, ako vedného odboru, ktorý je súčasťou kriminológie. Pozri napríklad: KUČHTA, J.; VÁLKOVÁ H. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C.H. Beck 2005.

Kriminalistický záujem o obeť ako fyzický a biologický objekt, ktorý je zdrojom kriminalisticky relevantných informácií a dôkazov v podobe zistených a zaistených kriminalistických stôp je doplnený záujmom o obeť ako osobnosť so špecifickými psychickými vlastnosťami a sociálnymi väzbami, ktoré sú významné napríklad pre tvorbu kriminalistických verzii o páchatelovi, verzii o možných ďalších obetiach a pod.

Kriminalistická relevancia obete vychádza z tých skutočností, že obeť:

- je nositeľom materiálnych a pamäťových stôp,
- je pôvodcom materiálnych aj pamäťových stop (zanecháva stopy daktyloskopické, trasologické, biologické a iné na páchatelovi, na nástrojoch a v materiálnom prostredí udalosti).

Z uvedeného je zrejmé, že kriminalistická viktimológia sa zaoberá predovšetkým obeťami násilných trestných činov, aj keď treba uviesť, že aj obeť ekonomických trestných činov, t.j. poškodení, či už fyzické alebo právnické osoby, sú významným zdrojom kriminalisticky relevantných informácií a dôkazov, ktoré poskytujú formou trestného oznámenia, resp. svojich výpovedí pri výsluchu.

Obeť patrí nepochybne medzi najvýznamnejšie zdroje kriminalisticky relevantných informácií a dôkazov o trestnom čine a jej páchatelovi. Kriminalistické informácie ako aj dôkazy sú zakódované v stopách, ktorý pôvodcom alebo nositeľom je obeť trestného činu.

Základom teórie kriminalistických stôp je teória odrazu, ktorá vychádza zo všeobecnej vlastnosti hmoty, vlastnosti odrazu. Špecifický poznávací proces, ktorým je kriminalistické objasňovanie trestných činov, je založený na skutočnosti, že obeť trestného činu je schopná reprodukovať svojimi špecifickými zvláštnosťami osobitosti iných objektov, systémov a na druhej strane je schopná reprodukovať sám seba. Vo vonkajšom vzájomnom pôsobení objektov to je možné chápať aj tak, že jeden z pôsobiacich objektov - obeť trestného činu odzrkadľuje špecifickým spôsobom svoju podstatu, svoje vlastnosti na druhom a naopak.

Kriminalistická stopa môžeme charakterizovať ako zmenu v materiálnom prostredí alebo v pamäti osôb, o ktorej je možné predpokladať, že príčinne, miestne, časovo súvisí so spáchaním trestného činu a ktorá je zistiteľná a zaistiteľná za pomoci súčasne dostupných a uznávaných kriminalistických metód a využiteľná ako zdroj kriminalisticky relevantných informácií a dôkazov o trestnom čine a jeho páchatelovi.

Stopu ako odraz vlastností pôsobiaceho objektu nie je možné stotožňovať s jej hmotným nositeľom – obeťou trestného činu. Jej informačný obsah je na hmotnom nositeľovi uložený napríklad v podobe zmien tvaru povrchu, zmien biologických vlastností, zmien vo vedomí ľudí a pod. Kriminalisticky relevantné informácie sú zakódované spôsobom, ktorý si vyžaduje vysoko profesionálnu, znaleckú interpretáciu u materiálnych stop a vybavenie a reprodukciu vo vedomí uložených stop pamäťových samotným subjektom pôvodného vnímania.

Obeť trestného činu je nositeľom ako materiálnych tak aj pamäťových (ideálnych) stôp. Kriminalistika vo vzťahu k obeť trestného činu sa zaoberá problematikou podstaty, vzniku a podmienok uchovania, zisťovania, zaisťovania, interpretácie informačného obsahu a možností využívania stôp materiálnych nachádzajúcich sa na obeť a vo vzťahu k stopám pamäťovým sa zaoberá problematikou dokumentovania, spôsobmi preverovania ich informačného obsahu a poskytnutia pomoci obeť pri ich vybavení a reprodukcii, ako aj spôsobmi ich využitia v procese objasňovania trestných činov. Otázky skúmania podstaty, vzniku pamäťových stôp, podmienok vnímania, uchovania týchto stôp a pod. ponecháva príslušným vedeckým disciplinám, súčasťou predmetu ktorých je skúmanie danej problematiky (psychológia, psychiatria). Poznatky týchto vied kriminalistika využíva, aplikuje a rozvíja vo forme odporúčaní pre kriminalistickú prax.

Informačný obsah stopy nemusí vykazovať vo všetkých prípadoch dôkaznú relevanciu, niektoré druhy stôp už zo svojej podstaty využité v procese dokazovania

neumožňujú (napríklad niektoré pachové stopy, neprocesným spôsobom získané porovnávacie materiály, svedectvá a pod). To ale neznamená, že nevykazujú relevanciu kriminalistickú, teda významnú napríklad pre vylúčenie vytypovaných osôb z okruhu podozrivých, pre vytýčenie nových verzií o trestnom čine, pre vnútorné presvedčenie subjektu objasňovania, že objasňovanie trestného činu postupuje správnym smerom, pre zabezpečenie ďalších možných zdrojov dôkaznej informácie apod.

Kvalita ideálnych stôp vo vedomí obetí je ovplyvňovaná individuálnymi vlastnosťami a schopnosťami obeti ako subjektu vnímania, ktorý ich ukladá do pamäti, triedi, robí ich selekciu a zároveň prepracováva. Obet' je jediný subjekt schopný interpretovať a reprodukovať ich informačný obsah. To ale nič nemení na skutočnosti, že kriminalistika (najmä s využitím poznatkov psychológie) vypracováva metódy ako prispieť k oživeniu, vybaveniu, kvalitatívne dokonalejšej a všeobecne zrozumiteľnej reprodukcii informácií uložených v podobe pamäťových stôp vo vedomí človeka. Uvedenou problematikou sa zaoberá kriminalistika v časti venovanej kriminalisticko - taktickým metódam.

Materiálne stopy na obeti a vyvolané obeťou obsahujú kriminalisticky významnú informáciu v určitej, viac alebo menej zakódovanej, zašifrovanej podobe a vyžadujú si interpretáciu svojho informačného obsahu odborníkom alebo znalcom. Na rozdiel od stôp pamäťových môže ich dekódovanie vykonať akýkoľvek odborník alebo znalec, ktorý disponuje zodpovedajúcimi znalosťami, je schopný aplikovať adekvátne, vedecky podložené a všeobecne uznávané metódy (a im zodpovedajúce postupy, prostriedky, operácie). Tieto poznatky a metódy skúma, vypracováva a zdokonaľuje kriminalistika v forme kriminalisticko - technických metód. Je nesporné, že pri tom využíva poznatky súvisiacich vedeckých odborov, najmä prírodných a technických vied.

Obet' trestného činu je zdrojom kriminalisticky relevantných informácií ale aj dôkazov. Kriminalisticky relevantné informácie determinujú riešenie kriminalistických situácií, vznikajúcich v procese objasňovania trestných činov. Preto je potrebné stanoviť relevantnosť všetkých dostupných informácií v konkrétnej situácii a určiť, ktoré informácie sú dôkazmi.

Kriminalisticky relevantné informácie možno klasifikovať ako:

- informácie vzťahujúce sa len k samotnej udalosti či incidentu,
- informácie umožňujúce určiť druh a znaky trestného činu,
- informácie vzťahujúce sa k osobe páchatel'a trestného činu,
- informácie o príčinách a podmienkach spáchania trestného činu.

Kriminalisticky relevantné sú najmä skupinové a individuálne vlastnosti páchatel'a, ktoré sa odrazili v materiálnych a pamäťových stopách, ktorých nositeľom je obet' trestného činu. Podľa okolností to môže predstavovať:

- oblasť prejavov morfológických znakov (odtlačky prstov a častí tela, odtlačky nôh a obuvi, časť vonkajších znakov), ktoré sú spravidla predmetom opisu,
- oblasť prejavu pohybových aktivít (biomechanické aspekty ľudskej lokomócie a špecifických činností), ktoré sa prejavujú v materiálnych stopách,
- oblasť prejavov ľudskej komunikácie (akustickej a grafickej, verbálnej a neverbálnej), vrátane obsahu a významu posunkovej reči, gestikulácie a mimiky a pod.,

- oblasť prejavov biologických vlastností a znakov (zloženie a druhová charakteristika telových sekrétov, extrémov a tkanív, trichologického materiálu, genetický kód a jeho prejavy pri analýze DNA, špecifický pach tela a pod.),
- oblasť prejavov a prítomnosti a pohybových aktivít páchatel'a zachovaných v podobe pamäťových stôp (vrátane poznatkov o jeho sociálnych kontaktoch a vzťahoch, demografických údajoch) a informácií, z ktorých je možné uvedené vlastnosti a znaky odvodiť, oblasť prejavov pomôcok používaných páchatel'om (doplnkov, nástrojov, zbraní, dopravných prostriedkov, odevu, obuvi, predmetov, ktoré niesol, odcudzil, odložil a pod.).

Obet' trestného činu je väčšinou aj jeho oznamovateľom. Obet' sa takto stáva základným zdrojom relevantných informácií pre začatie trestného stíhania a v prípadoch pokusu o vraždu, lúpeži, znásilnení ako aj majetkovej kriminality je v 10 až 40 % obet' jediným zdrojom dôkazných informácií.⁷

Trestné oznámenie ako typický podnet obsahuje okrem kriminalisticky relevantných informácií aj dôkazné informácie, medzi ktoré možno zaradiť informácie o znakoch skutkovej podstaty trestného činu, ako sú informácie o vzniknutom následku, škode (oznámenie o krádeži veci, odcudzení vozidla, telesnej ujme a pod.), informácie o následku a konaní, ktoré ho zapríčinilo, pričom nie je známy subjekt, ktorý ho zavinil (oznámenie na neznámeho páchatel'a trestného činu a pod.), informácie o okolnostiach, ktoré viedli, či uľahčili vznik kriminalisticky relevantnej udalosti a informácie umožňujúce bezprostredné určenie rozsahu spôsobenej škody.

Ku kriminalisticky relevantným informáciám obsiahnutým v trestnom oznámení obeti patria najmä:

informácie o mieste a čase vzniku kriminalisticky relevantnej udalosti,
 informácie o spôsobe spáchania resp. mechanizmu priebehu kriminalisticky relevantnej udalosti (zakódované informácie v stopách pôsobenia nástrojov použitých páchatel'om, v stopách príchodu, pobytu a odchodu z miesta činu, stopách použitých dopravných prostriedkoch a pod.),
 informácie o spôsobe utajovania kriminalisticky relevantnej udalosti,
 informácie týkajúce sa osoby zodpovednej za vznik kriminalisticky relevantnej udalosti (somatické a psychické vlastnosti páchatel'a, jeho kriminálne skúsenosti, duševné poruchy, používanie návykových látok).

V odbornej literatúre sa vyskytli názory, že treba dôsledne rozlišovať medzi kriminalistickou stopou a dôkazom. Tak napríklad B. Planka zastáva názor, že dôkazy, že sa niečo stalo, sú zaisťované najmä na mieste činu pri jeho obhliadke. Či však boli pri obhliadke zaistené dôkazy využiteľné v procese dokazovania trestného činu sa preukáže až pri ich odbornom posúdení, ktoré vykoná znalec. Odborné posúdenie znalcom nespočíva v hodnotení dôkazov (čo Trestný poriadok nepripúšťa), ale hodnotením kriminalistických (kriminalisticko-technických) stop, ktoré dôkaz obsahuje. V niektorých prípadoch znalec (kriminalistický expert tiež identifikuje samotné dôkazy (napríklad zbrane a streľivo – určuje ich pôvod, charakter, kaliber apod.)⁸

Na uvedené názory reagoval aj J. Straus, ktorý, ktorý pripomenul, že pojem dôkaz sa objavil už v učebnici kriminalistiky z roku z roku 1959⁹, kde je uvedené, že, obsahom kriminalistiky je vyhl'adávanie, zaisťovanie, trvalé uchovanie a skúmanie súdnych dôkazov.

⁷ MAREŠOVÁ, A.; MARTINKOVÁ, M. O významu poznávaní obetí trestné činnosti. *Kriminalistika č. 1/2009*, s. 45.

⁸ PLANKA, B. Stopa a kriminalistická stopa versus dôkaz a kriminalistický dôkaz. *Kriminalistika č. 4/2006*, s. 272.

⁹ NĚMEC, B. a kol. *Učebnice kriminalistiky. První díl*. Praha : MV HSVB, 1959, s. 21.

Ďalej sa domnieva, že nemožno súhlasiť s tvrdením, že dôkazy sa zaistujú na mieste činu a stopy hodnotí kriminalistický expert a takéto vymedzenie považuje za nedostačujúce. Nazdáva sa, že treba presne precizovať pojem kriminalistický dôkaz, nakoľko nepostačuje jeho vymedzenie v tom zmysle, že dôkaz zaistuje spravidla člen výjazdovej skupiny a stopu skúma a hodnotí kriminalistický expert.¹⁰

V tejto súvislosti nepovažujeme pojem kriminalistický dôkaz za najvhodnejší termín. Nazdávam sa, že dôkaz je definovaný v trestnom práve, resp. v dôkaznom práve a v kriminalistike sa javí vhodnejšie používať pojmy kriminalisticky relevantná informácia, kriminalistická stopa a nie dôkazy. Prikláňame sa k väčšinovým názorom, že kriminalisticky relevantné informácie zakódované v kriminalistických stopách, ktoré súvisia s trestným činom, sú dôkazy a miera súvislosti dôkazov s trestným činom, ku ktorému sa vzťahujú, závislá na kvantitatívnom a kvalitatívnom obsahu týchto informácií, je dôkaznou informáciou.¹¹

Na záver by som sa chcel zmieniť o význame obeti ako aktívneho účastníka trestného konania. Úloha obeti ako svedka je nezastupiteľná. Ochota obeti trestného činu pôsobiť v roli svedka v trestnom konaní je často ovplyvnená zastrášaním zo strany páchatel'ov, depresiou z prežitého útoku páchatel'a, neustálym opakovaním svedeckých výpovedí, nevhodnou medializáciou prípadu a pod.¹² Treba v tejto súvislosti konštatovať, že Slovensko nemá doposiaľ efektívny program pomoci obeti trestných činov pri jej roli svedka trestného činu. V zahraničí existujú viaceré vypracované postupy a prijaté efektívne pravidlá, ako zaobchádzať s obeťou v snahe jej pomôcť zvládnuť túto rolu svedka.¹³ Ich využitie má nepochybne za následok efektívnejšie využívanie obetí ako zdrojov dôkazov pri usvedčovaní páchatel'ov trestných činov v trestnom konaní.

Literatúra:

MAREŠOVÁ, A.; MARTINKOVÁ, M. O významu poznávaní obetí trestné činnosti. *Kriminalistika* č. 1/2009.

KUCHTA, J., VÁLKOVÁ H. *Základy kriminológie a trestní politiky*. Praha : C. H. Beck 2005.

MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha : C. H. Beck, 2004.

NĚMEC, B. a kol. *Učebnice kriminalistiky*. První díl. Praha : MV HSVB, 1959, s. 21.

PLANKA, B. Stopa a kriminalistická stopa versus důkaz a kriminalistický důkaz. *Kriminalistika*, 4/2006.

PORADA, V. a kol. *Kriminalistika*. Bratislava : Iura Edition, 2007.

¹⁰ STRAUS, J. Poznámka k pojmu „kriminalistická stopa“ a „kriminalistický důkaz“. *Kriminalistika* č. 3/2007.

¹¹ BIELKIN, R. S. ; VINBERG, A. I. Kriminalistika i dokazyvanije. Moskva, *Juridičeskaja literatura* 1969, s.173.

¹² MAREŠOVÁ, A.; MARTINKOVÁ, M. O významu poznávaní obetí trestné činnosti. *Kriminalistika* č. 1/2009, s. 46.

¹³ Reference Guide of Protecting the Rights of Child Victims of Trafficking in Europe. UNICEF. In : http://www.unicef.org/ceecis/UNICEF_Child_Trafficking108-113.pdf.

http://www.knox.army.mil/sja/documents/Adlaw/Victim_Witness_Assistance_Program.pdf

http://www.popcenter.org/problems/witness_intimidation/PDFs/Gaines_2003.pdf

STRAUS, J. a kol. *Úvod do kriminalistiky*. 2., rozš. vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006.

STRAUS, J. Poznámka k pojmu „kriminalistická stopa“ a „kriminalistický důkaz“. *Kriminalistika* č. 3/2007.

STRÉMY, T. *Kriminologická charakteristika majetkovej a ekonomickej kriminality*, dizertačná práca, Trnava, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2009.

ŠIMOVČEK, I. a kol. *Kriminalistika*. Bratislava, Iura Edition 2001.

ŠIMOVČEK, I. *Teória kriminalistiky*. Bratislava, Iura Edition 2001.

ZAPLETAL, J.; NOVOTNÝ, O. *Kriminologie*. Praha : Eurolex Bohemia 2001.

http://www.knox.army.mil/sja/documents/Adlaw/Victim_Witness_Assistance_Program.pdf

http://www.popcenter.org/problems/witness_intimidation/PDFs/Gaines_2003.pdf

Reference Guide of Protecting the Rights of Child Victims of Trafficking in Europe. UNICEF. In: http://www.unicef.org/ceecis/UNICEF_Child_Trafficking108-113.pdf

Recenzenti:

prof. PhDr. Květoň Holcr, DrSc, Paneúropska vysoká škola Bratislava, email: kveton.holcr@uninova.sk
doc. JUDr. Jan Chmelík, Ph.D. Vysoká škola Karlovy Vary, email: diserta@seznam.cz

Legislatívne opatrenia EÚ zamerané voči praniu špinavých peňazí

Libor Klimek¹

Legislative Anti-Money Laundering Measures of the EU

Anotácia:

Boj proti praniu špinavých peňazí je jednou oblastí, ktorá v je súčasnosti umiestnená na vrchole záujmu EÚ vo sfére trestného práva. Opatrenia zamerané voči praniu špinavých peňazí prijaté na vnútroštátnej úrovni bez medzinárodnej koordinácie a spolupráce by mali obmedzený účinok. Členské štáty EÚ sú si vedomé skutočnosti, že proti praniu špinavých peňazí je nevyhnutné bojovať prostriedkami v rámci medzinárodnej spolupráce. Príspevok sa zaoberá opatreniami voči praniu špinavých peňazí prijatými legislatívou Európskych spoločenstiev a neskôr Európskej únie.

KLúčové slová: *pranie špinavých peňazí, smernica o praní špinavých peňazí, zasadnutie Európskej rady v Tampere, smernica o predchádzaní využívania finančného systému na účely prania špinavých peňazí a financovania terorizmu.*

Abstract:

The fight against money laundering is the area which is currently located on the top of the EU's interest in the field of Criminal Law. Legislative anti-money laundering measures adopted at the national level without international co-ordination and co-operation would be limited. EU Member States are aware of the fact that it is necessary to fight against money laundering by means within international co-operation. The paper deals with Legislative anti-money laundering measures adopted by the legislation of the European Communities and later by the European Union.

Key words: *Money Laundering, Money Laundering Directive, Tampere European Council meeting, Directive on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing.*

1. Úvod

So slovným spojením **pranie špinavých peňazí**, v terminológii trestného práva **legalizácia príjmu z trestnej činnosti**, sa môžeme stretnúť už v 20-tych rokoch minulého storočia. Podľa dostupných prameňov bol tento výraz v Spojených štátoch amerických používaný policajtmi s poukázaním na vlastníctvo a používanie samoobslužných pracovní mafianskymi zoskupeniami. Tie preukazovali aktívny záujem o získanie samoobslužných pracovní, pretože im dávali možnosť získania legitímneho vzhľadu peňazí pochádzajúcich z trestnej činnosti.² Je prirodzené, že obdobné praktiky sa udomácnili aj na pôde starého kontinentu. Snaha v rámci Európskych spoločenstiev (ďalej len „ES“) zamedziť pranie špinavých peňazí, teda zakryť nezákonný pôvod výťažkov z trestnej činnosti a bojovať proti nemu, sa prejavila aj na európskom území, nakoľko členské štáty ES si uvedomili, že pranie

¹ JUDr. Libor KLIMEK, Fakulta práva Paneurópskej vysokej školy, Bratislava; e-mail: libor.klimek@yahoo.com

² STESENS, G. *Money Laundering : A New International Law Enforcement Model*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000, s. 82.

špinavých peňazí má evidentný vplyv na zvyšovanie organizovaného zločinu vo všeobecnosti a obzvlášť na obchodovanie s drogami. V *Zmluve o fungovaní Európskej únie*³, po zmenách vykonaných *Lisabonskou zmluvou*⁴, bola upriamená pozornosť na oblasti obzvlášť závažnej trestnej činnosti s cezhraničným rozmerom. Jednou z týchto oblastí je práve pranie špinavých peňazí, čo implikuje, že sa tomuto fenoménu dostalo v rámci EÚ pozornosti na samom vrchole právnej sily – t.j. v primárnom práve EÚ.⁵

Pozornosť v tomto príspevku je upriamená na opatrenia zamerané voči praniu špinavých peňazí, a to v rámci legislatívnej činnosti ES a neskôr Európskej únie (ďalej len „EÚ“). Z teoretického hľadiska možno túto legislatívnu činnosť začleniť do procesu europeizácie trestného práva – presnejšie do europeizácie trestného práva hmotného. Kým procesné trestné právo členských štátov ES/EÚ bolo a je europeizované na účely vzájomnej spolupráce v trestných veciach medzi členskými štátmi, europeizácia hmotného trestného práva bola a je zameraná na prekonanie odlišností v skutkových podstatách trestných činov medzi jednotlivými členskými štátmi. V pozícii zdvojenej nádoby k tejto problematike možno hovoriť aj o falšovaní eura alebo o falšovaní elektronických platobných nástrojov, no to už odkazujeme na relevantnú právnu doktrínu.⁶ Prirodzene, aktivity zamerané voči praniu špinavých peňazí boli predstavené aj mimo ES/EÚ, a to napríklad na pôde Rady Európy či Organizácie Spojených národov, no vzhľadom na skutočnosť, že príspevok sa zameriava výlučne na opatrenia EÚ, na účely bližšieho oboznámenia sa s relevantnými poznatkami taktiež odkazujeme na odbornú literatúru.⁷

2. Európska smernica o praní špinavých peňazí z roku 1991: prvý krok k zjednoteniu legislatívnej úpravy

Opatrenia prijaté výhradne na vnútroštátnej úrovni, bez zohľadnenia medzinárodnej koordinácie a spolupráce, by mali veľmi obmedzené účinky. To si uvedomovali členské štáty už na prelome 80-tych a 90-tych rokov minulého storočia. Boli uzrozumené, že proti praniu špinavých peňazí treba bojovať hlavne trestnými prostriedkami v rámci medzinárodnej spolupráce.

Prvým konkrétnym opatrením legislatívneho charakteru ES v oblasti prania špinavých peňazí bola **Smernica o prevencii používania finančného systému na účely prania špinavých peňazí**⁸ z roku 1991, známa aj ako **Európska smernica o praní špinavých peňazí**. Smernica vyvinula tlak na členské štáty, aby zakázali legalizáciu výťažkov z predaja drog, ďalej aby zaviazali svoj finančný sektor na účely identifikácie svojich klientov, aby viedli záznamy, zriaďovali postupy internej kontroly a oznamovali akékoľvek známky prania špinavých peňazí kompetentným orgánom. Členské štáty ES sa rozhodli prijať túto jednotnú legislatívnu úpravu na nadnárodnej úrovni, nakoľko pranie špinavých peňazí sa zvyčajne uskutočňuje v medzinárodnom kontexte tak, aby sa mohol lepšie zatajovať nezákonný pôvod peňažných prostriedkov. Pred samotným analyzovaním ustanovení smernice je vhodné si uvedomiť tri skutočnosti. Za prvé, obsah smernice bol silne ovplyvnený protiopatreniami

³ Úradný vestník EÚ, C 83/47, 30. 3. 2010.

⁴ Lisabonská zmluva, ktorou sa mení Zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva. Úradný vestník EÚ, C 306/1, 17. 12. 2007. Bola podpísaná v portugalskom Lisabone dňa 13. decembra 2007 a po úspešnej ratifikácii vo všetkých členských štátoch EÚ vstúpila do platnosti dňa 1. decembra 2009.

⁵ Úplný výpočet oblastí pozri čl. 83 ods. 1 druhá veta Zmluvy o fungovaní Európskej únie.

⁶ POLÁK, P. *Trestnoprávna ochrana meny a jej európske aspekty*. In: *Zborník vystúpení z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trnavské právne dni“ konanej 14.-16. septembra 2010*. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2010.

⁷ SAVONA, E. U. *European Money Trails*. Amsterdam : Hardwood Academics Publishers, 1999.

⁸ Smernica Rady 91/308/EHS zo dňa z 10. júna 1991 o prevencii používania finančného systému na účely prania špinavých peňazí. Úradný vestník ES, L 166/77, 28. 6. 1991.

vypracovanými v rámci *Finančnej akčnej skupiny*⁹, ktoré dostali pomenovanie *Štyridsať odporúčaniami*.¹⁰ Za druhé, zámerom smernice nebolo vytvoriť systém ‘úplnej uniformity’ vo vzťahu k ozdraveniu sledovanej problematiky na národnej úrovni, nakoľko smernice vo všeobecnosti ako právny akt prenechávajú voľné uváženie členským štátom, pokiaľ ide o spôsob, ako dosiahnuť úmysel v nich vytýčený. A za tretie, smernica umožňuje, aby každý členský štát mohol prijať alebo zachovať v platnosti prísnejšie opatrenia v oblasti, na ktorú sa smernica vzťahuje.¹¹

V zmysle smernice **pod pojmom ‘pranie špinavých peňazí’ boli taxatívne ustanovené nasledujúce úmyselné konania:**

- konverzia alebo prevod majetku s vedomím, že tento majetok pochádza z trestnej činnosti alebo z účasti na takejto činnosti, s cieľom zatajovania alebo krytia nezákonného pôvodu majetku alebo s cieľom pomoci akejkoľvek osobe, ktorá sa zúčastňuje páchania takejto činnosti, aby sa vyhla právnym dôsledkom svojho konania,
- zatajovanie alebo zakrývanie skutočnej povahy, zdroja, umiestnenia, nakladania, pohybu a práv vo vzťahu k vlastníctvu majetku s vedomím, že tento majetok pochádza z trestnej činnosti alebo z účasti na takejto činnosti,
- získavanie, držba alebo používanie majetku s vedomím, že v čase jeho nadobudnutia tento majetok pochádzal z trestnej činnosti alebo z účasti na takejto činnosti,
- účasť a podielníctvo na páchaní a pokus o spáchanie akéhokoľvek činu uvedeného v predchádzajúcich odsekoch, napomáhanie, podnecovanie a návod k takému činu, ako aj ich umožňovanie a uľahčovanie.

Smernica upresnila, že skutok je považovaný za pranie špinavých peňazí i vtedy, keď k činnostiam, na základe ktorých vznikol majetok na účely prania, došlo na území iného členského štátu alebo na území tretej krajiny – t.j. na území nečlenských štátov ES.

Diskusie ohľadne právneho základu smernice boli vynikajúcim príkladom transformácií, ktoré sa konali v oblasti presadzovania práva. Vzhľadom k tomu, že územný rozsah vnútroštátneho trestného práva je obmedzený, vplyv štátneho zákonodarcu je taktiež obmedzený. **Účinná reakcia na medzinárodný zločinecký fenomén ako je pranie špinavých peňazí vyžadoval, aby právne predpisy týkajúce sa vymáhania práva boli, aspoň sčasti, prevzaté na vyššej úrovni.** Tradičný prístup bol založený na rokovaniach o bilaterálnych a multilaterálnych zmluvách. Takýto spôsob je však ťažkopádny, často zahŕňa zdĺhavé rokovania a namáhavé ratifikačné postupy. Jeho účinnosť je pochybná najmä s ohľadom na skutočnosť, že skutočná realizácia toho, čo štáty dohodnú na medzinárodnej úrovni stále závisí na ochote týchto štátov, aby to aj ratifikovali, a tým prejavili skutočne svoju vôľu nie len podpisom. Niet divu teda, že presadzovanie medzinárodného práva je stále viac založené na iných typoch medzinárodných nástrojov, ako nezáväzná odporúčanie (napr. Štyridsať odporúčaní Finančnej akčnej skupiny) alebo nadnárodné záväzne nástroje ako Európska smernica o praní špinavých peňazí.¹²

⁹ *Finančná akčná skupina* (známa aj pod skratkou ‘FATF’ – od anglického názvu *Financial Action Task Force*, alebo aj ako ‘GAFI’ od francúzskeho názvu *Groupe d’Action financière*) je medzinárodná organizácia vedúca globálne úsilie v oblasti prania špinavých peňazí. Bola založená v roku 1989 v Paríži.

¹⁰ Štyridsať odporúčaní Finančnej akčnej skupiny poskytujú kompletnú sadu protopatrení proti praniu špinavých peňazí. Boli uznané, potvrdené a prijaté mnohými medzinárodnými organizáciami.

¹¹ GILMORE, W. C. *Dirty money : The evolution of international measures to counter money laundering and the financing of terrorism*. Council of Europe, 2004, s. 195.

¹² STESENS, G. *Money Laundering : A New International Law Enforcement Model*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000, s. 27.

3. Kroky po založení EÚ

Tretí pilier EÚ – pôvodne pomenovaný Spravodlivosť a vnútorné veci¹³ – predstavený v roku 1993, kedy bola Zmluvou o Európskej únii¹⁴ oficiálne založená EÚ, viedol k vývoju hlbšej spolupráce v trestných veciach. Nevytvoril síce nové nadnárodné právo, ale jeho existencia objasnila, že justičná spolupráca v trestných veciach je záležitosťou spoločného záujmu všetkých členských štátov EÚ.¹⁵ Táto spolupráca bola formálne založená Hlavou VI Zmluvy o Európskej únii pomenovanej *Ustanovenia o spolupráci v oblasti spravodlivosti a vnútorných záležitostí*. Na základe pôvodného znenia Zmluvy o Európskej únii, justičná spolupráca v trestných veciach bola zmienená ako jedna z oblastí, kde bola zriadená úzka spolupráca medzi členskými štátmi EÚ.¹⁶ Zmluva o EÚ umiestnila ‘medzinárodný zločin’ priamo do agendy EÚ a vydláždila cestu pre legislatívne nástroje v tejto oblasti.¹⁷ Otvoril sa dialóg a diskusie týkajúce sa otázok ako napríklad boj proti organizovanému zločinu či ochrana finančných záujmov ES, samozrejme nechýbala ani oblasť boja proti praniu špinavých peňazí.

3.1 Zasadnutie Európskej rady v Tampere: vykorenenie prania špinavých peňazí

Na zasadnutí Európskej rady v Tampere (Fínsko) v dňoch 15. a 16. októbra 1999 bol predstavený prvý viacročný politický rámec v III. pilieri EÚ, zameraný na päťročné obdobie rokov 1999-2004. Európska rada poslala na tomto zasadnutí silný politický odkaz a potvrdila význam EÚ ako priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti, čo sa odrazilo aj v záveroch zasadnutia.¹⁸ Odsúhlasila rad politických smerov a priorít, ktoré by urýchlili vytvorenie tohto priestoru a predložila k tomu tiež časový harmonogram. Európskou radou bolo poukázané v bodoch 51-53 záverov zasadnutia nasledovné:

51. *Pranie špinavých peňazí je v samom srdci organizovanej trestnej činnosti. Malo by sa vykoreniť všade, kde sa objaví. Európska rada je rozhodnutá zabezpečiť prijatie konkrétnych opatrení na vypátranie, zmrazenie, zaistenie a konfiškáciu príjmov z trestnej činnosti.*
52. *Členské štáty sú vyzvané, aby v plnej miere implementovali ustanovenia smernice o praní špinavých peňazí, Štrasburský dohovor z roku 1990¹⁹ a odporúčania Finančnej akčnej skupiny vo všetkých svojich príslušných územiach.*
53. *Európska rada vyzýva Radu a Európsky parlament, aby prijali čo najskôr návrh revidovanej smernice o praní špinavých peňazí [...].*

¹³ Prvá revízia Zmluvy o Európskej únii vykonaná *Amsterdamskou zmluvou*, účinná od roku 1999, priniesla novú dimenziu spolupráce v rámci III. piliera EÚ. Samotný názov Spravodlivosť a vnútorné veci bol zmenený na Policajná a justičná spolupráca v trestných veciach. Vývoj politik EÚ v oblasti III. piliera bol transformovaný do základných cieľov Zmluvy o Európskej únii. Nový integračný cieľ – priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti, bol posilnený zavedením nových politických cieľov, komunitarizácie vybraných otázok pôvodného III. piliera, novými a vhodnými právnymi nástrojmi, vylepšenou justičnou kontrolou a pod. Trojpilierová štruktúra EÚ bola prekonaná po šestnástich rokoch v roku 2009 zmenami prevedenými *Lisabonskou zmluvou*.

¹⁴ Pôvodný text zmluvy – Úradný vestník ES, C 191/1, 29. 7. 1992. Táto zmluva je známa aj ako *Maastrichtská zmluva*. Analýzu pozri napr. DUFF, A. – PINDER, J. et PRYCE, R. (eds.): *Maastricht and Beyond : Building the European Union*. London – New York : Routledge, 1994.

¹⁵ HUSABØ, E. J. et STRANDBAKKEN, A. *Harmonization of Criminal Law in Europe*. Antwerpen – Oxford : Intersentia, 2005, s. 6.

¹⁶ Čl. K.1 ods. 7 pôvodného znenia Zmluvy o Európskej únii.

¹⁷ MITSILEGAS, V. *From National to Global, from Empirical to legal: The Ambivalent Concept of Transnational Organized Crime*. In: BEARE, M. E. (ed.): *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering and Corruption*. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 2003, s. 70.

¹⁸ Presidency Conclusions, Tampere European Council 15-16 October 1999, European Council. In: VERMEULEN, G. *Essential texts on International and European Criminal Law*. 4th edition. Antwerpen : Maklu Publishers, 2005, s. 327-341.

¹⁹ Dohovor o praní špinavých peňazí, vyhľadávání, zhabaní a konfiškácii ziskov z trestnej činnosti, prijatý Radou Európy v roku 1990.

Z takto uvedených záverov Európskej rady nie je možné nepostrehnúť, že jej závery sú formulované do podoby cieľov, ktoré sa vytýčili pre najbližšie obdobie. EÚ si uvedomovala potrebu precizovania právnej úpravy boja proti praniu špinavých peňazí, k čomu sa postavila otvorene. Výsledky zasadnutia viedli k zlepšeniu v tvorbe politík v oblasti vtedajšieho **III. piliera EÚ** k tuctom nových prijatých legislatívnych aktov a k značným počtom legislatívnych podnetov či návrhov. Neexistuje žiadny iný príklad v histórii integračného procesu ES/EÚ v oblasti založenej na medzivládnej spolupráci, ktorá kedy urobila takú rýchlu cestu na vrchol politického a legislatívneho programu EÚ.²⁰ Pre objektivitu je vhodné poznamenať, že závery zo zasadnutia v Tampere boli často predmetom problémov spojených s neuspokojivým implementačným procesom a s nesplnením pôvodne dohodnutých lehôt.²¹

3.2 Uvedomenie si nedostatkov Európskej smernice o praní špinavých peňazí

Aj keď síce Smernica o praní špinavých peňazí z roku 1991 znamenala značný krok, časom sa ukázalo, že členské štáty potrebujú lepšiu koncepciu boja proti praniu špinavých peňazí. Počas diskusií týkajúcich sa smernice bolo známe, že **pranie špinavých peňazí nie je vykonávané iba prostredníctvom finančného systému, ale aj za použitia iného druhu nefinančných profesií a podnikov ako sú kasína, taktiež obchodníkmi s predmetmi vysokej hodnoty alebo právnickými profesiami vykonávajúci kvázi finančné činnosti**. Na jednej strane bolo jasné, že pranie špinavých peňazí pokračuje inými prostriedkami na vykonávanie trestnej činnosti, avšak na druhej strane boli zdôraznené ťažkosti spojené s vytvorením taxatívneho zoznamu takýchto povolání a kontroly dodržiavania ustanovení týkajúcich sa prania špinavých peňazí. Problém kontroly bol obzvlášť zdôraznený, pretože väčšina týchto profesií neboli regulované a neboli ani predmetom dohľadu.²² Európska komisia navrhla rozšírenie rozsahu trestných činov, na ktoré sa smernica z roku 1991 má vzťahovať – tým by sa pod ňu dostal celý rad zraniteľných nefinančných aktivít a profesií.²³ So zreteľom na závery zo zasadnutia v Tampere, táto myšlienka bola vykonaná novelizačnou smernicou.²⁴ Do pôvodného textu smernice boli zapracované extenzívne legislatívne zmeny týkajúce sa rozsahu trestných činov, ktorým sa pod ňu dostal celý rad zraniteľných nefinančných aktivít a profesií.

3.3 Jednotná akcia

Berúc do úvahy záväzok členských štátov dodržiavať princípy Dohovoru o praní špinavých peňazí, vyhľadávaní, zhabaní a konfiškácii ziskov z trestnej činnosti prijatým Radou Európy v roku 1990, ako aj berúc do úvahy požiadavky Smernice o praní špinavých peňazí z roku 1991 a Štyridsať odporúčaní Finančnej akčnej skupiny, bola prijatá **Jednotná akcia o praní špinavých peňazí, identifikácii, vyhľadávaní, zmrazení, zhabaní a**

²⁰ MONAR, J. *Enlarging the Area of Freedom, Security and Justice – Problems of Diversity and EU Instruments and Strategies*. In: DASHWOOD, A. et al. (eds.): *The Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, Vol. 3, 2000. Oxford – Portland : Hart Publishing, 2001, s. 301.

²¹ Porovnaj BALZACQ, T. et CARRERA, S. *The Hague Programme: The Long Road to Freedom, Security and Justice*. In: BALZACQ, T. et CARRERA, S. (eds.): *Security Versus Freedom? : A Challenge for Europe's Future*. Aldershot : Ashgate, 2006, s. 5.

²² First Commission's report on the implementation of the Money Laundering Directive to be submitted to the European Parliament and to the Council. COM(95) 54.

²³ Proposal for a Directive amending Council Directive 91/308/EEC of 10 June 1991 on prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering. COM(1999) 352.

²⁴ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2001/97/ES zo dňa 4. decembra 2001, ktorá mení Smernicu 91/308/EHS zo dňa 10. júna 1991 o prevencii používania finančného systému na účely prania špinavých peňazí. Úradný vestník ES, L 344/76, 28. 12. 2001.

konfiškácii prostriedkov a ziskov z trestnej činnosti.²⁵ Na základe tejto jednotnej akcie s cieľom zlepšiť účinnosť opatrení proti organizovanému zločinu členské štáty boli povinné zabezpečiť, aby neboli vznesené alebo ponechané žiadne výhrady v súvislosti s vybranými článkami Dohovoru Rady Európy o praní špinavých peňazí, vyhľadávaní, zhabaní a konfiškácii ziskov z trestnej činnosti. Nakoľko ide o dohovor Rady Európy, nie právny akt ES/EÚ, predstavenej jednotnej akcii venujeme len okrajovú pozornosť v podobe zmienky o jej existencii.

3.4 Rámcové rozhodnutie o praní špinavých peňazí

Európska rada požadovala aproximáciu trestného práva a procesov na účely boja proti praniu špinavých peňazí (najmä konfiškácie financií) a dodala, že rozsah trestných činností, ktoré tvoria primárnu skutkovú podstatu trestných činov, má byť jednotný. To determinovalo prijatie **Rámcového rozhodnutia o praní špinavých peňazí, identifikácii, vyhľadávaní, zmrazení, zaistení a konfiškácii prostriedkov a príjmov z trestnej činnosti.**²⁶ Členské štáty EÚ boli povinné prijať s cieľom zintenzívniť boj proti organizovanému zločinu potrebné kroky na to, aby neuplatňovali alebo nepodporovali výhrady vo vzťahu k vybraným ustanoveniam Dohovoru Rady Európy o praní, vyhľadávaní, zaistení a konfiškácii príjmov z trestnej činnosti. Nakoľko ide o dohovor Rady Európy, nie právny akt ES/EÚ, aj tomuto rámcovému rozhodnutiu venujeme len okrajovú pozornosť v podobe zmienky o jeho existencii.

4. Smernica o predchádzaní využívania finančného systému na účely prania špinavých peňazí a financovania terorizmu z roku 2005: predefinovanie prania špinavých peňazí

Hoci neexistoval žiaden špecifický odkaz na financovanie terorizmu, členské štáty súhlasili, že koncept závažných trestných činov by mal pokrývať všetky trestné činy súvisiace s financovaním terorizmu. V júni 2003 Finančná akčná skupina súhlasila s revíziou štyridsiaticich odporúčaní, aby sa do úvahy vzali získané skúsenosti a rozšírené opatrenia potrebné na účinnejší boj proti tomuto javu. Smernica z roku 1991 bola zrušená a jej ustanovenia boli v roku 2005 nahradené **Smernicou o predchádzaní využívania finančného systému na účely prania špinavých peňazí a financovania terorizmu.**²⁷

Členské štáty boli prostredníctvom novej smernice povinné zabezpečiť, aby pranie špinavých peňazí a financovanie terorizmu boli zakázané. V zmysle novej právnej úpravy **za pranie špinavých peňazí už je považované nasledujúce konanie, ak je spáchané úmyselne:**

– konverzia alebo prevod majetku, s vedomím, že takýto majetok pochádza z trestnej činnosti alebo z účasti na takejto činnosti, s cieľom utajenia alebo zakrytia nezákonného pôvodu majetku, alebo napomáhania akejkoľvek osobe, ktorá je zapojená do spáchania takejto činnosti, aby sa vyhla právnym dôsledkom svojho konania,

²⁵ Rámcové rozhodnutie Rady 2001/500/SVV zo dňa 26. júna 2001 o praní špinavých peňazí, identifikácii, vyhľadávaní, zmrazení, zaistení a konfiškácii prostriedkov a príjmov z trestnej činnosti. Úradný vestník ES, L 182/1, 5. 7. 2000.

²⁶ Jednotná akcia 98/699/SVV zo dňa 3. decembra 1998 prijatá Radou na základe článku K.3 Zmluvy o Európskej únii o praní špinavých peňazí, identifikácii, vyhľadávaní, zmrazení, zhabaní a konfiškácii prostriedkov a ziskov z trestnej činnosti. Úradný vestník ES, L 333/1, 9. 12. 1998.

²⁷ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2005/60/ES zo dňa 26. októbra 2005 o predchádzaní využívania finančného systému na účely prania špinavých peňazí a financovania terorizmu. Úradný vestník EÚ, L 39/15, 25. 11. 2005.

- utajenie alebo zakrytie pravej povahy, zdroja, miesta, rozmiestnenia, pohybu, práva na majetok alebo na jeho vlastníctvo, s vedomím, že takýto majetok pochádza z trestnej činnosti alebo z účasti na takejto činnosti,
- nadobudnutie, vlastníctvo alebo používanie majetku, s vedomím, že v čase nadobudnutia tento majetok pochádzal z trestnej činnosti alebo z účasti na takejto činnosti,
- účasť na akomkoľvek z konaní uvedených v predchádzajúcich bodoch, spojenie s nimi, pokus o ne a napomáhanie ich vykonávaniu, navádzanie na ne, ich zľahčovanie a poradenstvo s nimi súvisiace.

Smernica sa neobmedzuje len na tento taxatívny výpočet, ale upresňuje, že **za pranie špinavých peňazí sú považované aj prípady**, keď sa činnosti, ktoré vytvorili majetok určený na prepranie, vykonali na území iného členského štátu alebo na území tretej krajiny. Vedomosť, úmysel alebo účel, ktoré sa požadujú ako prvok konaní môžu byť odvodené z objektívnych skutkových okolností.

Bolo navrhnuté, aby sa všetky osoby obchodujúce s tovarom alebo poskytujúce služby a prijímajúce hotovostné platby nad istú hranicu dostali do **rozsahu smernice, ktorý sa vzťahuje na:**

1. úverové inštitúcie,
2. finančné inštitúcie,
3. nasledujúce právnické alebo fyzické osoby konajúce pri výkone svojich profesionálnych činností:
 - a) audítori, externí účtovníci a daňoví poradcovia,
 - b) notári a ostatné osoby vykonávajúce nezávislé právnické povolania, ak sa podieľajú, či už konaním v mene a v prospech svojho klienta v akejkoľvek finančnej transakcii alebo transakcii s nehnuteľnosťami, alebo poskytnutím pomoci pri plánovaní alebo vykonávaní transakcií pre svojich klientov, ktoré sa týkajú: nákupu a predaja nehnuteľností alebo podnikateľských subjektov, správy peňazí, cenných papierov alebo iných aktív klienta, otvárania alebo správy bankových účtov, sporiteľských účtov alebo účtov cenných papierov, organizovania príspevkov potrebných na vytvorenie, prevádzku alebo riadenie obchodných spoločností, vytvárania, prevádzky alebo riadenia správy majetku v prospech tretieho, obchodných spoločností alebo podobných štruktúr;
 - c) poskytovatelia služieb správy majetku v prospech tretieho alebo služieb pre obchodné spoločnosti, na ktorých sa ešte nevzťahujú písm. a) alebo b),
 - d) realitní agenti,
 - e) ostatné fyzické alebo právnické osoby obchodujúce s tovarom len vtedy, ak sa platby vykonávajú v hotovosti vo výške 15000 eur alebo viac, bez ohľadu na to, či sa daná transakcia vykonáva ako jediná operácia alebo v niekoľkých operáciách, ktoré sa zdajú byť prepojené,
 - f) kasína.

Nová legislatívna definícia prania špinavých peňazí bola navrhnutá špecificky tak, aby pokrývala financovanie terorizmu. Už samotný názov smernice naráža na používanie finančného systému na účely prania špinavých peňazí, vrátane financovania terorizmu.²⁸ Prípád prevedenia zákonného majetku na financovanie terorizmu je považovaný za časť definície prania špinavých peňazí. Všetky následné odkazy na pranie špinavých

²⁸ Návrh Smernice o prevencii používania finančného systému na účely prania špinavých peňazí, vrátane financovania terorizmu. KOM(2004) 448.

peňazi preto zahŕňa aj financovanie terorizmu, ktorým sa rozumie poskytovanie alebo zhromažďovanie finančných prostriedkov akýmkoľvek spôsobom, priamo alebo nepriamo, s úmyslom použiť ich, alebo s vedomím, že sa majú použiť, úplne alebo sčasti, na spáchanie ktoréhokoľvek z trestných činov v zmysle Rámcového rozhodnutia Rady o boji proti terorizmu.²⁹

Pre objektivitu je vhodné poznamenať, že v súvislosti s implementáciou tejto smernice bolo vedených nemálo konaní pred Súdny dvorom EÚ, nakoľko zo strany členských štátov nedošlo k prebratiu jej ustanovení do právnych poriadkov jednotlivých štátov v stanovenej lehote.³⁰

5. Záver

Opatrenia zamerané voči praniu špinavých peňazí, v terminológii trestného práva legalizácii príjmu z trestnej činnosti, prijaté výhradne na vnútroštátnej úrovni bez zohľadnenia medzinárodnej koordinácie a spolupráce by mali veľmi obmedzené účinky. To si uvedomovali členské štáty ES už na prelome 80-tych a 90-tych rokov minulého storočia. Boli uzročené, že proti praniu špinavých peňazí treba bojovať hlavne trestnými prostriedkami v rámci medzinárodnej spolupráce.

Prvým konkrétnym opatrením legislatívneho charakteru v tejto oblasti bola Európska smernica o praní špinavých peňazí, ktorá vyvinula tlak na členské štáty ES, aby zakázali legalizáciu výtŕžkov z predaja drog, ďalej aby zaviazali svoj finančný sektor na účely identifikácie svojich klientov, aby viedli záznamy, zriaďovali postupy internej kontroly a oznamovali akékoľvek známky prania špinavých peňazí kompetentným orgánom. Diskusie ohľadne jej právneho základu boli vynikajúcim príkladom transformácií, ktoré sa konali v oblasti presadzovania práva. Vzhľadom k tomu, že územný rozsah vnútroštátneho trestného práva je obmedzený, vplyv štátneho zákonodarcu je taktiež obmedzený. Účinná reakcia na medzinárodný zločinecký fenomén ako je pranie špinavých peňazí vyžadoval, aby právne predpisy týkajúce sa vymáhania práva boli, aspoň sčasti, prevzaté na vyššej úrovni.

Tretí pilier EÚ viedol k vývoju hlbšej spolupráce v trestných veciach. Nevytvoril síce nové nadnárodné právo, ale jeho existencia objasnila, že justičná spolupráca v trestných veciach je záležitosťou spoločného záujmu všetkých členských štátov EÚ. Otvoril sa dialóg a diskusie týkajúce sa oblasti boja proti praniu špinavých peňazí. Na zasadnutí v Tampere Európska rada poslala silný politický odkaz, keď poukázala na skutočnosť, že pranie špinavých peňazí je v samom srdci organizovanej trestnej činnosti a malo by sa vykoreniť všade, kde sa objaví.

EÚ si uvedomovala potrebu precizovania právnej úpravy boja proti praniu špinavých peňazí, k čomu sa postavila otvorene. Výsledky zasadnutia viedli k zlepšeniu v tvorbe politik v oblasti vtedajšieho III. piliera EÚ k tuctom nových prijatých legislatívnych aktov a k značným počtom legislatívnych podnetov či návrhov. Bolo známe, že pranie špinavých peňazí nie je vykonávané iba prostredníctvom finančného systému, ale aj za použitia iného druhu nefinančných profesií. Hoci neexistoval žiaden špecifický odkaz na financovanie terorizmu prostriedkami získanými praním špinavých peňazí, členské štáty súhlasili, že koncept závažných trestných činov by mal pokrývať všetky trestné činy súvisiace s financovaním terorizmu. Azda najdôležitejším nástrojom je Smernica o predchádzaní využívania finančného systému na účely prania špinavých peňazí a financovania terorizmu.

²⁹ Rámcové rozhodnutie Rady 2002/475/SVV zo dňa 13. júna 2002 o boji proti terorizmu. Úradný vestník ES, L 164/3, 22. 6. 2002.

³⁰ Pozri napr. Rozsudok Súdneho dvora vo veci C-6/09 zo dňa 6. októbra 2009 – *Komisia Európskych spoločností v. Belgické kráľovstvo*; Rozsudok Súdneho dvora vo veci C-549/08 zo dňa 1. októbra 2009 – *Komisia Európskych spoločností v. Írsko*; Rozsudok Súdneho dvora vo veci C-504/08 zo dňa 24. septembra 2009 – *Komisia Európskych spoločností v. Španielske kráľovstvo*.

Literatúra:

- [1] BALZACQ, T. et CARRERA, S. (eds.): *Security Versus Freedom? : A Challenge for Europe's Future*. Aldershot : Ashgate, 2006.
- [2] BEARE, M. E. (ed.) *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering and Corruption*. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 2003.
- [3] First Commission's report on the implementation of the Money Laundering Directive to be submitted to the European Parliament and to the Council. COM(95) 54.
- [4] GILMORE, W. C. *Dirty money : The evolution of international measures to counter money laundering and the financing of terrorism*. Council of Europe, 2004.
- [5] HUSABØ, E. J. et STRANDBAKKEN, A. *Harmonization of Criminal Law in Europe*. Antwerpen – Oxford : Intersentia, 2005.
- [6] IVOR, J. et al. *Trestné právo hmotné : Osobitná časť*. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava : Iura edition, 2010.
- [7] Jednotná akcia 98/699/SVV zo dňa 3. decembra 1998 prijatá Radou na základe článku K.3 Zmluvy o Európskej únii o praní špinavých peňazí, identifikácii, vyhľadávani, zmrazení, zhabaní a konfiškácii prostriedkov a ziskov z trestnej činnosti.
- [8] KLIMEK, L. *Europeizácia trestného práva : Rigorózna práca*. Fakulta práva Paneurópskej vysokej školy, 2011.
- [9] MONAR, J. *Enlarging the Area of Freedom, Security and Justice – Problems of Diversity and EU Instruments and Strategies*. In: DASHWOOD, A. et al. (eds.): *The Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, Vol. 3, 2000. Oxford – Portland : Hart Publishing, 2001.
- [10] Návrh Smernice o prevencii používania finančného systému na účely prania špinavých peňazí, vrátane financovania terorizmu. KOM(2004) 448.
- [11] POLÁK, P. *Trestnoprávna ochrana meny a jej európske aspekty*. In: *Zborník vystúpení z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trnavské právne dni“ konanej 14.-16. septembra 2010*. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2010.
- [12] *Presidency Conclusions, Tampere European Council 15-16 October 1999, European Council*. In: VERMEULEN, G.: *Essential texts on International and European Criminal Law*. 4th edition. Antwerpen : Maklu Publishers, 2005, s. 327-341.
- [13] Proposal for a Directive amending Council Directive 91/308/EEC of 10 June 1991 on prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering. COM(1999) 352.
- [14] Rámcové rozhodnutie Rady 2001/500/SVV zo dňa 26. júna 2001 o praní špinavých peňazí, identifikácii, vyhľadávani, zmrazení, zaistení a konfiškácii prostriedkov a príjmov z trestnej činnosti.
- [15] Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2005/60/ES zo dňa 26. októbra 2005 o predchádzaní využívania finančného systému na účely prania špinavých peňazí a financovania terorizmu.
- [16] Smernica Rady 91/308/EHS zo dňa z 10. júna 1991 o prevencii používania finančného systému na účely prania špinavých peňazí.
- [17] STESENS, G. *Money Laundering : A New International Law Enforcement Model*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000.

[18] Zmluva o Európskej únii.

[19] Zmluva o fungovaní Európskej únie.

Recenzenti:

JUDr. Václav Kučera, Policejní ředitelství středočeského kraje, email: kucera@mvcr.cz

JUDr. Vlastimil Pršal, Ph.D. Allianz pojišťovna, a. s. Praha, email: vlastimil.prsal@allianz.cz

Riadenie preventívnych aktivít

*Libor Gašpírik¹
Josef Reitšpís²
Lubomíra Pecková³*

Management of prevention activities

Anotácia:

Článok sa zaoberá riadením preventívnych aktivít v oblasti prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti. Poukazuje na miesto a úlohu riadiaceho a riadeného subjektu prevencie kriminality. Netradičným spôsobom implementuje algoritmus do procesu riadenia, popisuje kritické miesta v procese riadenia a overovanie správnosti riadiacej činnosti v preventívnej aktivite.

Kľúčové slová:

Prevencia kriminality, algoritmus riadenia, metóda stromu

Abstract:

The article reflects to management of preventive activities in the field of criminality prevention and other anti-social activities. It accentures place and roles of managed and managing subjects of criminality prevention. It unconventionally implements algorithm of management process, describes narrow places in these activities and their validation methodology.

Key words:

Criminality prevention, managment algorithm, decision-making tree

Úvod

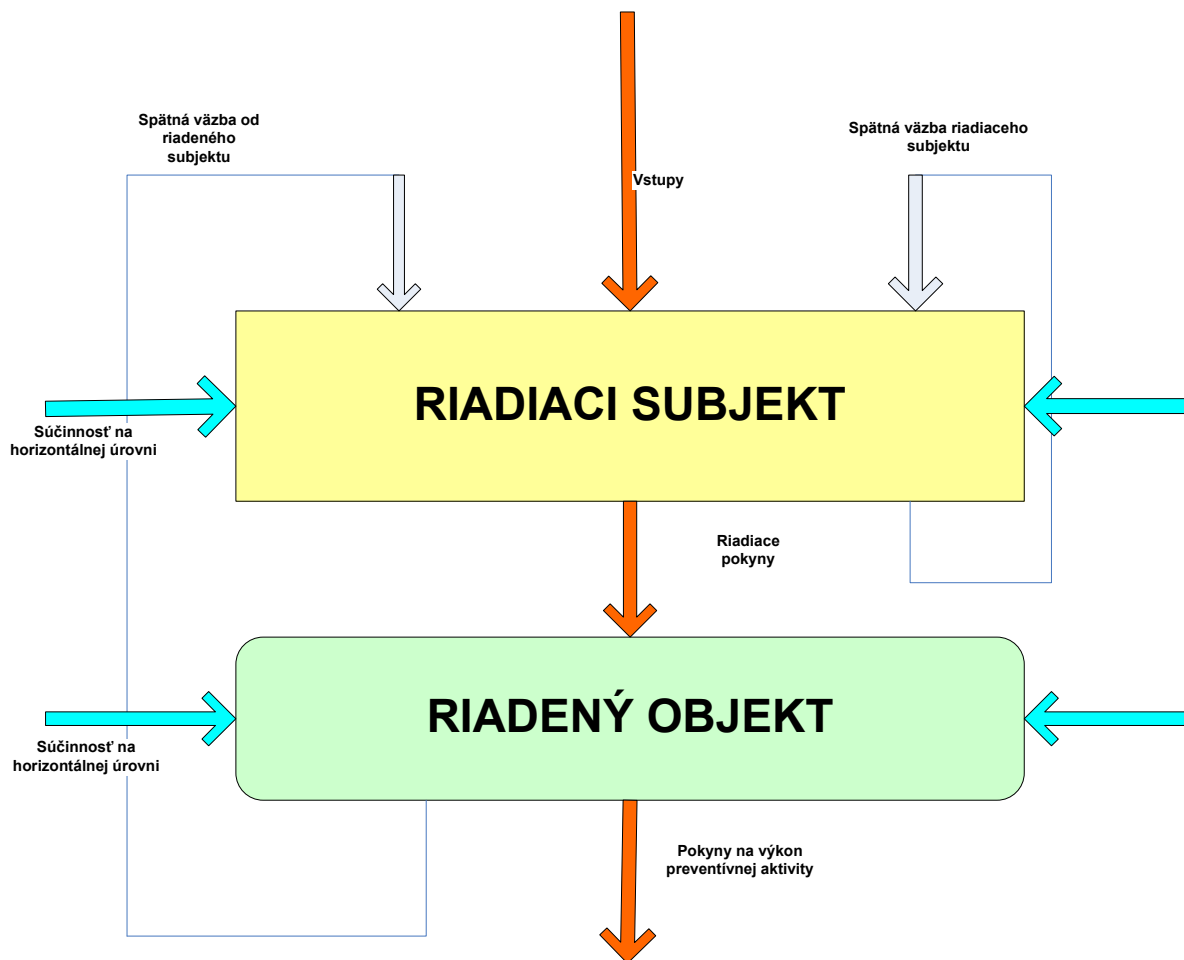
Preventívna aktivita sa realizuje v spoločnosti a to v sociálnej skupine, ktorá predstavuje určitý systém. Prvky takéhoto systému nie sú vždy jednoznačne definované a ešte zložitejšie je definovanie vzťahov medzi týmito prvkami. To znamená, že ani polarizácia vzťahu medzi riadiacim systémom a riadeným systémom nie je striktne definovaná ako napríklad v technických systémoch. Je relatívne poznamenaná cieľovým stavom skúmania, rozlišovacou úrovňou a pod. I keď sociálne systémy, ktoré pôsobia pri realizácii preventívnej aktivity sa budujú na základe viacstupňového hierarchického princípu, kde vyšší stupeň riadi nižší stupeň, zároveň je však spravidla riadený vyšším stupňom a nižší stupeň participuje na jeho riadení. Nie je jednoznačne definovaná organizačná štruktúra riadiaceho a riadeného systému. Preto delenie na riadiaci a riadený systém je relatívne. Vymedzenie riadiaceho a riadeného systému závisí od toho, čo v konkrétnom prípade pokladáme za objekt riadenia,

¹ doc. Ing. Libor GAŠPIERIK, CSc., Fakulta špeciálneho inžinierstva ŽU Žilina, e-mail: Libor.Gaspierik@fsi.uniza.sk

² prof. Ing. Josef REITŠPÍS, PhD., Fakulta špeciálneho inžinierstva ŽU Žilina, e-mail: Josef.Reitspis@fsi.uniza.sk

³ Ing. Lubomíra PECKOVÁ, PhD., Vuje, a.s, e-mail: peckova@vuje.sk

ktorú konkrétnu preventívnu aktivitu. Sú potom čiastkové situácie, kedy riadený a riadiaci systém si môžu dočasne vymeniť svoje postavenie v danom systéme. Neplatí to však pre celkové riadenie preventívnej aktivity, ale len pre splnenie čiastkovej úlohy (obr. č .1).

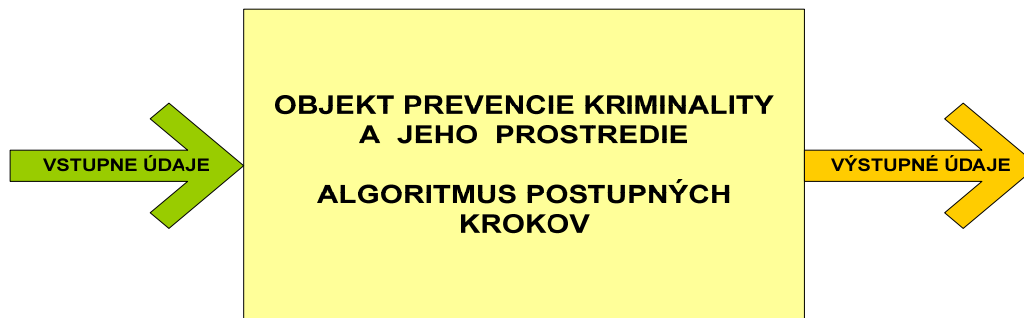
Obrázok 1 - Schéma riadenia preventívnej aktivity.

Hranica medzi riadiacim a riadeným systémom môže byť celkom nejasná aj preto, že jednotliví členovia riadiaceho alebo riadeného subjektu preventívnej aktivity môžu byť v pozícii riadiaceho respektíve riadeného systému v organizačnej štruktúre mimo preventívnej aktivity, napríklad starostom alebo iným orgánom samosprávy. Okrem toho ani jeden člen preventívnej aktivity nevystupuje ako pasívny člen. Výkonní členovia preventívnej aktivity vystupujú cieľavedome a disponujú svojimi znalosťami a zručnosťami, ktoré využívajú v preventívnej aktivite. Riadiace pôsobenie výkonného preventívneho pracovníka smeruje na neho samotného (samoriadenie, interné riadenie). Bezprostrední pracovníci preventívnej aktivity plnia aj činnosti súvisiace so spracovaním určitej informácie, čo patrí tiež do procesu riadenia.

Z tohto konštatovania vyplýva, že hranica medzi riadiacim a riadeným subjektom nie je jednoznačne daná, čo treba brať v procese riadenia preventívnej aktivity do úvahy. Výrazne vystupuje do popredia partnerstvo, čo je horizontálna úroveň riadenia.

V procese riadenia je však potrebné spĺňať určité postupné kroky, teda algoritmus. Algoritmom (obr. .č. 2) rozumieme presne definovanú postupnosť príkazov, ktorých

vykonanie nám umožní po konečnom počte krokov získať pre prípustné vstupné údaje zodpovedajúce výstupné údaje.

Obrázok 2 - Algoritmus riešenia preventívnej aktivity.

Algoritmus by mal byť zostavený z jednotlivých rozhodnutí alebo krokov, ktorým účastníci riadenia rozumejú a vedia uskutočniť zodpovedajúce akcie. Pri tvorbe algoritmu musíme vychádzať z možností účastníkov riadenia, ktorým je algoritmus určený. Najskôr teda musíme definovať účastníkov riadenia a až potom zapísať algoritmus. V algoritme musí byť jednoznačne určené, v akom poradí sa majú jednotlivé akcie vykonávať. Akcie opísané v algoritme sa obyčajne vykonávajú v rovnakom poradí, v akom sú v ňom zapísané. Keď algoritmus obsahuje príkazy, ktorých vykonanie závisí od splnenia nejakých podmienok, treba presne určiť, ktoré akcie sa vykonávajú v prípade, že tieto podmienky nebudú splnené. Proces, ktorý sa podľa algoritmu realizuje musí sa po konečnom počte krokov skončiť (musí byť konečný). Po skončení procesu by sme mali získať požadované výsledky.

Ktoré vlastnosti by mal spĺňať algoritmus pre realizáciu preventívnej aktivity?

1. *Determinovanosť algoritmu* - spočíva v tom, že jednotlivé kroky algoritmu a poradie, v ktorom sú vykonané, sú jednoznačne určené. Algoritmus sa musí presne definovať, musí sa povedať, ktorý krok nasleduje po práve vykonanom kroku, a ktorý je posledný. Pri rovnakých začiatkových hodnotách vedie k tomu istému výsledku.
2. *Hromadnosť algoritmu* - znamená, že sa dá použiť na riešenie všeobecnej úlohy. To znamená, že neopisuje postup na riešenie jednej úlohy, ale poslúži na riešenie ľubovoľnej úlohy, ktorá patrí do istej triedy úloh.
3. *Rezultatívnosť algoritmu* - znamená, že postup riešenia vedie po konečnom počte krokov vždy k výsledku.

Tvorbu algoritmov však nemožno zmechanizovať, to znamená, že ani pri striktnom dodržaní týchto zásad nemusí viesť pri jednej úlohe k jednému riešeniu. Tá istá úloha sa dá preto riešiť mnohými spôsobmi s ohľadom na čas vykonania úlohy a na požiadavku vykonávania.

Prvé hľadisko je časová zložitosť, ktorá sa môže charakterizovať ako závislosť, ktorá vyjadruje skutočný počet operácií potrebných na realizáciu algoritmu. Na trvanie realizácie má vplyv mnoho faktorov. Preto pre zefektívnenie algoritmu treba tieto faktory čo najlepšie využiť v náš prospech. K týmto činiteľom patrí napr. zložitosť úlohy, počet opakovaní, zložitosť vstupov, súčinnosť na horizontálnej úrovni a pod. Ak zhrnieme požiadavky na časovú výpočtovú zložitosť úlohou je skrátiť čas vykonávania operácií. Pri jednoduchších

operáciách sa časová náročnosť nezviditeľňuje, avšak pri zložitých operáciách sa skrátenie času stáva dôležitým.

Základy zisťovania časovej výpočtovej zložitosti je:

- celkový počet operácií,
- celkový počet porovnaní,
- celkový počet priradení.

Druhé hľadisko je pamäťová zložitosť. Možno ju definovať ako závislosť vyjadrujúcu počet údajov, ktoré si treba zapamätať pri realizácii algoritmu, ako funkciu vstupných údajov. Samozrejme aj pri pamäťovej výpočtovej zložitosti sa chce, aby bola čo najmenšia. Nikdy nemožno presne určiť, ktorý algoritmus je najlepší z tohto hľadiska, pretože naše rozhodnutie závisí od toho, ktorému hľadisku prikladáme väčšiu váhu, dôležitosť. Pri tomto faktore je dôležitá organizácia pamäte, t.j. spôsob uchovania údajov a prístup k nim. Tu prichádza do úvahy predovšetkým zručné využívanie výpočtovej techniky. Pamäť preto musí byť spoľahlivá a mala by byť operatívna podľa požiadaviek konkrétneho algoritmu.

Pri zohľadnení všetkých podmienok a dodržaní postupu pri zostavovaní algoritmu je po jeho zostavení dôležitá jeho správnosť.

Je známych niekoľko metód overovania správnosti algoritmu.

1. Existencia chýb sa zistí na základe týchto poznatkov :

- postup riešenia je nerealizovateľný,
- postup je realizovateľný, jeho realizáciou sa síce získali výstupné hodnoty, tieto však nepredstavujú riešenie problému.

Prvým krokom je nájsť chybu, lokalizovať ju. Potom je dôležité odstrániť hlavnú chybu a vedľajšie chyby vzniknuté v priamom dôsledku hlavnej.

2. Ďalšou metódou overovania správnosti je simulačná tabuľka, kde simulujeme chod algoritmu za jednoznačne stanovených podmienok a porovnanie vstupných nami zadaných údajov, parametrov a výstupných ako priamy dôsledok simulácie.

Algoritmus, ktorý vždy po ukončení odovzdá správne výsledky, sa nazýva čiastočne správny algoritmus. Algoritmus, ktorý skončí svoju realizáciu pre všetky údaje vyhovujúce vstupnej podmienke, sa nazýva konečný algoritmus. Správnym algoritmom sa nazýva konečný a čiastočne správny algoritmus.

Pri riadení preventívnej aktivity existujú v podstate tieto hlavné obmedzujúce miesta:

- limitovaný zdroj informácií o skutočnom stave kriminality a inej protispoločenskej činnosti,
- identifikácia objektov preventívnej aktivity,
- identifikácia subjektov preventívnej aktivity,
- nedostatok vlastných finančných a materiálových zdrojov,
- nedostatočné manažérske myslenie.

Najčastejšie používané nástroje v tejto metóde sú:

a) *Strom súčasného stavu*, ide o diagram vzájomných vzťahov medzi príčinami a dôsledkami, používajúci sa na odhalenie jadra problému a ďalších dôležitých príčin nežiaducich efektov, nachádzajúcich sa v obvyklej systémovej realite. Hľadá odpoveď na otázku: Čo treba zmeniť? Metóda stromu súčasného stavu:

- identifikuje nežiaduce javy, väzby, ktoré s týmito javmi súvisia a základné príčiny týchto javov,
- identifikuje „základný problém“.

Metódu je vhodné použiť napríklad, ak:

- je zoznam našich problémov veľmi dlhý,
- máme problém rozhodnúť sa, čo riešiť v akom poradí,
- máme problém posúdiť, či to, čo robíme, má zmysel,
- nevieme, čo je obmedzením našej preventívnej aktivity,
- máme pocit, že riadení preventívnej aktivity vládne chaos.

V podstate ide o opísanie vzájomných vzťahov medzi nežiaducimi symptómami, ktoré sa chcú odstrániť a príčinami, ktoré ich spôsobujú.

b) *Diagram konfliktu*, je to logický nástroj, ktorého cieľom je identifikovať základy problémov. Je to krok nevyhnutný pre riešenie problému. Používa sa najmä na:

- vyjadrenie konfliktu vyplývajúceho z prvotných príčin problému,
- generovanie alternatívnych riešení

Tvorí ho päť prvkov:

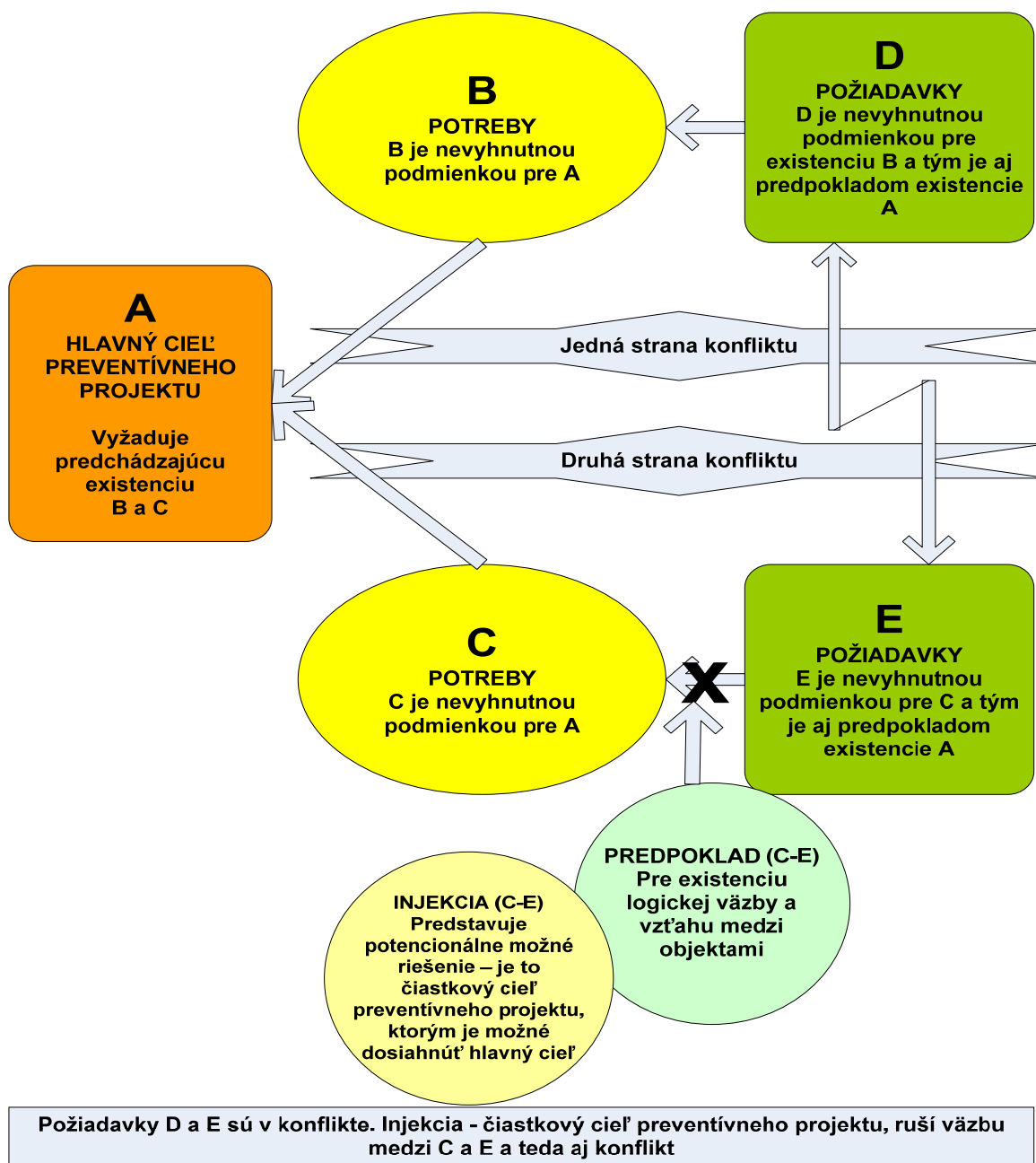
- cieľ,
- potreba, ktorá sa musí naplniť, aby sa dosiahol cieľ,
- aktivita, ktorá sa musí vykonať, aby sa naplnila potreba,
- jednotlivé predpoklady, na základe ktorých sa má za to, že naplnenie danej potreby je nutné pre dosiahnutie cieľa, daná aktivita je potrebná pre naplnenie danej potreby, a že dané dve aktivity sú vo vzájomnom konflikte,
- injekcie, ktoré predstavujú nápady na riešenie.

Vychádza sa z toho, že v pozadí každého skutočného problému je konflikt. Diagram konfliktu (DK, obr. č. 3) sa používa na vyjadrenie konfliktu vyplývajúceho zo základného problému, na generovanie alternatívnych riešení (brainstorming) a výberu počiatočného elementu pre riešenie.

Vyhodnotenie účinkov: potvrdí sa, že problém a jeho kľúčové príčiny sa obmedzili, že riešenie funguje, a že sa splní cieľ zlepšovania.

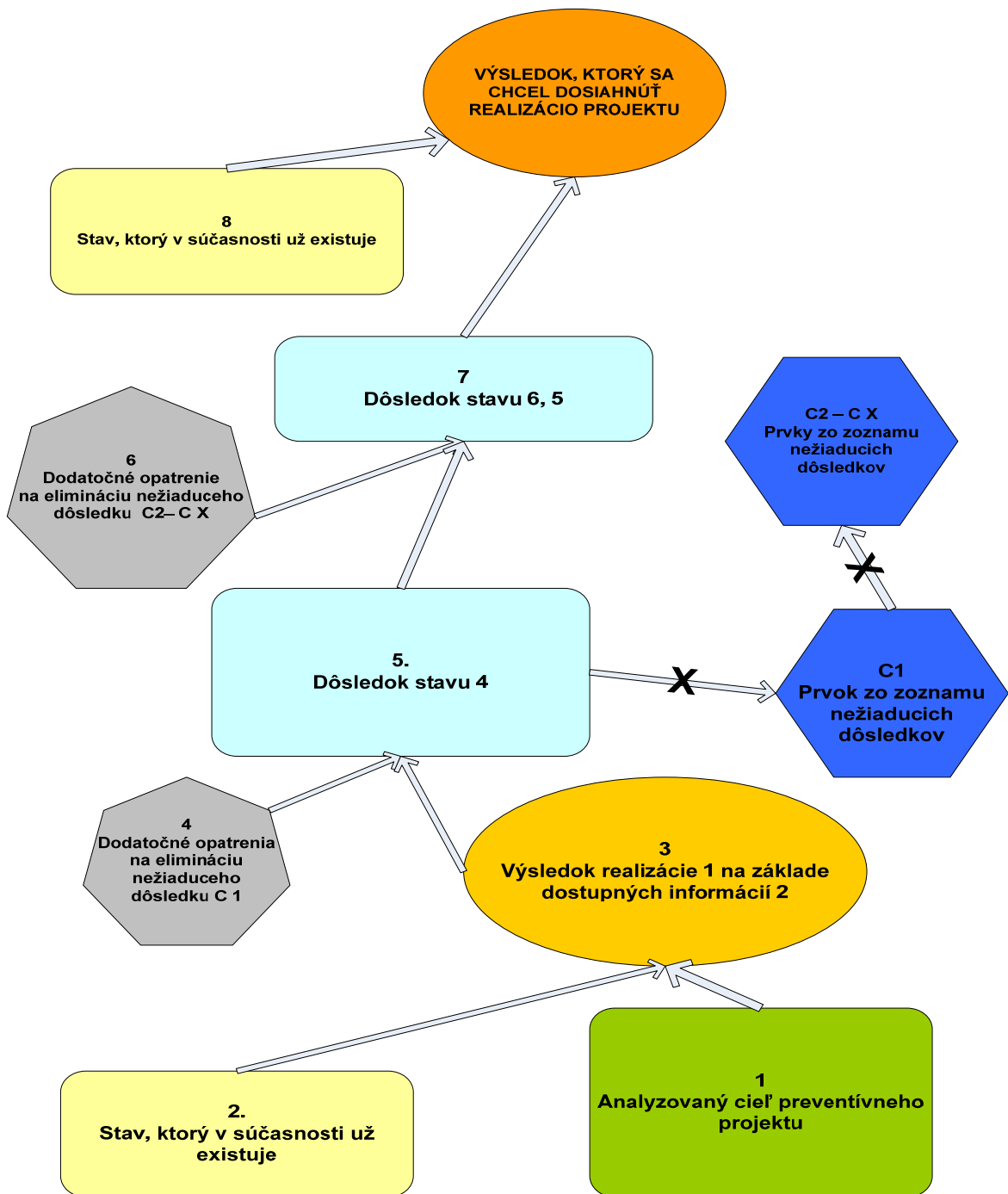
c) *Strom budúceho stavu*, (obr. č. 4) ukazuje ako môžu navrhované zmeny zasahovať realitu, ide o testovanie navrhovaných zmien, ich schopnosti dosiahnuť požadované efekty, ako aj k testovaniu ich sklonu pre vytváranie nových nežiaducich efektov. Metóda stromu budúceho stavu vytvára víziu budúceho stavu, ktorý nahradí ten súčasný. Je odpoveďou na otázku: Čo sa má danou zmenou dosiahnuť? Vstupným objektom je injekcia, ktorá sa vytvorila a vybrali v diagrame konfliktu. Cieľom je vytvoriť zoznam pozitívnych a negatívnych dôsledkov realizácie danej injekcie. Nástrojom pre vyhodnotenie účinkov je Strom budúcich stavov. Globálny cieľ v diagrame konfliktu predstavuje víziu toho, čo by sa chcelo projektom, teda nástrojom pre zlepšovanie procesov dosiahnuť. Úlohou Stromu budúcich stavov (SBS) je vytvoriť víziu toho ako bude vyzerat' budúcnosť, ktorá nahradí súčasnosť. Je odpoveďou na otázku: "Čo sa má danou zmenou dosiahnuť?". Úlohou SBS je vytvoriť zoznam negatívnych a pozitívnych dôsledkov v prípade, že sa daný projekt pre zlepšovanie realizuje. Pozitívne dôsledky predstavujú opak toho, čo sme v Strome súčasného stavu definovali ako nežiaduce javy. SBS je dôležité použiť nielen pri verifikácii cieľov projektu, ale aj pri dôležitých rozhodnutiach, ktoré spôsobujú zmeny. Výsledok zmien môže byť síce niekedy ledva postrehnuteľný, ale niekedy môže ovplyvniť dianie v oveľa širšom meradle, ako sa vôbec pripúšťa. Je síce pravdou, že je ťažko predvídať budúcnosť, ale v skutočnosti sa o to snaží denno-denne.. Snaží sa teda predvídať budúcnosť s menším, respektíve väčším

úspechom. SBS je nástroj, ktorý nám poskytne viac informácií o zmenách a ich výsledkoch, ktoré budú prebiehať v procese realizácie našich projektov.

Obrázok 3 - Diagram konfliktu.

- d) *Strom predpokladov* je logická štruktúra popisujúca všetky ťažkosti pre dosiahnutie cieľov, ako aj odpovede potrebné k ich prekonaniu. Napomáha zistiť minimum nevyhnutných podmienok k dosiahnutiu cieľov.
- e) *Strom premeny*, používaný pre popisanie jednotlivých krokov od začiatku smerom ku kompletizácii zmeny. Poukazuje, ako sú špecifické činnosti kombinované s existujúcou realitou smerom k dosiahnutiu nových očakávaných efektov.

Obrázok 4 - Príklad Stromu budúcich stavov.

Záver

Každý výsledok preventívnej aktivity je výsledkom jej procesného riadenia. V rámci tohto riadiaceho procesu je výhodné, keď sa uplatňuje vedecky overené metodické postupy. Tie však musia korešpondovať so všeobecnými funkciami riadenia, čo musíme brať na zreteľ. Takýto prístup vytvára predpoklady pre úspešnosť vykonávaných preventívnych aktivít.

Literatúra:

- [1] BUBELÍNI, J. *Prevenca kriminality*. Ministerstvo vnútra SR, sekretariát Rady vlády pre prevenciu kriminality. Bratislava 2001.
- [2] GAŠPIERIK, L. *Kriminológia*, vybrané prednášky z kriminológie pre študentov bezpečnostného manažmentu. ŠEVT a.s. Žilina 2003.
- [3] GAŠPIERIK, L. *Prevenca kriminality*, vybrané prednášky z prevencie kriminality pre študentov bezpečnostného manažmentu. ŠEVT a.s. Žilina 2005.
- [4] HALCIN, J. *Aktuálne informácie z prevencie kriminality, II. až V. ročník*. Ministerstvo vnútra - sekretariát Rady vlády pre prevenciu kriminality. Bratislava 2001 – 2002.
- [5] *Stratégia prevencie kriminality v Slovenskej republike*, Ministerstvo vnútra SR, Rada vlády pre prevenciu kriminality. Bratislava 1999.
- [6] *Stratégia prevencie kriminality v Slovenskej republike*, Ministerstvo vnútra SR, Rada vlády SR pre prevenciu kriminality (aktualizácia na roky 2003 – 2006) , Bratislava 2003.
- [7] *Stratégia prevencie kriminality v Slovenskej republike na roky 2007 - 2010*, Ministerstvo vnútra SR, Rada vlády SR pre prevenciu kriminality, Bratislava 2007.
- [8] BOC, K.; GAŠPIERIK, L. *Stanovenie priorít prevencie kriminality na rok 2003 s výhľadom do roku 2006*, 5 strán. Odborná konferencia Prevencia kriminality a ozbrojené sily SR – model 2010. Zborník Vojenskej polície. Trenčín 2002.
- [9] Zákon 583/2008 Z. z. o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Recenzenti:

doc. Ing. Jana Müllerová, PhD. Fakulta špeciálneho inžinierstva, ŽU Žilina, email: jana.mullerova@fsi.uniza.sk
JUDr. Miloš Sukuba, Vyšší územný celok (VUC), Trenčín, e-mail: milos.sukuba@tsk.sk

Rozpoznávání úprav digitální fotografie s využitím SW ve forenzním inženýrství - pravost digitálního snímku

Radim Nedbal¹
Roman Rak²

Recognizing of digital photo editing using „sw“ in the forensic engineering – authenticity of a digital photo

Anotace:

Digitální fotografie může poskytnout mnoho cenných informací pro forenzní praxi. Základním a klíčovým aspektem je z(a)jištění originality (původnosti) digitální fotografie jako soudního důkazu. Je pak možné vyslovit výrok, zda došlo či nedošlo po pořízení fotografie k jejímu následnému upravování různými SW nástroji (např. fotoeditory) - klonování, retušování, výřezy, změny expozičních parametrů atd. Příspěvek ve zkratce objasňuje, jak tyto změny detekovat a následně je využít ve forenzní nebo komerční praxi.

Klíčová slova:

Digitální fotografie, forenzní vědy, originalita, původnost, digitální stopa, detekce, využití v praxi.

Abstract:

A digital photography can provide a lot of valuable information for forensic practice. The basic and key aspect is providing authenticity (originality) of a digital photography as forensic evidence. Then, it is possible to state whether or not there was subsequent photo editing made by various „SW“ tools (eg. photoeditors) after making a photo – cloning, retouching, cutting out, exposure parameters changing etc. The article briefly describe how to detect these changes and subsequently use in forensic or commercial practice.

Key words:

Digital photography, forensic science, originality, digital trace, detection, using in practice.

Digitální stopa

Stopa – pojem, který si všichni historicky spojujeme s lovem či sledováním zvěře, později se sledováním určitých aktivit, vedoucích k odhalení jejich původců, motivací, způsobu realizace konkrétních činností a jejich následné dopady. Je proto logické, že se i slovo stopa stalo časem pojmem především bezpečnostním, kde stopa (či indicie) vede nejprve k vytvoření určitých hypotéz o způsobu provedení nežádoucí aktivity (v krajním případě trestného činu) a následně k nalezení a usvědčení pachatele. Stopa je pak chápána i jako důkazní materiál v soudním (či jiném institucionálním) procesu a můžeme ji nazvat proto důkazem.

Stopa zanechává ve svém okolí určité specifické, jednoznačné a v konkrétním čase neměnné charakteristiky, které lze využít při zkoumání původce děje, jeho průběhu i vlivu na okolí. Můžeme proto říci, že stopa svým informačním obsahem pomáhá k rekonstrukci určitého děje

¹ Ing. Radim NEDBAL, Imagemetry s. r. o., email: nedbal@imagemetry.com

² doc. Ing. Roman RAK, Ph.D., Vysoká škola Karlovy Vary, email: rak.roman@seznam.cz

– technické nehody nebo havárie či (ne)úmyslného trestného činu, nebo třeba porušení určitých firemních nařízení resp. postupů, pod kterými si ve firemním prostředí můžeme představit prohřešky zneužívání firemních technických prostředků (telefony, Internet, služební automobily) pro své osobní potřeby až např. po průmyslovou špionáž, „vynášení“ chráněných, utajovaných firemních informací, know-how, sabotáž atd. Sledování a následné vyhodnocování určitých aktivit (čili v širším slova smyslu stop) v digitálním prostředí je v bezpečnostním prostředí způsobem, jak je včas odhalit a zabránit (nebo alespoň minimalizovat) nežádoucím jevům. V případě, že k tomu již došlo, tak pak je plně objasnit.

V klasické (tj. kriminalistické) teorii stop existovaly dlouho jen stopy charakteru fyzikálního, chemického, biologického a paměťového (zde rozuměj paměti lidského jedince). V důsledku rozvoje informatiky se vyčlenily stopy digitální a dlouze se diskutovalo o jejich definici.

Existuje mnoho definic pojmů digitální stopa. Dnes v zahraniční literatuře nejčastěji používaná, a dá se říci i nejširším okruhem specialistů akceptovatelná definice, byla navržena již v roce 1999 pracovní skupinou *SWGDE – Scientific Working Group on Digital Evidence*.

Digitální stopa je jakákoliv informace s vypovídající hodnotou pro danou relevantní událost, uložená nebo přenášená v digitální podobě.

Uvedená definice je otevřená jakékoliv digitální technologii. Tímto způsobem definovaná digitální stopa pokrývá jak oblast počítačů a počítačové komunikace, tak i oblast digitálních přenosů (mobilní telefony, ale do budoucna i digitální TV apod.), navigace GPS, videa, audia, digitální fotografie, data uzavřených kamerových (CCTV³) systémů, data elektronických zabezpečovacích systémů, data počítačových řídicích systémů nejrozmanitějších výrobních, dopravních, distribučních a provozních technologií (často spadajících do tzv. kritické infrastruktury), a jakýchkoliv dalších technologií potenciálně spojených s Hi-Tech kriminalitou, blíže viz obr. 1.

³ CCTV – Closed Circuit TV

Obr. 1: Příklady zdrojů digitálních dat (stop). Např.: 1 – disky PC, serverů, datová uložistiště, datové sklady, archívy apod. 2 – externí, přenositelné disky, USB⁴. 3 - diskety. 4 - speciální archivní optická média. 5 – datové pásky. 6 – osobní organizéry (PDA⁵, MDA⁶). 7 – rozmanitá paměťová média, „mikrodisky“, 8 – CD, DVD, Blue Ray disky. 9 – rozmanitá digitální zařízení – fotoaparáty, videokamery, palubní počítačové jednotky vozidel, letadel, lodí, tzv. „černé schránky“ atd., 10 – paměti stolních telefonů, telefonní ústředny, 11 – mobilní telefony, GPS navigace atd.

Digitální fotografie je a bude stále častějším předmětem zájmu forenzního vyšetřování. Pomocí snímku lze posuzovat o okolnostech jeho vzniku (čas, geografické souřadnice, typ použitého fotografického přístroje), stejně tak o jeho originalitě nebo změnách, které byly se snímkem následně provedeny.

Základní principy fotoaparátu

Technologie digitálního a klasického fotoaparátu jsou založeny na podobných, všeobecně známých principech. Jádrem přístroje je světločivná, citlivá plocha snímače na bázi technologie CCD nebo CMOS.

1. Na plochu senzoru je promítán obraz přes systém optických čoček v objektivu, přičemž světelná energie přicházející ze scény (snímaného prostoru) je v jednotlivých pixelech (obrazových bodech) převáděna na elektrický signál a uložena v podobě vázaného náboje (u technologie CCD). Vznik náboje
 - je postupný: dochází k němu v průběhu expozice čipu, kdy je otevřena uzávěrka fotoaparátu a světlo může dopadat na čip;

⁴ USB - Universal Serial Bus.

⁵ PDA – Personal Digital Assistant.

⁶ MDA - Mobile Digital Assistant.

- lze jej vysvětlit pomocí fotoelektrického jevu: hlavní rozdíl je v tom, že náboje neodtékají okamžitě do vnějšího obvodu ale jsou izolovány v nábojových zásobnících v elektricky izolované struktuře čipu.
2. Vygenerované náboje jsou po uzavření uzávěrky z čipu postupně odváděny a měřeny speciálním zesilovačem pro každý jednotlivý pixel.
 3. Takto získaný signál je a dále převeden AD převodníkem na signál v binárním kódu.
 4. Vzniklý datový proud je pak pomocí mikroprocesoru různě upravován a převeden do některého grafického formátu používaného pro záznam obrazových dat, např. RAW, JPEG nebo TIFF.

Dnes se téměř výhradně používají digitální fotoaparáty se snímači umožňujícími pořizovat fotografie barevné. To ve většině případů zajišťuje tzv. *Bayerova maska*, v níž jsou z každých čtyř buněk snímače dva překryty zeleným filtrem, jeden červeným a jeden modrým. Toto uspořádání je dáno návazností na spektrální citlivost lidského zraku, který je v oblasti zelené barvy nejcitlivější. Například čtyřmegapixelový snímač obsahuje dva miliony bodů citlivých na zelenou, a po milionu bodů citlivých na červenou a modrou. Zbývající barevná informace se ve výsledném snímku dopočítává.

Základní principy detekce

Popsaný způsob tvorby digitálního obrazu přináší mnoho charakteristických artefaktů do výsledného digitálního obrazu. Tyto artefakty hrají důležitou roli při odhalování manipulací digitálních fotografií.

Technologie tohoto odhalování bývá často založena na *vodoznaku* či *digitálním podpisu*. Pokud ale tyto nejsou k dispozici, lze využít detekce

- *nekonzistentních chromatických vad*,
- *nekonzistentního šumu*,
- duplikovaných oblastí,
- několikanásobné JPEG komprese,
- změny měřítka obrazu,
- reality scény analýzou světlených podmínek, atd.

Detekce nekonzistence chromatických vad. Barevná vada neboli chromatická aberace je vada, která souvisí s tím, že ohnisková vzdálenost čočky závisí na indexu lomu a ten se mění s barvou světla (tj. s vlnovou délkou). *Bílé světlo* je totiž složeno z různých vlnových délek a každá jeho složka (tzn. každá barva) se při průchodu čočkou láme trochu jinak. Při průchodu čočkou s barevnou vadou tak dochází k rozkladu světla. V důsledku této vady je bod zobrazen jako bod určité barvy, který je obklopen mezikružními jiných barev. Chromatické vady čoček tvoří jednu z nejzajímavějších zbraní pro boj s modifikacemi obrazu [1].

Detekce nekonzistentního šumu. Velmi často se k zakrytí stop po různých manipulacích s fotografiemi využívá aditivní šum. V [2] byla vyvinuta spolehlivá metoda, která dokáže automaticky rozdělit digitální obraz do několika oblastí s homogenní úrovní šumu. Je založena na *principu slepého odhadu šumu* a *waveletové transformaci*.

Detekce duplikovaných oblastí. V [3] byla vyvinuta metoda pro detekci duplikovaných oblastí v obrazu. Ty bývají vytvořeny typicky pomocí tzv. *klonování* a často se používají k zakrytí důležitých částí obrazu (čísla v tachometru a VIN apod.). Citovaná metoda je

založena na *momentových invariantech* a je velmi stabilní vůči šumu, rozmazání a *JPEG kompresi*.

Detekce několikanásobné JPEG komprese. V [4] byla navržena metoda, která využívá poznatku, že *vícenásobné kvantované DCT koeficienty* přinášejí do obrazu detekovatelné stopy. Lze je detekovat totiž například pomocí natrénovaného *statistického klasifikátoru*.

Detekce změny měřítka obrazu. [5] [6] [7] Jedním z nejčastějších typů manipulace fotografie jsou *geometrické transformace* a *převzorkování* při spojování dvou či více fotografií. Proto byla v [8] značná pozornost věnována metodě pro detekci stop po *afinních transformacích*, které vnášejí do signálu specifické statistické změny. Navržená metoda analyzuje a analyticky popisuje tzv. *periodické vlastnosti*, které jsou detekovatelné v *kovarianční struktuře* interpolovaného signálu a jeho derivacích.

Případová studie

Systém analýzy pravosti obrazu firmy Imagemetry s.r.o., která byla vyvinutá ve spolupráci s vedoucími vědeckými pracovníky v tomto oboru, byl využit pro analýzu jednoho miliónu fotografií v jedné z největších českých pojišťoven.

Obr. 1. Systém Imagemetry s.r.o. pro analýzu fotografií pojistných událostí.

Použitá technologie je použita k analýze fotografií, které dokumentují pojistné události. Celý proces analýzy je plně automatizován tak, aby mohl probíhat v reálném čase s využitím všech vybraných moderních metod analýzy pravosti obrazu. Vstupem systému je analyzovaná fotografie a výstupem pravděpodobnost modifikace. Celkově bylo jako podezřelých označeno téměř 500 pojistných událostí.

Obr. 2. Typická podezřelá pojistná událost. Všechny fotografie této pojistné události na první pohled vypadaly jako originály a nemodifikované. Systému ale odhalil, že fotografie obsahující VIN byla modifikována.

Využití ověřování pravosti digitálního snímku v praxi

Poznatky, zda bylo či nebylo s digitálním snímkem po jeho vytvoření manipulována, případně dokonce jakým způsobem, bude mít v soudní praxi stále větší význam. A to ať se jedná o získání přímých nebo nepřímých důkazů.

V současné, ekonomicky složité době, jsou digitální snímky velmi často manipulovány s cílem jejich využití pro podvodné jednání. S příklady se můžeme setkat často např. u pojišťoven, kdy na snímcích vozidel při likvidaci pojistných událostí jsou např. ve Photoshopu (nebo jiném SW nástroji na úpravu snímků) pozměňovány výrobní čísla vozidel (VIN – Vehicle Identification Numer) s cílem změnit identitu vozidel, pozměňovány rozsahy škod – na fotografii nehavarovaného či nepoškozeného vozidla se „přenese“ rozbité sklo z jiného vozidla apod. Byly zaznamenány případy, kdy na fotografiích tachometru vozidla byly manipulovány najeté kilometry.

S jinými případy manipulace se digitálním snímkem se můžeme setkat při řešení vlastnických, autorských práv na snímek, při nejrůznějších fotomontážích, které mohou nekorektně (záměrně) ovlivňovat obchodní, politická či vojenská strategická rozhodování apod.

Reference

- [9] B. Mahdian and S. Saic. Blind authentication using periodic properties of interpolation. *IEEE Transactions on Information Forensics and Security*, 3(3):529–538, September 2008.
- [10] B. Mahdian and S. Saic. A cyclostationarity analysis applied to image forensics. In *IEEE Workshop on Applications of Computer Vision (IEEE WACV)*, December 2009.
- [11] B. Mahdian and S. Saic. Detecting double compressed jpeg images. In *The 3rd International Conference on Imaging for Crime Detection and Prevention (ICDP-09)*, London, UK, December 2009.
- [12] B. Mahdian and S. Saic. Detection of copy–move forgery using a method based on blur moment invariants. *Forensic science international*, 171(2–3):180–189, 2007.
- [13] M. Johnson and H. Farid. Exposing digital forgeries through chromatic aberration. In *ACM Multimedia and Security Workshop*, Geneva, Switzerland, 2006
- [14] B. Mahdian and S. Saic. Detection and description of geometrically transformed digital images. In *Media Forensics and Security*, proceedings of SPIE-IS&T Electronic Imaging, volume 7254, San Jose, CA, USA, January 2009.
- [15] B. Mahdian, S. Saic. Using Noise Inconsistencies for Blind Image Forensics. *Image and Vision Computing*. vol.27, 10 (2009), p. 1497-1503

Dodatek A. Detekce změny měřítka obrazu

Moderní analýz pravosti obrazu je založena na přístupu digitálního zpracování obrazu. V tomto odstavci stručně uvedeme základ metody pro **detekci změny měřítka obrazu** [16].

Jednou z nejčastějších metod při úpravě fotografií jsou geometrické transformace a převzorkování při spojování dvou či více fotografií. Tyto obrazy obsahují *cyklostacionární příznaky* a jejich frekvenční spektrum je *korelované* s posunutou verzí sebe sama.

Nechť platí následující jednoduchý lineární stochastický model:

$$I(x) = (f * h)(x) + w(x),$$

kde f je analyzovaný obraz, h je PSF (point spread function) systému, w je náhodná proměnná reprezentující nezávislý šum a $*$ je operátor naznačující *konvoluci*. Potom lze analyticky dokázat, že digitální obraz obsahující změny měřítka je v podstatě *cyklostacionární signál*. Signál $f(x)$ je označován za *cyklostacionární druhého řádu* pokud jeho *statistika druhého řádu* je *periodická*. Nechť R_f značí *autokorelační funkci* $f(x)$:

$$B^I(x, \varrho) = E\{I(x)I_*(x + \varrho)\}$$

Vzhledem k periodicitě v x , lze efektivně R_f namodelovat pomocí *Fourierovy řady*:

$$R_f(x, \delta) = \sum_{\alpha} R_f^{\alpha}(\delta) e^{j2\pi\alpha x}$$

kde α značí *cyklickou frekvenci*. K testování přítomnosti cyklostacionárních struktur v obrazu se může použít *spektrální korelační funkce*:

$$S_f^{\alpha}(u) = \frac{1}{N} \sum_{n=0}^{N-1} F_{n,u} \cdot F_{n,u+\alpha}^*$$

kde $F_{n,u}$ označuje *Fourierovou transformaci* jednotlivých řádků obrazu a $*$ je operátor pro *komplexně sdruženou hodnotu*.

Recenzenti:

Ing. Luboš Kothaj, Kriministický ústav Praha, email: lkothaj@email.cz

JUDr. Stanislav Križovský, PhD. Vysoká škola bezpečnostního manažerstva, Košice, email:

stanislav.krizovsky@vsbm.sk

Recenze SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M. *Systém českého trestního práva*. Praha : Novatrix, 2009. 940 stran.

Monika Horáková¹⁾

Book review SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M. *The system of the Czech criminal law*. Praha : Novatrix, 2009.

Abstrakt:

Kniha Systém českého trestního práva je prvním vydáním souborného textu profesora Solnaře. Konkrétně část Trestní právo a trestní zákony, je vydávána vůbec poprvé. Na publikaci se však kromě prof. Solnaře podíleli také prof. Fenyk, prof. Císařová a JUDr. Vanduchová, CSc., a to jako spoluautoři jednotlivých kapitol. Recenze si klade za cíl jejich společné dílo představit a kriticky jej zhodnotit.

Klíčová slova:

Trestní právo, trestní odpovědnost, ochranná opatření, systém trestního práva.

Abstract:

The System of the Czech criminal law is the first edition of the prof. Solnař theses. Especially the first part of the book has been published for the first time ever. But it is not just a Solnař's work, also present professors participated on the book, such as prof. Fenyk, prof. Císařová and JUDr. Vanduchová CSc. This book review focuses on introducing the book to the readers and evaluate it critically.

Key words:

Criminal law, criminal responsibility, protective measures, the system of the criminal law.

V minulém roce vydalo nakladatelství NOVATRIX, s.r.o. poprvé v uceleném vydání dílo prof. JUDr. Vladimíra Solnaře, DrSc., Systém českého trestního práva. Tato kniha vzbudila poměrně značný kladný ohlas.²

Kniha je souborem tří částí, a to I. Trestní právo a trestní zákony, II. Základy trestní odpovědnosti, III. Tresty a ochranná opatření. První část je vydávána poprvé, obsah dalších dvou částí byl publikován již v sedmdesátých letech 20. století, druhá část pak opakovaně v roce 2003. Obsah druhé i třetí části nyní vychází podstatně inovován. Předmluvu napsal prof. JUDr. Šámal, ediční poznámku J. Šprongl. Text vytvořený prof. Solnařem je doplněn a aktualizován spoluautory knihy, a to formou graficky zvýrazněného textu. Jednotlivé části knihy jsou vždy zakončeny seznamem literatury, je obsažen také věcný rejstřík. Velkým nedostatkem pak je, že kniha není vybavena celkovým obsahem, což značně komplikuje orientaci v jednotlivých částech a celkovou práci s knihou.

¹ Mgr. et Mgr. Monika HORÁKOVÁ, Právnická fakulta Univerzity Palackého, e-mail: monika.horakova@email.cz

² Např. ZOUFALÝ, V. Systém českého trestního práva. *Bulletin advokacie*, roč. 2010, č. 5, s. 51. Podobně KRATOCHVÍL, V. Systém českého trestního práva. *Bulletin advokacie*, roč. 2010, č. 5, s. 47-50.

Část I., Trestní právo a trestní zákony, na níž se podílel kromě prof. Solnaře také prof. Fenyk, se skládá z šesti hlav. V těch je nejprve obsažena podstata trestního práva jako takového, následně jsou obsaženy souvislosti s ostatními odvětvími práva, historický vývoj trestního práva v Evropě ve 20. století, zkrácený výklad o dějinách trestního práva na našem území, prameny a výklad trestněprávních norem, jejich působnost, evropeizace trestního práva a působnost trestních zákonů podle trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. Zejména výklad o školách trestního práva a právních teoriích je nutno ocenit, zejména s ohledem na jeho promyšlenou koncepčnost a ucelenost. Co se týká pojednání o českých trestněprávních dějinách, lze přes jeho poměrnou stručnost vyzdvihnout především shrnutí prvorepublikového období včetně plánovaných, ale neuskutečněných rekodifikací, a jejich provázanosti s pozdějšími trestněprávními normami. Z obsahu hlavy třetí a čtvrté bych vyzdvihla především důkladný rozbor problematiky analogie v trestním právu se zaměřením na možnosti jejího využití. Poslední dvě hlavy této části, tedy Evropeizace trestního práva a Působnost trestních zákonů podle trestního zákoníku, považuji za pravděpodobně nejslabší v celé knize. Ačkoli prof. Kratochvíl³ je přesvědčen, že stručnost těchto kapitol není základním obsahovým deficitem, lze už z jejich rozsahu – Evropeizace čítá 13 stran, Působnost dle trestního zákoníku pouze 3 strany, zatímco ostatní hlavy mají obvykle alespoň 30 stran – lehce rozpoznat, že autoři jejich obsah nepojednali dostatečně do hloubky. Ostatně pojednání o evropeizaci, které se takřka nezabývá Lisabonskou smlouvou a jejími dopady na české trestní právo, si jistě neklade ambice stát se plnohodnotnou součástí knihy, a působí trestuhodně odbytým dojmem. Stejně tak rozbor působnosti podle nového trestního zákoníku působí spíše jako přílepek, který má Solnařovým předchozím závěrům dodat na aktuálnosti, když nenastíhuje vůbec žádné další otázky, spokojí se s pouhým konstatováním současného stavu a snaha dopsat celou hlavu co nejrychleji z něj přímo číší. Jestliže tedy v ostatních nově doplněných částech Solnařovi spoluautoři respektovali a zachovávali nastolenou složitost problému a hloubku vzhledu do jednotlivých témat, zde se spokojili s pouhými frázemi, které však nic nového nepřinášejí, a to ani z hlediska systému trestního práva. Je pak otázkou, z jakého důvodu vůbec tyto dvě hlavy do knihy zařadili.

Část II., Základy trestní odpovědnosti, je obsahově členitější, je to také nejrozsáhlejší část knihy. Kromě prof. Solnaře byli jejími autory také prof. Fenyk a prof. Císařová. Hlava první se věnuje různým typům zpracování systematiky trestního práva, a to včetně afrických kultur. Ačkoli méně známé kultury zmiňuje spíše okrajově, lze ocenit širší výkladu a vskutku ilustrativní doplnění Solnařova původního textu. Hlava druhá s názvem Trestný čin, se zabývá tímto pojmem jednak z hlediska nejrůznějších členění (přečin, zločin, trestný čin, beztrestný čin apod.), přičemž tuto pasáž lze hodnotit vysoce kladně – zejména je nutno ocenit, že autoři se snažili najít také příklady mimo obvykle zmiňované právní oblasti, věnují se tak např. skandinávskému právu, dále na příkladech z dějin trestního práva ukazují funkčnost jednotlivých členění a jejich vývoj. Dále se věnují problematice materiálního, formálního a materiálně-formálního pojetí trestného činu, přičemž dospívají k upřednostnění pojetí materiálně-formálního, a to i vzhledem k novému trestnímu zákoníku. Hlava třetí, Skutková podstata a nebezpečnost činu pro společnost, je výborně zpracovaná, tvoří koncepčně vyvážený celek. S ohledem na aktuální vývoj obsahuje pojetí společenské nebezpečnosti a materiální protiprávnosti jakožto dvou znacích jednoho materiálního znaku trestní odpovědnosti, s čímž lze do jisté míry polemizovat. Zvláštní pozornost je opětovně věnována problematice eutanázie, snad vlivem nového trestního zákoníku, zejm. § 141. Pravděpodobně ze stejného důvodu autoři zařadili také pojednání o odpovědnosti sportovců za sportovní úrazy, které lze však z důvodu dosavadní nepříliš rozsáhlé judikatury bezesporu ocenit. Naopak téma oprávněného použití zbraně se jeví v tomto světle jako podhodnocené, když mu autoři věnovali pouhou jednu stranu. Z dalších hlav této části knihy, aniž bych tím však chtěla

³ Tamtéž, s. 48.

jakkoli snížit význam hlav zabývajících se objektem, objektivní stránkou, subjektem a subjektivní stránkou, bych vyzdvihla dále zejména hlavu dvanáctou, shrnující pokusy o rekonstrukci trestního práva hmotného od roku 1918 do roku 2007. Takto podrobný rozbor dosavadních rekonstrukcí je nutné ocenit, zejména když mapuje také problémy ohledně vzniku nového trestního zákoníku a jednotlivé fáze jeho projednávání.

Autorem části třetí, Tresty a ochranná opatření, je kromě prof. Solnaře také JUDr. Vanduchová, CSc. Část třetí má 6 hlav, a to Pojem trestu, Účel trestu, Systém trestů, Vyměřování trestu, Zánik výkonu trestu a zhlazení odsouzení a Ochranná opatření. Zejména hlava druhá je obsáhle doplněna JUDr. Vanduchovou, a to zejména uvedením aplikace jednotlivých typů teorií o účelu trestu v praxi a jejich úspěšnosti. Dospívá pak celkově k závěru, že optimálním je účel trestu vycházející ze smíšené teorie. JUDr. Vanduchová věnuje také hodně pozornosti problematice generální a individuální prevence a rovněž teorii odstrašujícího účelu trestu, u níž dospívá k závěru o jeho výchovném působení. Dále je nutno ocenit zejména pojednání o nulové toleranci a jejím působení při sankcionování pachatele uvedené v hlavě třetí. Vanduchová se zabývá také kritikou možnosti přeměny peněžitého trestu pouze na trest odnětí svobody, čímž se shoduje např. s prof. Kratochvílem. Část třetí tvoří kompaktní a vyvážený celek, kterému bych však vytkla, že se takřka vůbec nezabývá otázkou trestní odpovědnosti mladistvých. Lze proto stěží uzavřít, že část třetí podává ucelený obraz o systému trestů a ochranných opatření v České republice, naopak kniha zůstává jaksí v půli cesty k tomuto ideálu.

Co se týká grafické podoby, obsahuje kniha pouze text bez ilustrací, grafů apod., ačkoli by jistě dobře posloužily k ilustraci uváděných faktů. Jako další nedostatek pak vidím způsob odlišení původního Solnařova textu (běžné písmo) od části dodaných spoluautory (tučné písmo), což ztěžuje čtenáři plynulost četby. Texty jsou také poměrně zřídka členěny a nejsou použity ani další typy grafické úpravy pro zpřehlednění textu. Celkově lze vizuální podobu textů zhodnotit spíše jako podprůměrnou.

Na závěr je tedy možno knihu zhodnotit jako bezpochyby přínosnou, zejména s ohledem na uvedení originálních textů prof. Solnaře, ovšem s výše uvedenými výtkami vůči spoluautorským zásahům, které jsou v některých případech nedostatečně rozpracované či jim chybí aktuální zaměření, ačkoli právě to mělo být zřejmě jejich cílem. Kniha lze doporučit především studentům a právním teoretikům, když pro širší uplatnění v praxi je překážkou právě zmiňované nedostatečné spojení s platným právem.

VEDEC ROKA SR 2010

Hana Víchová¹

V březnu tohoto roku proběhlo slavnostní vyhodnocení a předání cen vítězům 14. ročníku soutěže slovenských vědců a výzkumníků ze všech oblastí vědy a výzkumu „*Vedec roka SR 2010*“.

V rámci této soutěže byla udělena ocenění v pěti kategoriích:

1. *Vedec roka SR 2010*
2. *Technolog roka SR 2010*
3. *Mladý výzkumník roka SR 2010*
4. *Uznanie za celoživotné dielo v SR – 2010*
5. *Za výsledky v programech EÚ 2010*

V soutěži obdržel ocenění v páté kategorii – *Za výsledky v programech EÚ 2010*, také laureát **prof. Ing. Dušan Šimšík, Ph.D.**, za získání a úspěšné řešení projektů EÚ v oblasti IKT – e-Inklúzia v rámci 6. a 7. rámcového programu: **Integrovaný projekt „Mainstreaming on Ambient Intelligence“** - MonAMI - IST - 5 - 0535147 (Inteligentní prostředí v službách hlavního proudu).

V rámci tohoto projektu spolupracuje čtrnáct univerzit a průmyslových institucí ze sedmi zemí. Cílem projektu MonAMI je zabezpečit přístupnost v hlavním proudu v oblasti zboží a služeb pro uživatele, včetně veřejných služeb a to prostřednictvím aplikovaného výzkumu a vývoje zaměřeného na využívání pokrokových technologií, které pomáhají zabezpečit stejný přístup, nezávislý život a spoluúčast pro všechny lidi v rámci informační společnosti. Projekt se zaměřuje na služby poskytované telefony, internetem a prvky automatizace domácností na bázi sítě snímačů a aktuátorů, využívajících bezdrátovou technologii a 1-wire, které podporují soběstačnost při každodenních aktivitách osaměle žijících starých a zdravotně postižených lidí v jejich domácím prostředí. Evropský projekt MonAMI demonstruje, jak mohou IKT služby hlavního proudu v Evropě nabízet přístupné a užitečné služby, jako i moderní technické pomůcky starší populaci ve snaze zvyšovat jejich kvalitu života.

Prof. Ing. Dušan Šimšík, Ph.D., působí na Strojnické fakultě Technické univerzity v Košicích a velkou měrou se podílel se svým týmem jako spoluřešitel na výzkumném projektu, který byl realizován Vysokou školou Karlovy Vary s odpovědným řešitelem prof. JUDr. Ing. Viktorou Poradou, DrSc. dr. h. c. mult. Tento výzkumný projekt „*Identifikace osob podle funkčních a dynamických znaků*“ byl v roce 2010 ukončen úspěšnou obhajobou se závěrem hodnotící komise „*s vynikajícími výsledky*“ na Ministerstvu vnitra ČR. Hlavní výstup projektu představují dvě vědecké monografie, které jsou sestaveny na základě hledání společných řešení ve spolupráci mezi Vysokou školou Karlovy Vary a Technickou univerzitou v Košicích:

- Šimšík, D., Porada, V. a kol. *Analýza pohybu člověka při identifikaci osob v kriminalistice*. Košice : Sj TU Košice, 2008, 272 str., ISBN 978-80-553-0023-8.

¹ Hana Víchová, Vysoká škola Karlovy Vary, email. hanavichova@seznam.cz

- Porada, V., Šimšík, D. a kol. *Identifikace osob podle dynamického stereotypu chůze člověka*. Praha : VŠKV, 2010, 309 str., ISBN 978-80-87236-01-7.

Panu profesorovi k ocenění blahopřejeme a těšíme se na další spolupráci při řešení projektů v oblasti vědy a výzkumu.

Hana Víchová

Redakce časopisu KPR

Ze života školy

Společný evropský referenční rámec (SERR)

Doris Zelenková¹

Co se skrývá pod tímto názvem? „Společný evropský referenční rámec: učení, vyučování, hodnocení“ je dokument Rady Evropy pro Evropské jazykové portfolio. Jedním z jeho cílů je pomoci popsat stupeň zběhlosti v jazyce vyžadovaný existujícími standardy, testy a zkouškami pomocí šestistupňové škály, a tím usnadnit vzájemné srovnávání různých kvalifikací. Tato jednoduchá „globální škála“ zpřístupňuje systém uživatelům a poskytuje orientační body učitelům a tvůrcům kurikula.

Podle informací uveřejněných na internetu českým MŠMT poskytuje SERR obecný základ pro vypracovávání jazykových sylabů, směrnic pro vývoj kurikul, zkoušek, učebnic atd. v celé Evropě. V úplnosti popisuje, co se musí studenti naučit, aby užívali jazyka ke komunikaci, a jaké znalosti a dovednosti musí rozvíjet, aby byli schopni účinně jednat. Popis se rovněž týká kulturního kontextu, do něhož je jazyk zasazen. Rámec také definuje úroveň ovládnutí jazyka, které umožňují měřit pokrok studentů v každém stadiu učení se jazyku a v průběhu celého života studenta.

Podle globální škály jsou uživatelé cizího jazyka podle svých dovedností a znalostí děleni na začátečníky, středně pokročilé uživatele a vyspělé uživatele takto:

Začátečník A 1

Rozumí známým výrazům z každodenního života a základním frázím zaměřeným na uspokojování konkrétních potřeb a umí je také používat. Umí představit sebe a ostatní a klást jiné osobě otázky například o tom, kde žije, o lidech, které zná, a o věcech, které má, a sám na podobné otázky také odpovídat. Dokáže se jednoduchým způsobem domluvit za předpokladu, že druhá osoba mluví pomalu a zřetelně a je připravena pomoci.

Začátečník A 2

Rozumí větám a často používaným výrazům vztahujícím se k oblasti, které se ho bezprostředně týkají (např. velmi základní osobní a rodinné informace, nakupování, místopis, zaměstnání). Může komunikovat při jednoduchých a rutinních úkolech, které vyžadují jednoduchou a přímou výměnu informací o známých a běžných záležitostech. Umí s pomocí jednoduchých výrazů popsat aspekty svého vzdělání, bezprostřední okolí a bezprostřední potřeby.

Středně pokročilý uživatel B 1

Rozumí hlavním bodům jasné spisovné řeči o známých záležitostech, s nimiž se setkává v práci, ve škole, ve volném čase atd. Umí si poradit s většinou situací, které se mohou vyskytnout při cestování v oblasti, kde se mluví daným jazykem. Píše jednoduché souvislé texty o dobře známých tématech nebo o tématech, která ho zajímají. Umí popsat zážitky a události, sny, naděje a ambice a stručně zdůvodnit a vysvětlit své názory a plány.

Středně pokročilý uživatel B 2

Rozumí hlavním myšlenkám složitých textů pojednávajících jak o konkrétních, tak o abstraktních tématech, včetně odborných diskusí ve svém oboru. Dokáže konverzovat s určitou mírou plynulosti a spontánnosti, která umožňuje běžné rozhovory s rodilými mluvčími bez napětí pro některou ze stran. Píše jasně podrobné texty o řadě různých témat a vysvětluje svůj názor na aktuální problémy a uvádí výhody a nevýhody různých možností.

¹ Mgr. Doris ZELENKOVÁ, vedoucí katedry cizích jazyků, Vysoká škola Karlovy Vary, email: doriszelenkova@vskv.cz

Vyspělý uživatel C 1

Rozumí řadě různých náročných a delších textů a rozeznává jejich skrytý význam. Vyjadřuje se plynně a spontánně bez příliš zřejmého hledání slov. Užívá jazyk flexibilně a efektivně pro společenské, studijní a profesní účely. Píše jasné, dobře strukturované podrobné texty o složitých tématech, přičemž používá různé nástroje pro uspořádání, členění a soudržnost svého pojednání.

Vyspělý uživatel C 2

Rozumí bez námahy téměř všemu, co slyší nebo čte. Umí shromažďovat informace z různých ústních a písemných zdrojů a tyto informace znovu uspořádat do souvislého celku. Umí se vyjadřovat spontánně, velmi plynně a přesně, rozlišuje jemné významové odstíny i ve složitějších situacích.

A co je **Evropské jazykové portfolio**? Slovem portfolio jsou skutečně míněny desky, do kterých si uživatel jazyka zakládá různé dokumenty o dosažených jazykových znalostech. Evropské jazykové portfolio se podle informací z internetových stránek MŠMT ČR stává oficiálním evropským dokladem o tom, jak ovládáme cizí jazyky. Podporuje dovednost komunikovat potřebnou pro život v moderní Evropě. Pomáhá nám zjišťovat, jaké úrovně jsme v jednotlivých jazycích dosáhli, a věnuje pozornost i dovednostem základním, díky nimž se dokážeme domluvit o podstatných věcech jednoduchým způsobem. Vede nás k tomu, abychom si shromažďovali dokumenty o své komunikativní kompetenci v různých jazycích, abychom se učili sami sebe hodnotit podle jednotných evropských měřítek vytvořených Radou Evropy ve Společném evropském referenčním rámci, abychom se nad svým učením hlouběji zamýšleli a vybírali si dílčí učební cíle. Evropské jazykové portfolio může přispět k tomu, že se budeme učit lépe. Poslouží svým majitelům při přechodu na jinou školu, při hledání zaměstnání nebo při jednání se zahraničními institucemi, učitelé v něm najdou významného pomocníka ujasňujícího a sjednocujícího učební požadavky. V budoucnosti ho mohou vlastnit všichni Evropané.

Každé Evropské jazykové portfolio se skládá ze tří navzájem propojených částí: **Jazykového pasu**, **Jazykového životopisu** a osobního **Souboru dokumentů a prací**. Na jednotlivých stupních škol a v období dospělosti se však používají odlišné verze.

Jazykový pas poskytuje přehled o zběhlosti držitele v jednotlivých jazycích k určitému datu. Pas zaznamenává formální kvalifikace a popisuje jazykové kompetence a významné jazykové a interkulturní zkušenosti a zahrnuje informace o částečných a specifických kompetencích. Mohou se v něm uvádět výsledky sebehodnocení, hodnocení učitelů, vzdělávacími institucemi a zkušebními komisemi. Informace zapsané v pase specifikují, na jakém základě, kdy a kým bylo hodnocení provedeno. Rada Evropy navrhuje zavést standardizované resumé jazykového pasu pro Evropské jazykové portfolio (EJP) pro dospělé tak, aby se usnadnilo uznávání EJP v rámci celé Evropy a tím i mobilita občanů. Součástí jazykového pasu je tabulka, s jejíž pomocí si může každý sám ohodnotit své jazykové kompetence podle společných kritérií přijatých v celé Evropě. V tabulce jsou jazykové kompetence rozděleny do pěti skupin: porozumění (poslech, čtení), mluvení (konverzace, souvislý projev) a psaní, a posuzují se podle šestistupňové škály A 1, A 2, B 1, B 2, C 1, C 2.

Jazykový životopis pomáhá žákům a studentům k tomu, aby se sami zapojili do plánování učebního procesu, uvažovali o něm a hodnotili své dosažené výsledky. Povzbuzuje žáky k tomu, aby uváděli, co dovedou v jednotlivých jazycích a zaznamenávali informace o

lingvistických a kulturních zkušenostech získaných mimo formální vzdělávací systém. Je uspořádán tak, aby podporoval vícejazyčnost, to znamená rozvíjení kompetencí v několika jazycích.

V **Souboru dokumentů a prací** si žáci, studenti a dospělí uživatelé cizího jazyka budou ukládat své nejlepší práce, vysvědčení z jazykových kurzů a diplomy.

Co z toho vyplývá pro výuku cizích jazyků na VŠKV, o. p. s.?

SERR není závazný dokument, který by striktně určoval, jak mají školy ve výuce cizích jazyků postupovat. Je to spíše orientační pomůcka při posuzování znalostí studentů, při výběru vhodných učebnic, při přípravě studijních plánů a sylabů.

V současné době se studenti VŠKV, o. p. s. učí v rámci svého studia povinně jeden cizí jazyk, přičemž si mohou zvolit jazyk anglický nebo německý a studentům kombinovaného studia byla ještě dána možnost pokračovat v jazyce ruském. Zde je nutno podotknout, že věkově mladší ročníky v podstatě ruský jazyk neznají.

Na VŠKV studenti pokračují ve studiu cizího jazyka na pokročilé úrovni, tzn. že jde o odborný jazyk, kde se studenti seznamují se základními právními tématy v cizím jazyce. Cílem je především porozumění cizojazyčnému právnímu textu. Aby studenti byli schopni náročnost odborného právního jazyka zvládnout, předpokládá se, že jejich výchozí znalosti jsou minimálně na úrovni B2, tzn., že se na střední škole tomuto cizímu jazyku soustavně aktivně věnovali a případně z něj odmaturovali a během prvního ročníku na VŠKV své znalosti upevnili, případně doplnili.

Je nutno říci, že bohužel zdaleka ne vždycky tomu tak je. Vstupní znalosti našich studentů se většinou diametrálně liší, a to od velmi dobrých, někdy i vynikajících znalostí cizího jazyka (což odpovídá úrovni C2) až po znalosti téměř nedostatečné na to, aby se na ně navázalo výukou odborného právního jazyka (většinou pouze na úrovni A2 nebo méně). Dobrou vstupní úroveň znalostí mívají většinou studenti, kteří jsou absolventy gymnázia anebo také studenti se vzděláním z obchodní akademie. Studenti, kteří k nám přicházejí z různých odborně zaměřených škol, na tom bývají podstatně hůře. Ještě komplikovanější je situace u studentů kombinovaného studia, kteří přicházejí často na vysokou školu již s několikaletým odstupem od ukončení střední školy.

Celkově je možno říci, že i na naší VŠ se projevuje, že výuka cizích jazyků v celé České republice zdaleka není na žádoucí úrovni. Důvodů, proč tomu tak je, je celá řada. Nejzávažnější je asi fakt, že krizí prochází nejen výuka cizích jazyků, ale celé české školství. Že je třeba co zlepšovat, to prokázaly i mezinárodní srovnávací testy znalostí žáků, kde se Česká republika oproti dřívějším dobám neumístila na lichotivém místě.

Zdroj: Internet, webové stránky MŠMT ČR